

ב

והורשתם את הארץ וישבתם בה - מהלכות חבלי הארץ ששחררו במלחמת ששת הימים

1

בשאלת מקום הכיבוש
הרב עובדיה הדאיה (תר"ן-תשכ"ט)
חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל,
חבר בית הדין הגדול וראש ישיבת המקובלים 'בית-אל'

י"ד חשוון תשכ"ח

נשאל נשאלתי מכמה אישים רבנים ות"ח ובעלי בתים בכתב ובע"פ, מה הדין בארצות הכיבוש שכבשה ישראל במלחמת ששת הימים.

א) אם צריכים לקרוע כשנכנסים לירושלים העתיקה, וכן אח"כ בכניסה לכותל מערבי, וכן בשאר ערי יהודה כפי שנפסק בשו"ע או"ח סי' תקסא. לצד החיוב אם עבר ל' יום שלא ראה אותם אם חייב לקרוע עוד הפעם.

ב) אם חייבים להגיד שהחיינו בפעם הראשונה שרואים ירושלים העתיקה וכותל מערבי.

ג) אם מותר ליהנות באבני כותל מערבי ובעפרה.

ד) אם יש הבדל קדושה בין המקומות בא"י עצמה, ובשאר חלקי הכיבוש, שמחו"ל כמו סיני, אל-עריש וכו' רמת הגולן.

ה) אם מותר להחזיר מקומות שכבשו כולם או חלק מהם כפי שדורשים האומות, היות שיש הרבה חילוקי דעות בזה כפי שנמסר בעיתונים לכן פנו אלי לדעת מה חוות דעתי בזה.

וזאת תשובתי להם בס"ד

א. בדין הקריעה

(א) הנה כבר ידועים דברי מרן הב"י בס' תקסא כנ"ל שכ' ע"ד הטור שכ' בחרבנו, אפילו יושבים בהם ישראל כיון שאינם מושלים עליהם מקרי חורבן ע"כ והביאו הבאה"ט ומ"ב שם, דוק מינה עתה שזכינו שישראל מושלים עליהם, אינם צריכים קריעה. אמנם מקום המקדש שרואה אותם מכותל המערבי נראה דאף שישראל שולטים על המקום, מכיון שאין לנו הרשות להיכנס בהם משום שאנו טמאי מתים, והנכנס בהם בזה"ז חייב כרת, כמו שפ' הרמז"ל בפ"ו מהל' בית הבחירה הל' יד וכן פסקו כל הפוסקים כמ"ש המ"א שם סק"א והמ"ב בסק"ה משום שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולעתיד לבוא, כמו שהוכיח מרן הכ"מ שם מדברי הגמ' זבחים (קו, ב), ודלא כהראב"ד שם, א"כ הוי כעודם בחרבנו עד שיערה עלינו רוח ממרום וישלח לנו משיח צדקנו, שיטהר אותנו ע"י הזאת אפר הפרה, שאין באפשרותינו עתה לסדר אפר פרה, שצריכה כל התנאים האמורים, בפ"ג ממסכת פרה מ"א דצריך להפריש הכהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה וכו' ומזין עליו כל שבעת הימים, מכל חטאות שהיו שם, אלא דאם לא מצאו משבע עושים משש, ואפ"ל מאחת (שם מ"ה) ובזמננו זה אין לנו אפ"ל אחת, וכן אין לנו לשכה שעל פני הבירה צפונה מזרחה, ושנבנית בדבר שאינם מקבלים טומאה, שלזה נקראת בית אבן, להפרשת הכהן שם (עי' בפ' הרע"ב שם ד"ה ובית אבן) וא"כ מכיון שאין אנו יכולים להיכנס שם והרי היא עשוקה ביד זרים, הו"ל כעדין בחורבנה, היינו שעוד עשוקה ביד הקל"י ואינה דומה לירושלים שאנחנו שולטים בה ומתהלכים בה הרי נפדית מיד הסט"א ונכנסה בגבול הקדושה ואינו מתייחס עליה כאילו היא עדין בחורבנה.

(ב) גם כל שאר התנאים האחרים האמורים שם במשנה ב והלאה, חצרות היו בירושלים בנויות ע"ג הסלע, ותחתיהם חלול מפני קבר התהום ומביאין עוברות ויולדות שם ומגדלות שם את בניהם וכו' וכן שאר התנאים האמורים שם במ"ג ובמ"ו, דאין בידינו בזה"ז לקיים כל התנאים האלה, בפרט ענין הפרשת הכהן השורף את הפרה, שצריך להזות עליו לכל הפחות מאפר פרה אחת, לטהר אותו מכל טומאותיו, א"כ אין האפשרות לנו עתה בזה"ז להיכנס למקדש גם שיש לנו שליטה על המקום, השליטה הזאת כמאן דליתא, ומתייחס עליה כאילו היא עדיין בחורבנה, ועלינו לקרוע בהיכנס לכותל מערבי על חורבן בית המקדש, שאין יכולים להיכנס בתוכו אלא שאם בפעם הראשונה שנכנס לכותל מערבי היה שבת או יו"ט פטור מקריעה, וא"צ לחזור ולקרוע בחול כשיכנס שם שנית.

(ג) אשר לשאלה אם עבר שלשים יום שלא ראה מקום המקדש אם צריך לקרוע, הנה בשו"ע שם ס"ה פ' דצריך לקרוע, אמנם הברכ"י ז"ל שם באו"ב כ' מהרדב"ז סי' תרמו דלא זהירי

בזה, וסיים הברכ"י דלא נהגו בכך ע"ש וכבר הביאו השערי תשובה שם, והכה"ח שם אות כו, ודין זה הוא אפ"ל לפני הכיבוש שרואים ירושלים מהר ציון, שאין קורעים אחר ל' יום לפי המנהג.

ד) ואשר לעיר חברון ושאר ערי יהודה אם חייבים לקרוע, הנה הברכ"י שם כ' מהרב מר זקנו בעל 'חסד לאברהם' שלא לקרוע על חברון מפני שהיא ערי מקלט, ושהרב נכדו הז"א כתב שהם דברים קלושים, וסיים הברכ"י אף אנא אמינא דאין לסמוך ע"ז, ופשוט דאפ"ל לדברי החס"ל אין זה אלא על עיר חברון משום שהיתה עיר מקלט אבל שאר ערי יהודה צריכים לקרוע, אמנם אין זה אלא בזמן שלא היו תחת ידינו, אבל עתה שכולם תחת ידינו אין מקום לחיוב קריעה אפ"ל לירושלים כמו שנתבאר.

ב. ברכת שהחיינו

א) דין ברכת שהחיינו נתבאר בשו"ע או"ח סי' רכג ס"ב וז"ל, היה לו ממון שירשו אם אין לו אחים מברך שהחיינו, ואם יש לו אחים במקום שהחיינו מברך הטוב והמטיב, ועי' בביאור הלכה שם שכ' על אם אין לו אחים, עי' במו"ק שכ' דמיירי שאין לו אשה ובנים, הא לא"ה מברך הטוב והמטיב, וד' המ"א בס"י רכא דאפ"ל יש לו אשה ובנים מברך שהחיינו, דאין להם חלק בזה ע"ש, מבואר דאם ידוע דיש להם חלק בזה גם לד' המ"א מברך הטוב והמטיב, ודינו כמ"ש בס"י רכא ס"ב אם יש לו שדה בשותפות עם אחר מברך הטוב והמטיב, ושם ס"ה קנה כלים שמשתמשים בהם הוא וב"ב מברך הטוב והמטיב ע"ש.

ב) והנה בנ"ד ודאי הכל מודים דכל ישראל יש להם שותפות בשמחה זו של הכיבוש, בפרט כיבוש ירושלים וכותל מערבי, א"כ אין מקום לברכת שהחיינו אלא ברכת הטוב והמטיב, וזה דוקא אם נניח שיש מקום לברכת שהחיינו, אז במקום ברכת שהחיינו מברכים הטוב והמטיב, אמנם אעיקרא דמילתא אם נחדור קצת בעיקר דין ברכת שהחיינו, נראה שאין מקום לברכת שהחיינו בנ"ד.

א. ברכת שהחיינו נתקנה רק על דבר הבא מזמן לזמן כמו חנוכה ופורים, פירות חדשים הבאים משנה לשנה, כמ"ש המ"ב ע"ד רמ"א בס"י רכג ס"א שכתב ויש שכתבו שנהגו להקל בברכה זו שאינה חובה אלא רשות וכו' וז"ל שעיקר ברכת שהחיינו נתקן על דבר הבא מזמן לזמן כמועדים וכדומה ע"ש, ועי' ביאור הלכה שם שביאר טעם המנהג וטעם החולקים, שסו' דהברכה היא משום שמחת הלב וזה לא תלוי בזמן ע"ש.

ב. גם להסוברים שהוא מפני שמחת הלב, אין זה אלא בשיש שמחה שלמה כמו הבונה בית או הקונה שאין עליו חובות כמ"ש הבא"ח ש"א פ' ראה אות ו וכו"כ כה"ח אות ח"י מהלב חיים ח"ג סי' נה, דע"ז לא נהגו לברך אלא מביאים פרי חדש ומברכים עליו ומכוונים גם על הבית, וה"ה הדבר ברור דגם בנ"ד בכיבוש ירושלים וערי יהודה אין לנו עוד שמחה שלמה;

א. מכיון שעוד אין לנו הרשות להיכנס במקום המקדש, הרי אליה וקוץ בה דאדרבא בכל זמן שאנו הולכים לכותל מערבי, ורואים מקום המקדש מנגד ואין אנו יכולים להיכנס בו, יש לנו תוגה וצער על שעדיין חרב בית מקדשינו, ושועלים הלכו בו, והוא ביד זדים אכזרים; ב. הרי אפי' הכיבוש הזה שבידינו לעת עתה, עוד אינו מוחלט בידינו, שרבים קמים עלינו עוד להוציאו מתחת ידינו ואינם מכירים בקיומנו, ורוצים להשמיט הקרקע מתחת ידינו, עד שה' יראה בעונינו להפר עצת כל הקמים עלינו לרעה, ולקלקל מחשבותם, וכל עוד שהכיבוש רופף בידינו לשמחה מה זו עושה, ואפי' שבסי' רכב ס"ד נפסק לברך על הטובה אע"פ שירא שמא יבוא לו רעה וכו' שאם יש לו אנשי בית מברך הטוב והמטיב, ואם אין מברך שהחיינו כמ"ש המ"כ שם, הנה זה ודאי במקום חשש דוקא כמ"ש שמא וכו', לא כן בנ"ד לא מנין של חשש דוקא, אלא אנו רואים ושוממים כקל קרנא משרוקיתא, מפי האויבים והשונאים להשמיט הקרקע מתחת ידינו א"כ אין מקום לשום ברכה לא הטוב והמטיב ולא שהחיינו כל זמן שאנו שרויים בפחד ובאימים, ואנו תלויים רק בנסים שה' יעשה לנו נסים ונפלאות, כמו שעשה עמנו בששת הימים;

ג. הנה כבר ידוע דברי הפוס' בדין ברכת שהחיינו על לבישת תפלין וכתובת ס"ת שלא לברך מפני שנכתבו על עורות וקלף, שהם באו ע"י שחיטת הבהמות ובע"ח ואין מברכים על הקלקלה, והנה מלחמת ששת הימים בפרט כיבוש ירושלים, עלתה בדמי בחורינו שנפלו ונהרגו רבים מאחינו הצעירים, וכולם השאירו אלמנות ויתומים לרוב, והרבה הורים שיכלו ילדיהם בעוה"ר, ובכן מה מקום לברך שהחיינו, הרי אפי' משום מיתת בע"ח חששו רז"ל שלא לברך מכ"ש על נשמות ונפשות בנינו ואחינו שנפלו בקרב שאין לנו לברך, אנו שמחים מצד זה, והאבות והבנים והאלמנות והיתומים בוכים מצר אחר וצועקים במר נפש על נפשות ילדיהם פרי בטנם, לשמחה מה זו עושה, אולי רק לברך ברכת הודיה לה' כהגדת נשמת כל חי והלל הגדול, על הנסים ונפלאות שעשה עמנו, שהפיל אויבינו לפנינו חללים חללים, ולא עשה ידיהם תושיה, והפר עצתם וקלקל מחשבותם שהיו זוממים ומושכים עלינו רעה לכלותינו הפר עצתם וקלקל מחשבותם, והשיב להם גמולם כראשם, שאותם המחשבות שחשבו עלינו, נהפוך הוא שנתקיימו בהם, כן יאבדו כל אויביך ה'.

ג) הרי לך שמד' סיבות אין מקום לברכת שהחיינו: א. שברכת שהחיינו נתקנה רק כאין שותפים בדבר, אבל אם יש שותפים מברכים רק הטוב והמטיב, ב. בשלמות ברכת שהחיינו נתקנה רק ע"ד הבא מזמן לזמן, ג. ברכת שהחיינו נתקנה רק בדבר שיש בו שמחה שלמה, ד. ברכת שהחיינו נתקנה רק בדבר שאין בו ענין של קלקלה, ובנ"ד אין לנו כל התנאים הללו בשלמות כמו שביארנו, ורק עלינו לומר רק ברכת הודיה כנ"ל.

ג. אם מותר לקנות מאבני כותל המערבי ועפרה

א) הנה שאלה זו כבר עלתה על שולחן מלכים מלפני רבות בשנים, במאסף שנה ב' בקדושת הארץ גליון ד סי' ד ובגליון ט סימן ו וגיליון יא קדושת הארץ סימן יב ובשו"ת ודבר שלום (לעט"ר אאמו"ר) חיו"ד סי' ט וד' אבא מארי שם להחמיר, ושכנגדו חלוק עליו בסי' ו, הנ"ל להתיר, ואני בעוניי; שם ב'ודבר שלום' בשולי הגליון צידדתי לאיסור ע"ש, ואין הפנאי מסכים עתה לחזור על הראשונות כידוע דעתיקא קשה מחדתא. **ב**) אמנם על עסקי עתה באתי, בהחפירות שנעשו בכותל מערבי, לחשוף עוד כמה נדבכים הטמונים בארץ, אם יכולים להשתמש בעפר ההוא שהוציאו לדברי חול, לפע"ד כל המו"מ בעפר כותל המערבי הוא ודאי בעפר שבין האבנים דדינם כדין האבנים שיש עליהם קדושה, מהקדושה שנתקדשה בקדושה ראשונה שלדעת הרמב"ם לא פסקה קדושתה עד היום, וכבר אמרו במד"ר פ' נשוא פי"ז ובמדרש שיר השירים ע"פ הנה זה עומד אחר כתלינו, וכן אמרו בזוהר וכ"מ שמעולם לא זזה שכינה מכותל מערבי, אבל זה העפר שהוציאו, הוא מחוץ לכותל, ואין זה נכלל בקדושה רא' שקדשה לשעתה ולע"ל, ואף לטעם משום שדוע"ה בנאו לשם אדון העולם ובקדושתיה קאי לעולמי עד, והיינו אבניו יסודותיו ושרשיו של הכותל אין זה אלא בגוף הכותל עצמו, אבל לא שמחוץ לכותל, היינו השטח שעומדים עליו להתפלל ולהתחנן דא"כ אסור לנו לעבור ולדרוס על אדמתו.

הוכרחתי לזה, מפני ששמעתי באומרים שזה הוא מכלל עפר הכותל שדנו עליו לאיסור, ואחרי המחיר, לא דמי כעוכלא לדנא, וכדברים ברורים.

ג) והנה באגב ראיתי להעתיק, מה שראיתי בספר משכנות לאביר יעקב (לרב א' מרבני חברון ולפי דבריו רוב ככל חיבר אותו בכתל עצמו שכ' שלש עשרה דברים צריכים להיות בכתל, א) לכבדו ולרוממו לנקות חצירות סביביו ולנטוע משכנות וכו', **ב**) לקבוע תפילות שמ"ע שם, מנין ת"ח, **ג**) להעמיד שם על הדוכן בכל יום עשרה כהנים ת"ח ויראים, **ד**) להיות לויים בתוך המתפללים, **ה**) להחזיקם שיהיו בטלים ממלאכתם וניזונים משל ציבור, **ו**) לעשות שם לפני כותל מערבי עמודים ואהל מלמעלה, ופרכת סביביו להבדיל בין קודש לחול בשעת תפילה דחציף עלי מאן דצלי בבקתא, המסך יהיה בצד ימין להבדיל בין הכנסיה של הנכרים שדבוק לכותל, **ז**) להתנהג שם בקדושה כקדושת ביהכנ"ס, כי המקום הוא קדוש כקדושת ביהכנ"ס כיון שמתפללין שם תמיד הרי נתקדש בקדושת ביהכנ"ס **ח**) מכיון שיש לו קדושת ביהכנ"ס מצוה לכבדו ולהדרו בכל מיני הידור ויופי, הן במחיצות סביב, הן בגג ואוהל מלמעלה והן ברצפה נאה ומהודרת ומיפה כמו שראוי לעשות לפני בית המלך ממ"ה הקב"ה, **ט**) להרבות שם נרות של שמן בעת מקהלות בית ישראל לתפילה שם, **י**) מצוה על כאו"א מישראל בכ"מ שהם לשלוח למכיריו שידליק נר בעדו ולהחזיק כל הנ"ל, **יא**) שיעשו פתילות עבות שיהיה אורן מרובה, **יב**) אסור לקבל על ענינים אלה מרשעים גמורים, **יג**) שיהיו עכ"פ

בין הכל כהנים ולויים וישראלים מס' כ"ב כנגד כ"ב הויות ע"פ האר"י אלו שלש עשרה כנגד שלש עשרה עיקרים עי' בדבריו באורך שביאר בארוכה הטעם לכל או"א מהנ"ל.

ד. אם יש הבדל קדושה בין המקומות בארץ ישראל עצמה וכו'

הנה משנה ערוכה שנינו בפ"א דכלים מ"ו עשר קדושות הם א"י מקודשת מכל הארצות וכו' עיירות המוקפות חומה מקודשות ממנה וכו', לפנים מן החומה מקודש מהם וכו' הר הבית מקודש ממנו וכו' החיל מקודש ממנו וכו' עזרת ישראל מקודש ממנה וכו' עזרת הכהנים מקודשת ממנה וכו' בין האולם ולמזבח מקודש ממנה וכו' ההיכל מקודש ממנו וכו' קודש הקודשים מקודש מהם וכו' ע"כ, והנה שם במשנה מפורש בכל אחד מה היא קדושתו יותר מהשני, אין אנו עתה צריכים להתענין בכל הפרטים, שבלא"ה אין לנו רשות עתה להיכנס בכל הר הבית וכ"ש לפנים ממנו, רק עלינו להבין כי כל א"י בכלל היא מקודשת מכל הארצות וכ"ש ירושלים עיה"ק וכל הקרב לחומת הר הבית, שעלינו להזהר יותר בקדושתו, היינו לסדר שם בתי כנסיות ובתי מדרשות כל מה שאפשר כל המרבה ה"ז משובח, כי הקדושה היא בבחי' אבן השואבת, להבריא משם כל מיני סט"א ולהוציא בלעה מפיהם, שע"ז מתקרבת הגאולה ופודין השכינה העשוקה בידם, ופשוט שחס וחלילה להעמיד שם עסקי חול כמו טיאטראות וקולנוע וכדומה, ולהזהר לעשות שיכונים לדתיים ולמרבצי תורה ויראה, שלא לערבב חול בקודש, ומי יתן והיה אם היו קובעים ברחבת הכותל בית מקדש מעט שבו יהגו ת"ח בתורה יומם ולילה משמרות משמרות, שבזה יהיה עילוי לשכינה שלא זזה מכותל מערבי ויתקיים בנו מאה"כ והי' עיני ולבי שם כל הימים, ונזכה לגאולת עולמים בב"א.

[ה.] אם מותר להחזיר המקומות שנכבשו כולם או מקצתם

א) הנה מקרא מלא דיבר הכתוב, לא תחנם, ודרז"ל לא תתן להם חנינה בקרקע, שאסור למכור בית לנכרי בא"י משום לא תחנם, אפ' בזה"ז שהיינו שרויים תחת שלטונם וכ"ש עתה שא"י כולה נכבשה ע"י ישראל ומגיעה להם מכח הכיבוש, ורק האומות רוצים להשמיטה מתחת ידינו שלא כחק, ודאי המוכר להם הרי הוא עובר בלא תחנם, וכ"ש אם נחזיר להם ערים שלמות שיהיו שולטים בהם, ודאי דאין לך לא תחנם יותר מזה דאף בחרבנה שהם שולטים בה קי"ל דאין קנין לנכרי בא"י, דהברית אשר כרת עם אברהם אבינו ע"ה נאמר במפורש והקמותי את בריתי אתך ביני ובין זרעך אחרית לברית עולם וגו', ונתתי לך ולזרעך אחרית את ארץ מגורך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם וגו', אומר לברית עולם, היינו לדוד דורות עד עולמי עד, שאף שהעונות גרמו שגלו ממנה, אך הקנין שהקנה לאאע"ה ובניו אחריו, לא פקע משום זה, אלא הרי היא ברשות ישראל וקנינו, ויש איסור לא תחנם אפי'

בזמן שהיא בחרבנה תחת שלטון זרים, מכ"ש עתה שזיכנו ה' להחזיר אותה לבעליה ודאי שאין לנו להוציאה מתחת ידינו אחרי הנסים והנפלאות שעשה לנו במלחמת ששת הימים, כי היה בזה נס פלאי ואלהי, ואין לנו להיות כפויי טובה אשר עשה לנו, ונבגוד בטובה ובמתנה אשר חננו לנו, עלינו לשים בטחוננו בה' שכשם שעשה לנו נסים ונפלאות במלחמת ששת הימים, כן יש לקוות שיקיימה בידינו עד עולם, ולא יחזור מהמתנה אשר חנן אותנו ודבר אלהינו יקום לעולם, מכ"ש מעשיו ופעולותיו הטובות לבניו בני רחומיו אל יבהלו ואל יפחדו מאיומים וגיזומים כי ה' לא יעשה ידיהם תושיה, הוא יפר עצתם ויקלקל מחשבותם, המה יחתו ועם ישראל לא יחת, המה יבושו ואנחנו לא נבוש, ה' לא יעזבנו ולא יטשנו, ויקים דברו הטוב אשר דיבר עלינו כי כבר הגיע זמן הקץ, ואם לא עכשיו אימתי, אם העון גרם שגלינו מארצנו כבר אלפי השנים שעברו כבר יש בהם די סיפוק לכפר עונותינו, ועליו לקיים שמחנו כימות עניתנו.

(ב) עוד זאת הנה כאשר זיכנו ה' לכבוש ארצנו ונחלתנו שהיתה עשוקה ביד זרים, הנה עתה אחרי הכיבוש, נפדתה מיד העשוקה הסט"א, ונכנסה לגבול הקדושה, ובזה הקמנו שכינתא מעפרא, שהיתה שרויה בגלות ביד זרים, ואם ח"ו נחזיר אפי' שעל כל דהוא, הרי בזה אנו נותנים שליטה לקלי' ולסט"א, והשכינה שרמה קרנה מעפרא, אם במקרה ח"ו נכניס עוד הפעם שליטה להסט"א במה שהוא, אז חוזרת השכינה להיות שפלה ועשוקה ביד הקלי' ח"ו, ומצטערת ואומרת קלני מראשי קלני מזרועי, כי אם ניתן קצת שליטה להסט"א מה שהוא, אז תוסיף להתפשט שעל אחרי שעל, ותכבוש כל הקדושה ח"ו, ומי יודע מתי נוכל לצאת מהגלות המר והנמהר, לכן אל נא לתת מקום שליטה להסט"א אפילו במה שהוא, הרי ידועים דברי האר"י ז"ל בדיון מים אחרונים שכ' דלא ישפוך מים הרבה, כי המים האחרונים הוא לתת מעט חיות מהאוכל שלא יפתח פיו לקטר על השולחן ולכן אל יתן לו הרבה רק מעט, בכדי לסתום פיו, וכן הדבר בנדוננו אם ניתן קצת שליטה להסט"א ממקומות הקדושה שלנו בא"י אז יש פחד שיתפשט הלאה ודי השליטה שיש לו בחו"ל, במקומות ישוב ישראל, שהם בבחי' מים אחרונים, ודי בזה.

(ג) אשר לשאר ערי מקומות הכיבוש שהינם מא"י כמו רמת הגולן וחוף סיני הנה כבר ידועים דברי חז"ל שכ' שעתידה ירושלים להתפשט עד דמשק, ובמדרש שוחר טוב מזמור לו ובילקוט ישעיה ב נאמר שביהמ"ק יהיה בנוי על הר סיני ובפ' דברים רמז תשצב נאמר כי לעתיד פרזות תשב ירושלים ותתפשט ע"פ כל א"י, ועי' בדברינו בישכיל עבדי ח"ג קו"א יו"ד יא (קטז, ג) שכתבתי שלעתיד יקרב הקב"ה הג' ההרים ה"ס ותבור וכרמל למקו"א ועליהם יבנה ביהמ"ק ומניחם בהר המוריה וכו' וכן שוב מצאתי כדברי בס' יוסף תהלות להגאון חיד"א ז"ל על התהלים מזמור פז שכ"כ משם כמה רא' ע"ש.

ד) ובכן גם מקומות אלה רמת הגולן והר סיני עתידין להיות בא"י וירושלים, בפרט ה"ס שעליו יבנה ביהמ"ק, ולכן אין לנו להזניחם ולהוציאם מתחת ידינו, ולפע"ד זה שקמו עלינו כל מלכי ערב והנלוים אליהם מה שלא היה כן אף פעם שאמרו עליהם שהם מלכי חסד הוא בבחי' תוסף רוחם יגועון בראותם שכבר הגיע קצם ע"ד מ"ש הגאון חיד"א ז"ל בשם הגדולים מע' א' אות ריט (הובא בהקד' ספרי ישכ"ע ח"ה) בראותם כי כבר כלתה אליהם הרעה ואין להם תקומה וזה רק באופן זמני אבל סו"ד יתקיים בהם והיו כלא היו דוגמת הגוסס שמתחזק ללחום עם מה"מ וסו"ד לא עולה בידו והיה כלא היה רח"ל, ואפשר דזה התחלת הגאולה הכנה למה שיהיה בעתיד במהרה בימינו, וכשם שמסכימים ב"ד של מטה כך יסכימו ב"ד של מעלה, ה' יזכנו בקרוב לראות בטוב ירושלים ובבנין בית קדשנו ותפארתנו אמן.

עבדיה בכמהר"ש הדאיא¹

2

קדושת ארץ ישראל בחיוב תרומות ומעשרות
בשטחי עולי בבל ועולי מצרים ויתר מקומות כיבוש החדשים
הרב אליעזר יהודה וולדינברג (תרע"ו-תשס"ז)
חבר בית הדין הרבני הגדול, בעל שו"ת 'ציץ אליעזר'

בחסד ד' עלינו וברחמיו הגדולים זכינו לחזות לאחרונה עין בעין בשוב ד' ציון והחזרת ארץ נחלתו לעם קדשו. ממש כחולמים היינו על הגאולה ועל התמורה לראות איך שבמשך ימים ספורים קוים בנו ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם, שומע תפילה שמע וקיבל קול שועת עמו ויצאנו משיעבוד לגאולה ומאפלה לאור גדול, גם כל העמים תקעו כף ובעל כרחם הודו בפיהם כי ה' עליון נורא מלך גדול על כל הארץ ידבר עמים תחתינו ולאומים תחת רגלינו, יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה.

כל שערי הארץ נפתחו לפנינו, רוב רובם של השטחים בידנו המה וכל המקומות הקדושים תחת שלטוננו הם, ממש אילו פינו מלא שירה כים ולשוננו רינה כהמון גליו אין אנחנו מספיקים להודות לד' על כל הטוב אשר גמלנו. ועם ההודאה על העבר, תפילה ובקשה על העתיד שנזכה לראות במהרה בהופעת ד' בהדר גאון עוזו למלוך בהר ציון משכן כבודו ובירושלים עיר קדשו ונכון יהיה בית אלקים על מכונו בהר ד' יראה ומלך אחד יהיה על כולנו.

כמה בעיות חמורות בהלכה נתעוררו עקב הכיבוש וקבלת הבעלות על מקומות נוספים בארץ ובמיוחד במקומות הקדושים ובראש כולם פינת יקרת, ציון המצוינת, קדש הקודשים, תל שכל פיות פונים בו.

לשם כך חיברתי בעזרת החונן לאדם דעת קונטרסי המקיף הזה, רובו ממנו נדפס בספר כרם ציון השלם הל' תרומות, ולחיבת הקודש אני מדפיסו בראש ספרי זה שהוא עשירי בקודש מספרי ציץ אליעזר ובהוספות יסודיות חשובות ומרובות.

♦

...קראתי בתשומת לב חקירותיו על אודות חיוב הארץ בתרומות ומעשרות לאור הכיבוש החדש שזכינו לראות בע"ה כעת במלחמת ששת הימים, ולדעתי ראויים המה לחקר רב ולצלילה עמוקה בשיטות המרובות בהבנת שיטות הראשונים וגדולי האחרונים בגדרי קדושה ראשונה ושניה לענין חיוב הארץ בתרו"מ ויתר מצות התלויות בארץ ובמיוחד בשיטת רבנו הגדול הרמב"ם ז"ל אשר עמוקה היא ואבירי הפוסקים רבות עמלו למצוא נתיב בשיטתו, ומובן שאין ביכולת לעשות זאת במאמר אחד וצריכים לבוא על כך בחיבור מיוחד, ובתשובתי זאת אנסה למצות בנושא זה כמה ראשי פרקים.

שלש המה שאילתותיו, והמה: (א) האם חזר חיוב תרו"מ מה"ת בשטח שכבשו עולי בבל גם להסוברים שחיוב התרו"מ בהם הוא בזה"ז מדרבנן אשר בראש השיטה הזאת עומדים הרמב"ם והשו"ע, והוא בהיות שכעת בא לנו השטח לא על ידי נתינה וחזקה כי אם על ידי כיבוש. (ב) מה דין השטח של כיבוש עולי מצרים אשר חלק גדול ממנו נכבש ג"כ כעת בידנו בע"ה, האם גם עליו יש לדון לומר שנתחדש עליו חיוב תרו"מ ויתר מצות התלויות בארץ מה"ת, או עכ"פ נשתוה החיוב עליו בדומה לחיוב שיש בשטח של עולי בבל בהיות שכזה כן זה החזקנו בהם בכח הכיבוש. (ג) מה דין השטח החדש מארץ סיחון ועוג עמון ומואב אשר גם מהם נמצא בידנו כעת כתוצאה מהכיבוש וכבשנו אותם גם לאחר כיבוש ירושלים ויתר השטחים הסמוכים לפלטרין.

ונבוא בזה לבררם אחת לאחת בעזרת החונן לאדם דעת.

השינוי שרואה כת"ר במציאות שאנו חיים כולנו כעת בפה הוא כאמור, בהיות ששונאינו קמו עלינו בזממת רשע לכבוש כל הארץ מידינו, וה' עזרנו והפך עליהם הגלגל וכבשנו מידיהם כמעט כל השטחים שהחזיקו בהם עולי בבל ושכבשו עולי מצרים ועוד יותר מזה. וכאבני יסוד לחקירותיו מביא לנו שני עמודי הלכה גדולים אשר בית ישראל נשען עליהם.

הראשון שמביא לנו ומייחד עליו קצת את הדיבור הוא רבנו בעל הטורים, ז"א, על אחת מהלכותיו בקונטרס על הל' א"י שמייחסים אותו אליו. והשני שמביא לנו אך בציון ורמז הוא

מהמאירי על מס' נדה. ונעביר אותם איפוא לפנינו ללמוד ולהבין את הכתוב שם ואת הנלמד מהם הלכה למעשה.

א. שטחים הנכבשים מחדש אם מתעוררת בהם קדושתן הראשונה

(א) בהלכות ארץ ישראל המיוחס להטור ז"ל בדין חיוב חלה סעיף י כתוב לאמר: ולפי דעתי לא בעיא קדוש מקום מכל מה שכבשו עולי מצרים ואפילו היום אם תהי' עיר אחת בא"י מיוחדת לדירת ישראל והשדות מיוחדות לישראל ולא יהי' עליהן אימת גוי שיוכל לגרשם ממנה זו היא קדושתה וחייב במעשר דאורייתא עכ"ל. ולכאורה דברי הטור תמוהים עד מאד דהרי פסקינן דקדושה ראשונה של עולי מצרים בטלה וקדושה לשעתה ולא קדושה לעתיד לבא, וזהו גם נגד דעת עצמו בטור יו"ד סימן שלא. וכפי שמעיר על כך הגאון בעל כלי חמדה בהגהותיו ופסק פסוקו דצ"ע טובא אם הדברים יצאו מפי הטור. על כן רוצה כת"ר לבאר שכוונת הטור היא כשהעיר המיוחדת לדירת ישראל בא"י מבלי אימת גוי עליהם באה להם ע"י כיבוש מלחמה, כי עי"ז מתקדשת שוב הארץ או חוזרת לקדושתה הראשונה, אבל זאת מודה גם הטור כי ההתיישבות גרידא באיזה שטח מסוים אין בכחה להחזיר חיובי תרו"מ וכדו' למקומם, ומתוך כך בא לחקירתו דמאז מלחמת השחרור שכבשנו חלק גדול מהארץ והחזקנו וישבנו בה ועל אחת כמה כעת שכבשנו לא רק מכח הכרת האומות בנו ובזכותינו בזה כי אם מתוך כיבוש וגבורה עילאית מבלי פנות אל מה שיאמרו הגוים א"כ יתכן לפי האמור שע"כ חזרה חיוב התורה בתרו"מ בארץ כיבושנו, ע"כ.

ואמינא למר, דהן אמנם דלעצם חידושו שרו"ל דכל שבא לנו ע"י כיבוש מלחמה חוזר וניעור קדושת הכיבוש הראשון מצאתי לו תנא דמסייע גדול, ה"ה המבי"ט ז"ל בקרית ספר פ"א דתרומות, דכותב וז"ל: ונראה דבעינן מלך או נביא ורוב ישראל אפילו לכיבוש ארץ ישראל היינו בכיבוש ראשון אבל כיבוש שני כיון שכבר קדשה ארץ ישראל אף על פי שבטלה כשגלו לא הוצרכו רוב ישראל אלא עזרא וסיעתו קדשוה עכ"ל. הרי לך מקור מפורש ליסוד סברתו בדברי המבי"ט שכותב נמי לומר בכזאת דאע"פ דבטלה לה קדושה ראשונה כשגלו מכל מקום בטלה רק לענין זה שהיא כשלעצמה לבד אינה יכולה בפועל להחיל חיוב תרו"מ על פירות הארץ שמוציאה לאחר מכן אבל בכח נושאת עוד בחובה (הח' בשורוק) קדושתה ומרחפת באויר הארץ ובמקרה שמוצאת כיבוש ישראלי חדש מצטרפת קדושתה אל הכיבוש ואהניא לי' שלא תצטרך מחדש לכיבושה מלך או נביא ורוב ישראל. וא"כ דון מינה דכמו שהועילה הקדושה הראשונה לדעת המבי"ט (אף על פי שבטלה) שעזרא וסיעתו לא יצטרכו לרוב ישראל, הוא הדין צריכה להועיל גם לכיבוש שיבוא בזמן מן הזמנים בשטח של עולי מצרים שלא כיבשו עולי בבל, כמו בזמננו זה, שג"כ לא יצטרכו למלך או נביא ורוב ישראל, ואף על פי שהמבי"ט מזכיר בדבריו שמהיה עזרא וסיעתו קדשוה, יש לומר דזהו רק מפני

שבעזרא היה ע"י חזקה ולכן צריך גם קידוש, אבל כשבא הדבר ע"י כיבוש כמו עתה תו לא צריכים לשום קידוש, והכיבוש כשלעצמו הוא גם הקידוש. (וזאת להעיר דאין לראות סתירה בדברי הקרית ספר ממ"ש שם תו להלן בדבריו, דהאמור כותב כפי שמדגיש, דעת עצמו בזה, ואילו להלן חוזר לבאר שיטת הרמב"ם בזה כיעור"ש).

(ב) אולם להעמיס כן גם בכוונת הטור קשה הדבר משתי בחינות, ראשית הרי הטור כותב בסתמא אם תהיה עיר אחת בא"י מיוחדת לדירת ישראל ומשמע בפשטות דס"ל באיזה גוונא שתהיה הן ע"י כיבוש וגם לרבות ע"י קניה וחזקה ובלבד שלא יהיה עליהם אימת גוי שיוכל לגרשם ממנה, ושנית, המעיין בדברי הטור שם רואה בעליל כי הלכה זאת קשורה עם ההלכה שכתב בסעיף שלפני זה, ושם כתוב בלשון זה: בבית שני לא נהג מעשרות אלא מדרבנן כדאמרין בשלהי מכות שלשה דברים וכו' וקאמר מאליהם קבלו עליהם מעשרות, כיון שאין כל יושבי' עלי' ואין נוהג יובל ואף על פי שקדושת הארץ קיימת, לענין שביעית נמי אינו נוהג מן התורה, ולענין מעשרות תלאו הכ' בארצך המיוחדת לך, ואף על גב דלא כתיב בארצך גבי מעשר אלא עשר את כל תבואת זרעך, בימי עזרא לא היו חייבים במעשרות מן התורה אחר כך כשנתיישבו והחזיקו בה חזקה נתחייבו במעשרות מן התורה כל שכן בימי מלכי חשמונאי וכשגלינו בחורבן בית שני נפטרו מן המעשרות. ולכל הפירושים אין תו"מ נוהגין בא"י בזמן הזה אלא מדרבנן עכ"ל. הרי נלמד בהדיא מההלכה הזאת שהטור לא סבר לחלק בין חזקה ובין כיבוש וגם אם ההאחזות באה ע"י חזקה הבאה מנתינת רשות ג"כ מביאה בכנפיה חיוב תרו"מ מה"ת, שהרי כתב ופירט שלאחר מכן כשנתיישבו והחזיקו בה בימי עזרא, וכל שכן בימי מלכי חשמונאי, נתחייבו במעשרות מן התורה, והיינו כנז' דבין כשנתיישבו מכח החזקה ונתינת הרשות, וכל שכן כשכבשו בכח כמו בימי מלכי חשמונאי, בשניהם, בכיבוש כן בחזקה חזרו להתחייב במעשרות מן התורה. וטעמו של הטור בזה הוא כדמפורש בדבריו מפני שלענין מעשרות הדבר תלוי בארצך המיוחדת לך: ולכן מיקרי ארצך כל שאין ממשל זרים עליה ויהא זה ע"י כיבוש או ע"י חזקה. וא"כ דון מינה גם על הסעיף שלאחריו נשוא דברינו כשמדבר על שטח שכבשו עולי מצרים שג"כ כוונתו וטעמו בכאמור שכל שתהי' בשטח הזה עיר אחת מיוחדת לדירת ישראל והשדות מיוחדות לישראל באין הפרש אם ע"י כיבוש או ע"י חזקה ובעיקר שיהא זה באופן שלא יהא עליהם אימת גוי שיוכל לגרשם ממנה, אזי מקרי זה ארצך המיוחדת לך וזו בעצמה היא קדושתה וחייבת על כן במעשר דאורייתא. וזה שלא מספיק יחיד אלא מצריך עיר שלמה צריכים לומר מפני שאזי כשציבור שלם יש להם בעלות על שטח רק אז ניכר הארצך.

שוב מצאתי בחידושי הרש"ש פ"ח דעדיות מ"ו שכותב שם לבאר בכוונת הרמב"ם (שנדבר עליו עוד להלן בדברינו) במ"ש שכיבוש עזרא היתה מפני החזקה, דר"ל דגם עתה כשקנה ישראל קרקע בא"י ברשיון המלך הוי דומיא דזמן עזרא דאז כ"כ עלו והחזיקוה ברשיון כורש

ולכן חוזרת לקדושתה ע"ש. הרי דהי' פשוט ליה להרש"ש לומר באמת דגם בחזקה של יחיד חוזרת לקדושתה, אולם זה חידוש גדול אשר לא עלה אפילו על דעת הבעל ה' א"י, וגם יש עוד להבין עצם דברי הרש"ש איך שביאר כוונת הרמב"ם ענין קדושת כיבוש שני אם היתה מתחילה קדושה דאורייתא ונתבטלה רק עם הגלות ואכמ"ל, ודברי ההלכות א"י צריכים להסביר בדרך שהסברתי לעיל.

(ג) ובכלל יש עוד הרבה להבין דעת הטור בזה (אם אמנם יצאו הדברים מפיו) כי כולם מקשה אחת המה, ומלבד שסותרים המה לדבריו בטור יו"ד סימן שלא שדעתו שם להכריע דלענין חיוב תרומות ומעשרות לא בעינן שיהא כל יושביה עליה וא"כ דאורייתא המה בכל התקופות מאז קידוש עזרא והלאה וזה בניגוד גמור לחילוק התקופות שכותב בכאן, והקשה ביותר מה שמסיים וכותב בלשון ולכל הפירושים אין תו"מ נוהגין בא"י בזה"ז אלא מדרבנן דהרי בדבריו הראשונים מבואר ההיפך מזה. חוץ מזה גם דברי עצמו בכאן עירבוביא המה וגם סתראי ניהו ורישא לאו סיפא וסיפא לאו רישא. והדברים יתיישבו במקצת אם נגיה סעיף ט כפי שראיתי שרוצה להגיה בספר שלום ירושלים (להאבד"ק מבראנוב) ובכזאת: ואין יובל נוהג, כיון שאין כל יושביה עליה, ואף על פי שקדושת הארץ קיימת, לענין שביעית נמי אינו נוהג מן התורה, והוא ענין בפני עצמו. ואח"כ חוזר וכותב ולענין מעשרות תלאו הכתוב בארצך וכו' עיין שם. וכולי האי ואולי, ומכיון שהדברים באו בדברי הטור בזה משובשים ספק רב אם אפשר בכלל ללמוד משהו מזה להלכה. בהיות ומשבשתא היא, וכדמצינו שאמרו בכזאת בכמה מקומות בחז"ל דאין למדין מבריייתא משובשת.

(ד) ואודיעהו מה שכן נתעוררתי עפ"י דברי הטור בסעיף ט. והוא דלפי דבריו שם יש ליישב קושיא חזקה שראיתי בספר שו"ת אהל אברהם (שאג) סי' מה שכותב להקשות ולהתפלאות בהא דפליגי בש"ס אי כיבוש יחיד שמיה כיבוש, הרי קדושה ראשונה של מצרים בטלה ורק קדושת עזרא קדשה לעתיד לבוא למ"ד דס"ל כן, א"כ מה לנו בסוריא אם היה כיבוש יחיד או לא הרי רק תליא אי עזרא קידש סוריא או לא ובימי עזרא לא קדשו סוריא, ונשאר בצ"ע. אבל לפי הנזכר בטור שם בהתחשבות עם כיבוש מלכי חשמונאי, יתיישב שפיר, דהרי מלכי חשמונאי כבשו גם סוריא וא"כ חזרה גם עליה קדושתה הראשונה להחשב ככיבוש יחיד, וגם אם נאמר שבביטול הכיבוש ע"י טיטוס בטל כיבוש החשמונאים כדרוצה לומר מזה בס' מור וקציעה סי' שו, שכת"ר מזכירו ג"כ בדבריו, מ"מ נפ"מ אם יחזרו בזמן מן הזמנים לכבשה או להחזיקה שלא במלך וכל ישראל.

מאידך חשבתי שאולי באמת בגלל כן לא נזהרו בכל הזמנים בהפרשת תרו"מ בסוריא וכדמתקשים בטעמו של דבר המהר"מ גאלנטי והמחבר שו"ת בית דינו של שלמה בספרו חאו"ח סימנים ב ג כיעו"ש, והיינו מפני שסברו שמאחר שבטלה קדושה ראשונה תו בטל גם

הכיבוש יחיד וע"ז לא גזרו רבנן לנהוג בהפרשה תרו"מ כשם שגזרו על שאר השטחים של עמון ומואב משום דהו"ל כעין גזרה לגזרה. ויש להאריך עוד בזה.

כמו כן מדברי טור אלה בחילוק תקופות החיוב בימי בית שני עצמו יש ראיה לדברי הערוך לנר ביבמות דף פב שכותב נמי מסברת עצמו לחלק בכזאת דכיון דתלה קרא חיוב תרו"מ בירושת הארץ לא נהגו בימי עזרא בתרומה מה"ת עד אח"כ דבטלה מלכות פרס או עד שניתן להם מלכות שלמה עיין שם.

(ה) ואבוא בזה אל דברי המאירי בנדה דף מו ע"ב שכת"ר מרמז בדבריו להסתייע ממנו אל חידושו. וכוננתו אל מה שמסיים המאירי שם בד"ה תרומה בזמן הזה בלשון ולא תצטרך לקדשה בשעת הכיבוש שכיבוש שלישי מחזירה לקדושתה, הרי לנו גדר כזה שלא צריכים לקדושה חדשה אלא כיבוש כשלעצמו מחזיר לארץ קדושתה הקודמת.

ולדעתי אין כל הוכחה לכך מדברי המאירי, כי דברי המאירי מוסבים בזה על קדושת עזרא דלא בטלה, דזה לשון פיסקתו השלמה בזה: אבל קדושה שבימי עזרא קדשה (תיבת אין שכתוב במאירי שם הוא ט"ס דמינכרא) אף לעתיד לבוא ולא הופקעה מן התרומות ומן המעשרות אף בשעת הגלות ולא תצטרך לקדשה בשעת הכיבוש שכיבוש שלישי מחזירה לקדושתה, הרי לנו בהדיא מדברי המאירי מוסבים בזה על קדושת עזרא שלא נתבטלה ואיך נוכל לבוא וללמוד מזה גם לענין קדושה ראשונה שנתבטלה ולומר שג"כ כחה אתה להיות חוזרת וניעורת.

(ו) אלא שיש להבין עצם דברי המאירי דנראה כסותר א"ע מיניה וביה, דאם קדשה אף לעתיד לבא ולא הופקעה מן התרומות ומן המעשרות א"כ למה לנו תו לכיבוש שלישי שיחזירה לקדושתה הרי קביעי וקיימא כבר כעת בקדושתה שלא פקעה בכלל.

ונראה שכוונתו בזה לענין חיוב חלה, שהרי המאירי בדבריו בזה מוסב על שיטות גדולי המפרשי' דסברי לחלק בזה בין חלה דצריכים ביאת כולם לבן תרו"מ דלא צריכים והיא גם בזה"ז דאורייתא ועל דעת זו (כלשונו שם) הוא שכותב איפוא לסכם שלענין תרומות ומעשרות לא הופקעה בכלל מאז קדשת עזרא, ולענין חלה הגם שכעת היא מדרבנן בהיות שלא היו כל יושביה אבל בשעת כיבוש ע"י כל יושביה אזי כיבוש שלישי זה יחזירה לקדושתה ולא יצרכו לקדושה חדשה, וס"ל להמאירי דחיסרון כל יושביה לא היה חיסרון בקדושה אלא חיסרון פרטי בחלקי המצות שחיובם תלוי בביאת כולכם, ולכן מתלי תלי' וקאי עד ההשלמה בזה וחוזרת וחיילא.

ולפי"ז יוצא שאבל על שטח עולי מצרים שבטלה קדושתה כן צריכים לקדושה חדשה ולביאת כולכם.

(ז) ואילו יכולנו לומר שהפיסקא האחרונה של המאירי באמרו ולא תצטרך לקדשה וכו' חוזרת ומוסבת כבר על החלק הראשון של דבריו בזה אשר דבר ידבר בה משיטת הרמב"ם,

אילו צדקנו בזה אזי היו כל דבריו בזה מתיישבים כמין חומר באין כל סתירה בדבריו. וגם ראיות כת"ר להסתייע מדבריו היתה קמה וגם נצבה, וביאור דברי המאירי יתפרשו ככה, דמתחילה מביא שיטת הרמב"ם דתרומה בזה"ז אינה אלא מדברי סופרים בהיות ואין כל יושביה עליה, ומסכם דעתו דנמצא שאין חיוב תרומה וחלה מן התורה אלא בכבוש יהושע ובכבוש שלישי שעתיד לבא על ידי מלך המשיח אבל ירושה שניה שבימי עזרא הואיל ולא היו כל יושביה עליה לא היה בהן חיוב תורה, ולאחר מכן מביא דעת הראב"ד שלא סבר כן אלא דלענין תרומה חייבים בזה"ז מה"ת. ומסכם דעתו, שכשם שהיו צריכים לקדשה בימי יהושע הוצרכו לקדשה בימי עזרא דקדושה ראשונה לא נתקדשה לעתיד לבא וכשגלו על ידי נבוכדנצר הופקעה הארץ מחיוב תרומה. אבל קדושת עזרא קדשה אף לעתיד לבא ולא הופקעה מן התרומות ומן המעשרות אף בשעת הגלות. ולאחר מכן חוזר המאירי אל השיטה הראשונה היא שיטת הרמב"ם שעיקרית היא אצלו, וכמו שכותב שם שכך נראה כדעתו מהסוגיא, ומסביר ומסכם שאע"פ שלא הועילה ירושה שניה שבימי עזרא לחיוב תורה, וחיוב תורה אין כי אם בכיבוש יהושע ובכיבוש שלישי מ"מ לא יצטרכו לקדשה בשעת הכיבוש כי כבוש שלישי יחזירה לקדושתה, והיינו, לקדושתה הראשונה שבימי יהושע. ומעניין הדבר שכאשר המאירי מדבר שם משיטת הראב"ד מזכיר לשון ביטול על קדושה ראשונה, וכותב בהדיא שלא נתקדשה לעתיד לבוא, ואילו כשמדבר משיטת הרמב"ם בזה לא מזכיר דבר לומר שנתבטלה או שלא נתבטלה, וכותב רק זאת שאין חיוב תרומה אלא בכיבוש יהושע ובכיבוש שלישי אבל בירושה שניה היה חיסרון שלא היו כל יושביה כיעו"ש, וזה מסייע איפוא לפירושנו זה כמובן.

(ח) ברם דא עקא, דהא לדעת הרמב"ם ודעימ'י, וכן דעת השו"ע ביו"ד סימן שלא, כדי לחזור ולחייב מה"ת בעינן כיבוש ע"י ביאת כולכם, וזה הרי לא היה גם בימינו עתה, וכדמדגיש כת"ר בהמשך דבריו, ומכיון שכן ממילא אין גם מקום לתת מעלה לכיבוש החדש בשטח של עו"מ וגם לא שיתקבל עי"כ מדרגה שוה עם שטחה של עולי בבל בחיובה מדרבנן, בהיות ובשטח של עו"ב בא לנו זה ע"י חזקה ונתנית רשות, וכאן בשטח של עו"מ בא לנו זה עתה ע"י כיבוש כזה שלא ע"י כל יושביה, וכיבוש שלא מדעת רוב ישראל הרי לא שמיה כיבוש, ועוד זאת שנתנית הרשות בשטח של עו"ב היה זה ע"י כורש מלך פרס שנקרא בשם משיח ואשר כל הממלכות נתן לו ה' ככתוב במקרא.

ב. חידוש בגדר ביאת כולכם

(ט) ונלפענ"ד לומר גם בזה. דהנה יש להבין מהו הגדר של ביאת כולכם שמצריכים בזה, האם אמנם הכרחי הדבר של ישראל באשר הם, יבואו הנה, ויעשו הכיבושים עכ"פ על דעת רובם, ורק אז יקרא בשם כיבוש רבים? וראיתי שישב על מדוכה זאת הגאון הר"ד מקארלן

ז"ל בספרו שאילת דוד בקו' החידושים בעניני שביעית, וכותב: אבל כמה נצרך בארץ אשר מהם נחשב הרוב לא אדע עדי יבוא מורה צדק.

ואמינא בזה מילתא חדתא, והוא, דיש לומר שהמודד הוא ששים ריבוא מישראל כפי שמצינו שהיה בכזאת ביוצאי מצרים שיצאו לכבוש את הארץ, וכל שנמצאים בארץ ישראל שישים ריבוא מישראל נקרא כבר כל יושביה עליה, ובימי עזרא מכיון שלא עלו כמספר הזה, ועלו רק ארבע רבוא אלפים ושלוש מאות וששים ככתוב בספר עזרא, ולא הגיע מספרם אפילו לכדי רוב של ס' רבוא על כן לא הועילו בקידושם לחייב בתרו"מ מה"ת.

ונתעוררתי לחידוש זה ע"פ מרגניתא טבא שמצאתי בזה בחידושי רבנו גרשום מאור הגולה ז"ל על ערכין דף לב ע"ב, דעל דברי הגמ' שם דאומרת: ומי מנו שמיטין ויובלות השתא משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו יובלות, עזרא דכתיב ביה כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות וששים הוי מני וכו'. מפרש רבנו גרשום וכותב ז"ל: כל הקהל כאחד ארבע רבוא, דאפילו עישור מישראל לא היו במקומן דהכי גמירי [דלעולם] אין ישראל פחותים מששים ריבוא כ"ש דלא מנו יובלות עכ"ל. הרי דרגמ"ה ז"ל מדי דברו על ירושת עזרא ומדת קדושתה מצא לנחוץ לאשמיענו בכאן דהמספר של הגוף הישראלי הכללי עד שיהא ראוי לשמו ישראל הוא לא פחות מששים ריבוא, ולא עוד אלא שהוסיף לבאר ולחשוב חשבוננו של עזרא לפי המודד הזה של ששים ריבוא, שיוצא לפי"ז שלא היה שם אפילו עישור מישראל, ובולט איפוא לעין דרגמ"ה רצה לאשמיענו בדבריו אלה כי הנצרך להיות בארץ כדי שיחשב שכל יושביה עליה הוא ששים ריבוא, וראיה חזקה מזה איפוא לדברינו הנ"ל.

(*) הרה"ג השואל אחרי שראה חידושי הנ"ל בגדר ביאת כולכם הסב את תשומת לבי גם לדברי רש"י בע"ז דף כ ע"ב (שמובא גם במהר"י קורקוס ז"ל על הרמב"ם פ"א דתרומות) שמזכיר נמי ענין זה של ששים ריבוא בהא דסוריא הוי כיבוש יחיד, דמבאר שלכן קרי ליה כיבוש יחיד מפני שהיה בלא ששים ריבוא (דייקתי להזכיר מה שמובא זה גם במהר"י קורקוס, מפני שרש"י בגיטין דף ח ע"ב לא פירט מענין זה של ששים ריבוא אלא כותב סתם שלא היו כל ישראל ביחד כדרך שהיו בכיבוש יהושע, ומדהמהר"י קורקוס דייק איפוא להביא מדברי רש"י בע"ז מוכח שלקח לו דבריו שם לקו ולמשקל בקביעת ענין זה של מספר בני ישראל שצריכים שיהיה בזה).

והשיבותיו דאי משום הא בלבד אין הכרח לחידושנו כי ברש"י המדובר בעל דעת כמה מישראל צריך שיהי' הכיבוש עד שיקרא כיבוש רבים, ועל זה קבע שהוא ששים ריבוא אבל אין מזה עדנה הוכחה לענין דין הצרכת כל יושביה עליה שהוא ג"כ בשיעור זה של ששים ריבוא ויש לומר דזה שפיר צריך שיהיה ממש כל יושביה של ישראל או רובו עליה, ורק הכיבוש מספיק שיהי' רק על דעת ששים ריבוא ונקרא עי"ז כבר כיבוש רבים.

אולם אחרי שמצאנו המרגניתא בדברי רגמ"ה ז"ל שמשם הוכחה מפורשת גם על עצם דין של כל יושביה עליה, שנקרא שפיר כבר בשם כל יושביה אי נמצאים על האדמה ששים ריבוא מישראל, שזהו המספר של הגוף הישראלי הכללי שראוי כבר להקרא בשם ישראל, אזי גם דברי רש"י הנ"ז משלימים בודאי ובודאי את התמונה לאימות הערכה האמורה, כי רואים סו"ס שגם רש"י ז"ל לקח לו ג"כ אמת המדה הנ"ל לקבוע מספר של ששים ריבוא מישראל. והיינו באשר כן היה גם בימי משה ויהושע.

עוד ראיתי אח"ז בספר קול התור הנדפס מחדש בפ"א אות טו שכותב ששאל את פי רבנו הגר"א ז"ל אודות דרכי העליה לא"י וענה לו דאם יהיה אפשר להעביר לארץ ישראל ששים רבוא בפעם אחת צריכים לעשות זה מיד כי מספר זה של ששים רבוא כחו גדול ושלם וכו', וכן בפ"ב אות קיח כותב עוד שקבוץ גלויות העיקרי הוא לא פחות מששים רבוא עיין שם, וזה מוסיף חיזוק לדברינו האמורים בפנים, ועפ"ז אפשר להבין יותר דברי הגמ' ביומא ט מה דאמר ר"ל לרבב"ח: אלקא סנינא לכו וכו' אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף וכו' ופרש"י: לא הייתם חסרים שכינה. והיינו: אילו עליתם בששים רבוא. ויוטעם ביותר דבר הלשון אם עשיתם עצמכם כחומה עפ"י מה שראיתי עוד בספר עמק יהושע להגאון ר' אייזיל חריף ז"ל מסלאנימא בחלק הדרושים (דרוש ב' לבין המצרים) שמבאר דזה שהי' בקדושה שניה מכח חזקה ולא מכח כיבוש הוא משום דכיבוש יחיד לא שמה כיבוש, ומביא לזה דברי רש"י בע"ז ובגיטין (שהובאו בפנים) דבעינן כל ישראל, או"ת וששים רבוא, ולכן בביאה שניה שלא היו כל ישראל ע"כ לא קנו אלא בחזקה עיין שם, ועל זאת היא שהיתה התביעה שהיו צריכים לעלות במספר כזה שהיה יכול להיות גם כיבוש ואז לא היו חסרים גם שכינה. ויש להאריך.

(יא) ומה רבתה שמחתי כשמצאתי להגאון מקוטנא ז"ל בספרו ישועות מלכו בפ"א בתרומות הכ"ו, שמבליע בתוך דבריו כאל הנחה פשוטה דהשיעור בזה הוא ס' רבוא, וכותב זאת כלאחר יד כיעו"ש. [חידוש מפתיע יותר ראיתי שכותב לומר בזה הגאון בעל ישועות מלכו במקו"א מספרו (בליקוטי תורה פ' תרומה) והוא, דכמו שאמרו חז"ל בחגיגה זכה נוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן, א"כ ה"נ כיון שהי' בידי כולם לעלות ולא רצו נטלו העולים כח זכות הנשואים ולהם הי' הכח והזכות מרוב ישראל ומקרי רוב ישראל על אדמתם, ובזה כותב ליישב דברי החינוך שסובר שמצות בנין בית המקדש היא רק בזמן שרוב ישראל יושבין על אדמתן, וקשה דהא בימי שבי הגולה דכל הקהל הי' רק ארבע רבוא האיך בנו ביהמ"ק, אבל להנ"ז מיושב שפיר עיין שם. וא"כ דון מינה דה"ה גם בנוגע לחיוב תרו"מ, באופן שיוצא שמאז שהעליה לא"י נעשית חפשית וכל הרוצה לעלות אין ממחה בידו נקרא כבר כאילו רוב יושביה עליה וחייבים בתרו"מ מה"ת. אבל צ"ע דדבריו המה בהדיא נגד דברי הרמב"ם בפ"א מהל' תרומות הכ"ו שכותב בהדיא שבימי עזרא היתה ביאת מקצתן ולפיכך

לא חייבה אותן מן התורה. ולא רק זאת אלא שהמה בניגוד גם לדברי החינוך בעצמו שכותב נמי בהדיא במצוה תקז דבירושה שבימי עזרא היתה ביאת מקצתם ולפיכך לא היתה מן התורה כיעו"ש, ומזה שגם הוכחתו של הישועות מלכו שם שכותב להוכיח ממ"ש הרמב"ם בכה"ג בפ"ד מסנהדרין לענין סמיכה דלא משגחינן בחכמי חו"ל, אינה הוכחה, ואין הנידוין שוין כלל ושם שאני שלא צריכים בכלל לחכמי חו"ל אלא העיקר תלוי בחכמי א"י בלא מגבלת כמותי, וצריכים לומר שגם הישועות מלכו לא אמר דבריו הנ"ז כ"א בנוגע לבנין בית המקדש בלבד ואין ללמוד מזה להיכא שכתוב בהם בהדיא שצריכים ביאת כולם, ויעוין מ"ש בזה גם המהר"ם שיק על תרי"ג מצות מצוה תקז עיין שם ויש להאריך].

(יב) ואם צדקנו בדברינו האמורים בהגדרת ביאת כולכם הרי יוצא לנו שמאז שהתיישבו בארצנו כאן במספר של ששים ריבוא (קרי: שש מאות אלף מישראל) נקרא שכל יושביה עליה וחייבים בתרו"מ מה"ת, ומכ"ש שנתחייבנו בזה מה"ת כעת אחרי הכיבוש (ולא מכח חזקה לבד), ובכל מקום שכבשו הן בשטח של עולי בבל והן בשטח של עולי מצרים, ויורד גם העיכוב של חיסרון כל יושביה. [ולא רחוק מלומר שלדעת רגמ"ה זאת גם בימי בית שני כשהגיעו למספר ששים ריבוא חזר להיות חיוב תורה, כשם שמצאנו שסברו בדומה לזה שהתחדשו שם לאחר מכן חיובי תורה הטור בהל' א"י והערך לנר ביבמות שהובא לעיל באות ד].

(יג) ולא עוד אלא שלפי הנ"ל לא צריכים כבר לבוא עלה מכח חידושו של כת"ר [שלמעשה ג"כ מצאנו סמוכין לה] שמתחדשת הקדושה הראשונה, אלא שכיבוש כזה לבד עם כל יושביה כחו אתו לקדש את השטחים בא"י שכובש, ולחייבם בתרו"מ, וגם לרבות בחיוב חלה מה"ת, דכזה הרי היתה גם קדושה ראשונה וכדכותב הרמב"ם בפ"א מהל' תרומות ה"ה שהיתה מפני הכיבוש לבד, וכדמבאר הרדב"ז שם בכוונתו שלא קדושה בפה, וכדמסביר לן גם החזון איש בשביעית סימן ג אות א דהארץ נתקדשה בכיבוש, וכן בספר דבר אברהם ח"א סימן י דכיבוש יהושע שהיה כיבוש רבים נתקדשה מצד הכיבוש גופיה דכיון שנכבשה הארץ בפניהם ממילא אתיא קדושת הארץ מעצמה דקרינן ביה ארצכם עיין שם. [ושאני בימי עזרא שהיה רק מכח חזקה ובשעת החזקה שהוצרך לקידוש לא היו ששים ריבוא].

ג. גדר הצרכת מלך בכיבוש רבים

(יד) ולכאורה יש עדנה גורם מעכב נוסף כדי שיקרא כיבוש רבים, משום דהא התנאי של כיבוש רבים הוא גם שיהא זה ע"י מלך או נביא ובימינו אין לנו לא מלך ולא נביא. אך גם לזה נוכל למצוא מזור בעפ"י מה שכותב לבאר לנו הגאון הגרא"ה קוק ז"ל במשפט כהן סימן קמד בדברו על מלחמות החשמונאים כנגד חילות סוריא בלא מלך, והוא, דנראים הדברים שבזמן שאין מלך ודאי גם שופטים מוסמכים ונשיאים כלליים במקום מלך הם

עומדים עיין שם ביתר אריכות. וכנראה סבר כך בעצם גם הגאון יעב"ץ ז"ל במור וקציעה שם שסובר להנחה פשוטה שכיבוש החשמונאים הועילה למה שנשאר ביד ישראל עד גלותם, ורק לא אל מה שנלקח מידם עודם על אדמתם ע"ש. ויעוין בספרי הלכות מדינה ח"א ש"ג פ"ה שהארכתי להוכיח ולבסס דעת כהן יפה זאת עיין שם וא"כ גם בימינו הנשיא והממשלה והכנסת וכו' (על כל מגרעותיהם בשטח הדת, ואשר ברור שבנוגע לדת אין להחלטותיהם נגדו כל תוקף שהוא) שנבחרו מדעת רוב ישראל היושבים על אדמתם, ואשר המה גם יותר משישים ריבוא, במקום מלך הם עומדים בכל הנוגע למצב הכללי של האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם, כדברי המשפט כהן שם, ובפרט בנוגע לצבא – הכיבוש ומפקדיהם שפועלים על דעת כל יושבי הארץ (מלבד מיעוט שאינו ניכר שבטל ברובא דרובא) ועל צבאותיהם נמנים עשרות אלפי אנשי צבא יראים ושלימים וכבשו את השטחים יד ביד עם כל אנשי הצבא על כל סוגיהם וראשיהם. ויעוין להיעב"ץ בקו' ישוב א"י שם שהיה פשוט בעיניו לתת דין כיבוש רבים לכל מה שכבש ירבעם בן יואש, אף על פי שמצינו שהכתוב מעיד עליו (במל"ב יד) שעשה הרע בעיני ה' ולא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל. והיינו כנ"ז.

(טו) מובן שכל האמור לא מועיל לן לענין חיוב מניית יובלות דלענין זה צריכים גם תנאי אחר שיחזרו לארץ מכל השבטים ושלא יהיו מעורבבין שבט בשבט כדאיתא בערכין שם וברמב"ם פ"י משמיטה ויובל הלכה ח עיין שם. וזה שפוסק הרמב"ם בפ"ב משמיטה שם דגם בימי עזרא מנו שמיטין ויובלות, יעו"ש בהגה שכותב שהכוונה דמנו יובלות לקדש שמיטין כדאיתא בערכין שם, נוסף לזה עיין עוד בתוס' גיטין דף לו סוד"ה בזמן, שכותבים דבביאת עזרא היו שם גם מי"ב שבטים. וכ"כ גם במצו"ד עזרא ב, סד ע"ש. ועוד יעוין בספר שאילת דוד בקו' החידושים בעניני שביעית שכותב לבאר דדוקא בעת שעלו בימי יהושע שהיתה הארץ עתידה להתחלק א"כ כל עוד שלא חלקו אותה ולא נקרא כרמו ושדהו שאח"כ יכול להיות שיטלו ממנו, משא"כ בימי עזרא שלא יהי' שום חילוק שבטים ומשפחות אלא כן ישאר לעולם שהרי החזיקו בארץ ברשיון כורש הפרסי שכבשה הוי שפיר כרמך, אולם בנוגע לכיבוש השלישי מוסיף השאילת דוד לבאר שם, דהגם דירושה שלישית אין להם, אבל מכיון שברור הדבר שיבוא בימי מלך המשיח תיקון כל שבט ושבט בפ"ע כמבואר בנבואת יחזקאל שתחלק הארץ לשבטים, א"כ יבוא זה ע"י מלך המשיח שמלך המשיח ברוח קדשו או עפ"י אורים ותומים יחלק הארץ לגבולותיה ושבטיה ומשפחותיה ויכוין לכל אחד חלקו אשר יגיע לו בירושה ואם יהיה ביד אחר יתנו לו תמורתו אחוזה אחרת בכספים וישוב הארץ לשבטי ישראל ולמשפחותיהם עיין שם. ומינה מכיון שהדבר לא ישאר כך ויבוא החילוק והבירור לשבטים, כל עוד שאין זה לא תחזור לנו חיוב מניית יובלות בשום כיבוש שנעשה, עד בוא מלך המשיח, ומובן על כן מדוע שהמאירי בנדה שם את הדגש על הכיבוש השלישי שעתיד

לבוא על ידי המלך המשיח, והיינו מפני שבלעדו לא יוכל שום כיבוש לבוא על שלמותו עד שיהא בו גם כדי להחזיר לנו חיוב מניית יובלות, והדברים ארוכים. [ומה מופלאים המה דבר הספר הנפלא חסד לאברהם מעין ג נהר ז שכותב בתוך דבריו וז"ל: וכמו שהשכינה אינה בשלמות כל עוד שמקום בית המקדש אינו בשלמות על מכונו כן השכינה ג"כ אינה בשלמות כל זמן שארץ ישראל אינה בשלמות גבוליה שהוא מנחל מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת ושישראל שוכנים כל אחד ואחד בחלקו המגיע לו כפי חלק גבולו האמיתי הנגדי לגבולו יעו"ש ברוממות דבריו הנאצלים].

ד. גודי כיבוש וחלות קדושה בשטחים שמחוץ לגבולות הארץ

(טז) ומכיון שבאנו לחידושנו האמור גם בנוגע לדינא של כל יושביה וגם לרבות בדין הצרכת מלך, אמינא לכת"ר כי יכולה לבוא לפנים גם מחקרו בנוגע לשטחים הנוספים מחוץ לשטחי עו"ב ועו"מ שכבשנו בע"ה אם חל עליהם חיוב תרו"מ.

דלכאורה אין כל מקום לחקירה זאת, והסברא שכותב כת"ר בדבריו לומר שמכיון שחוזרת קדושה ראשונה של יהושע על כל חלק עו"מ תו מתפשטת היא גם על החלקים הנוספים שכבשום לאחר שנכבשה ירושלים וסביבותיה, אין כל מקום לה, דהיכן מצינו בכזאת שתתפשט קדושה על מקומות שלא נתקדשו מתחילה ואשר מקומות אלה אינם בכלל בגבולות הארץ ויספחום לארץ המקודשת, ועוד זאת לכיבוש מקומות נוספים מצריך הרמב"ם בהדיא גם מלך ועל פי בית דין, וכדפוסק בפ"ה מהל' מלכים ה"ו וז"ל: כל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין הרי זה כבוש רבים והרי היא כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר והוא שכבשו אחר כבוש כל ארץ ישראל האמורה בתורה, עכ"ל.

אבל לפי בירורנו שלפי מצבנו אנו נקרא שפיר כל יושביה עליה וגם נקרא כיבוש ע"פ מלך, שפיר יש מקום למחקרו של כת"ר. והרי כך כתוב בספרי ס"פ עקב: כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם יהיה, אם ללמד על תחומי א"י הרי כבר נאמר מהמדבר והלבנון מן הנהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם, ומה ת"ל אשר תדרוך כף רגליכם אמר להם כל מקום שתכבשו חוץ מן המקומות האלו הרי הוא שלכם וכו' הרי שכבשו חו"ל מנין שמצות נוהגות שם הרי אתה דן נאמר כאן יהיה נאמר להלן יהיה מה יהיה האמור להלן מצות נוהגות שם אף כאן מצות נוהגות שם, ע"כ. הרי מבואר בספרי בהדיא דכשכובשים מחו"ל לאחר שכבשו בארץ גם מצות נוהגות שם בדומה למה שנוהגות בגבולות הארץ.

(יז) אך דא עקא דכפי שהבאנו לעיל מצריך הרמב"ם לכיבוש שטחים מחוץ לגבולות ישראל שיהא זה גם ע"פ בית דין, וכן מדגיש זאת שם גם בה"ח בדברו על כיבוש ארץ מצרים, והיינו סנהדרין, וכפי הכלל שאין מוציאים למלחמת הרשות כ"א ע"פ בי"ד של שבעים ואחד, וא"כ לא יתכן בזמננו כיבוש כזה מחוץ לגבולות הארץ שיהא בכחו לצרף השטחים ולספחם אל

שטחי ארץ ישראל וקדושתה. ויעוין במשפט כהן סי' קמה שעמד על זה מדי דברו בנוגע למצרים, וכתב שבמתכוין הדגיש הרמב"ם בהל' מלכים הנ"ל שצריכים ע"פ בי"ד מה שלא כתב בהל' תרומות, משום דשם בהל' תרומות המדובר על ארץ ישראל בגבולותיה המושבעת לאבותינו, והמלחמה לכיבושה נקראת מלחמת מצוה ומלחמת מצוה א"צ עליה רשות בי"ד, ע"כ לא הזכיר שם בי"ד אלא רוב ישראל משום דבעינן שיהי' כיבוש רבים, אבל בה' מלכים שמדבר בארץ מצרים שהיא להרחיב את גבולי הארץ, ה"ז מלחמת הרשות, והדין הוא שאין מוציאים למלחמת הרשות כ"א ע"פ בי"ד של שבעים ואחד ע"כ א"כ לכבוש א"מ כ"א ע"פ בי"ד של שבעים ואחד עיין שם. [ובנוגע לארץ מצרים כותב שם המשפט כהן דאם כבשה מלך ישראל עפ"י בי"ד בדין כיבוש רבים אחר שכבש א"י היא מתקדשת בקדושת הארץ ויוצאת מטומאתה, וסגולת הקדושה של הארץ ומצות הישיבה בה אז מגינה ומצילה מן החטא ע"ש, ובדומה לזה כותב גם בספר כל המצוה להגר"י אורנשטיין ז"ל מירושלים אות פג, די ש לומר דאם יכבשה אחר שיכבוש כל ארץ ישראל אז תהי' גם לארץ מצרים דין קדושת ארץ ישראל לכל דבר, ולענין היתר הישיבה כל שיכבשה מלך ישראל אפי' לא תתקדש בקדושת א"י יהי' מותר לשכון בה עיין שם].

(יח) אלא דעדיין יש להסתפק בגוונא שהגוים המה המתקיפים ומתוך מלחמת הגנה מתקיפים אותם חזרה וכובשים רבים משטחיהם לאחר שכבשו כל א"י, דאזי הא הר"ז מלחמת מצוה כדפוסק הרמב"ם בפ"ה ממלכים ה"א, ובמלחמת מצוה הא הרי אינו צריך ליטול בה רשות בית דין כנפסק ברמב"ם שם בה"ב, וא"כ צריך תו להועיל כיבוש רבים בזה גם כשלא היה ע"פ סנהדרין, בהיות ונטילת רשות מסנהדרין שצריכים בזה לא בגלל עצם קדושת הכיבוש, כי אם בגלל היציאה למלחמה דאחרת אסורה היא, וממילא אי עביד לא מהני, וכדכותב מזה במשפט כהן שם, אבל כשמותרת היא היציאה כבגוונא הנ"ל תו צריך ממילא לחול על הכיבוש קדושה כדינא דכיבוש רבים, ויעו"ש במשפט כהן שמסתפק ביתר על כן בהיכא שרצון כל הציבור בכך אם מהני אפילו בלי בי"ד וכותב שהדברים נוטים לכאן ולכאן וכי מסתברא לאסור כ"ז שלא נשלמו הפרטים של בי"ד ומלך או נביא עיין שם, אבל כ"ז הוא כשהיציאה נושאת אופי של מלחמת הרשות, אבל כשנושאת אופי של מלחמת מצוה כגון שהמה המתקיפים ובאים עלינו אז הרי לא צריכים כבר בכלל רשות בי"ד וממילא צריך להיות הדין שיחול הכיבוש ויקדש השטחים וכנ"ל, ובזמננו הרי כיבושנו היה ג"כ באופן זה של הדפת ההתקפה שנקמה ובאה מצידם עלינו, ולשם כך, לשם התגוננות כבשנו השטחים הנוספים ומחזיקים בהם, וא"כ צריך לכאורה גם לחול עליהם קדושה וחיוב מצות התלויות בארץ. ויש עוד להאריך בזה, ובמיוחד יש גם גורם אחר מעכב, שכפי הנראה אין ולא היה בכוונה להאחז בשטחים הנוספים הנ"ז ומוכנים להחזירם בכל עת שתובטח לנו

שלא יתקיפו יותר, וא"כ לא היה בכאן כיבוש הראוי לשמו ואין ממילא כל מקום לדון על קדושת כיבוש השטחים הנוספים וחיובם במצות הארץ.

ה. גדרים בכיבושים בשטחים של הג' עממים וארץ סיחון ועוג

(יט) דברים בנוגע לכיבושים נוספים וכן בנוגע לקיני קניזי וקדמוני ראיתי שכותב בזה גם הגאון מקארלין ז"ל בקו' השביעית, שמבאר שם דלאחר שיכבשו הארץ ויתיישבו עליה כל ישראל בתור מושלי הארץ, כל מה שכובשים מתקדש בקדושת הארץ וע"ד זה יקדשו ארץ שלשה עממים שיכבשו כשיבוא מלך המשיח, דמסתמא כל מה שיכבשו לאחר שתתכבש כל הארץ לפניהם יכנס לקדושת הארץ כאמרם על סוריא דמשו"ה לא נתקדשה בקדושת הארץ משום שכבשה דוד קודם שנכבשה כל א", מבואר דלאחר שכובשים כל הארץ יכולים כל ישראל ביחד עפ"י הסכם המלך והסנהדרין לכבוש אף מחו"ל ולקדש בקדושת ארץ ישראל עיין שם, ולפלא שלא מזכיר כלל מדברי הספרי הנ"ל בסו"פ עקב שמבואר כן בהדיא, ולמדנו מדבריו שגם לכיבוש שלשה עממים ס"ל ג"כ דצריכים על כך גם לסנהדרין, והיינו דסבר דגם לכיבוש ג' אלה נקרא ג"כ מלחמת רשות בהיות והרמב"ם בפ"ה מהל' מלכים ה"א שם כלל רק מלחמת שבעת עממים בכלל מלחמת מצוה ומשמע דחוץ מהם נקרא מלחמת רשות ולמלחמת רשות הרי צריכים סנהדרין.

(כ) אולם לפלא בעיני על השאלת דוד על הדברים שכותב עוד בקונטרסו שם במקו"א מדי דברו בשיטת הראב"ד, וז"ל: אף שמשמע באיזה מדבריו שמה שהחזיקו עולי בבל הוי שביעית ד"ת ומה שכיבשו רק עולי מצרים וסוריא הוי רק שביעית מדברי סופרים הכונה על הדרך שכתבתי למעלה דבמקום שהוא ד"ת היינו בעת שיתקבצו שם כל ישראל ויתיישבו לשבטיהם יהיה אז מד"ת משא"כ במקומות שלא החזיקו עולי בבל יהיה לעולם מדברי סופרים כל עוד שלא יחזיקו בהם ע"פ הסכם הנשיא והסנהדרין דמה שיחזיקו בהסכמת הנשיא והסנהדרין או בהסכמת כל העם עם הסנהדרין נראה לי דיהיה קדוש ג"כ כדין כל כיבוש רבים דכיון דנכרתו הז' עממין כל מה שכובשים בהסכם כולם נתקדש ובפרט מהארצות שנתנו להם בברית בין הבתרים אלא שלא קדשו אותם עולי בבל בחזקתם ולא גרע משלשה עממין שנתן הקדוש ברוך הוא לאברהם בברית בין הבתרים שעתיד להתקדש ג"כ בקדושת הארץ בביאת הגואל בב"א אכי"ר עכ"ל. הנה יוצא מדבריו אלה שמצריך גם בשטח של עולי מצרים שישובו להחזיק בהם ג"כ ע"פ הסכם הנשיא והסנהדרין, ותמוה הדבר מאד דלא מצינו כזאת שיצטרכו סנהדרין בכיבוש שטחי גבולי הארץ וכנ"ל, גם תמוה מה שמזכיר ומצריך בדיונו כאן לבעית שביעית, שגם יתיישבו לשבטיהם, דזה לא בעינן כי אם לגבי חיוב מנין יובלות ולא לגבי שביעית ותרו"מ. וצ"ע.

ומאידיך אנו למדים מדברי שאילת דוד אלה, דס"ל נמי דמה שמצריכים בזה מלך הוא לאו דוקא ובעיקר צריכים בזה הסכמת כל העם, וכדכותב בדבריו שמהני או הסכמת הנשיא או הסכמת כל העם.

(כא) ועוד דבר גדול אנו למדים מכללות דברי שאילת דוד בזה, והוא, דס"ל דהעיכוב שלא יכולים לכבוש שטחים נוספים כל עוד שלא כבשו כל א"י הוא כל עוד היו קיימים מז' עממים אבל מאחר שנכרתו כבר הז' עממין תו אין תנאי בכיבושים וכל מה שכובשים בהסכם כולם נתקדש, וביאר הדבר הזה ביתר פרטות במקום שלישי נוסף בקונטרסו שם בכתבו, דהדין הזה שלא לכבוש ארצות אחרות אפילו בכיבוש רבים היה בכיבוש יהושע, ואז היתה ההסכמה שכל עוד שלא נכבשו השבע עממין שנתנו להם לא יכבשו ארצות אחרות שרצון התורה היתה לכבוש בתחלה שבעה עממין ולהכרית זכרם מן הארץ שלא ישארו מהם כל נשמה בארצנו הקדושה וכו' אבל כשעלה עזרא מבבל כבר לא היו ז' עממים בארץ כי שנחריב בבל את כל העממים א"כ יכולים כבר כל ישראל לכבוש עוד ארצות והכל יכנסו לקדושת הארץ כאשר כבר נכרתו הז' עממים מן הארץ וכו' עיין שם, ויוצא לפי"ז שבזמננו אין כבר כ"כ קפידא אם כבשו נוספות לפני שכבשו כל הארץ לגבולותיה, ובלבד שיהא זה ע"י כיבוש רבים ובהסכם מלך וסנהדרין.

(כב) ואודות שטח הגולן אשר בבשן ויתר שטחים שכבשו מארץ סיחון ועוג או מעמון ומואב, הנה מלבד שחל עליהם הצעות הדינים שהבאנו עד כה, יעוין עוד בשו"ת תשב"ץ ח"ג סימנים קצח-ר שמאריך בכלל לבאר ולהוכיח שכל מה שנחלקו לא נחלקו אלא בעמון ומואב שלא טהרו בסיחון שאותן לא כבשוהו מעולם, וה"ה מה שאמרו בב"ב דף נו ע"א כל מה שהראהו הקדוש ברוך הוא למשה חייב במעשר ואמר' לאפוקי הר שעיר עמון ומואב בהכי איירי, אבל אותן ארצות שטהרו בסיחון דין ארץ ישראל אשר לתשעת המטות יש להם, וכמו שארץ כנען אשר לעבר הירדן ימה היא קדושה כן ארץ סיחון ועוג נוהגות בה כל חובות קרקע עיין שם. ויש לציין דבשו"ת תשובה מאהבה חיו"ד סימן תח קורא קילוס לתשובת תשב"ץ זאת וכותב לשון: עיין שו"ת תשב"ץ ח"ג סימן קצח שמביא ראיות רבות גדולות ועצומות מתלמוד ומכל גדולי הראשונים שארץ סיחון ועוג בכלל א"י לכל מצותיה מן התורה, עיין ספר"ד משפטים, והגיע לידי ספר ברכי יוסף וראיתי באו"ח סימן תפט האריך גם הוא מאד בראיות ראויות וחזקות שבארץ סיחון ועוג בכלל שבעה עממים לכל מילי מה"ת עכ"ל עיין שם.

(כג) התשב"ץ בדבריו שם מגדיר דתרי ענינא נינהו, קדושת שכינה, וקדושת מצוות. קדושת שכינה היא מיוחדת בעבר הירדן ימה, וקדושת מצוה בין בזו ובין בזו יעו"ש באריכות דבריו בזה וינעם לך.

ויעוין עוד בספר חסד לאברהם מעין ג נהר ז שכותב לבאר שהשכינה אינה בשלמות כל זמן שא"י אינה בשלמות גבוליה וגם בימי יהושע לא שרתה השכינה כראוי בא"י כיון שהיו אז ב' שבטים וחצי חוץ לא"י ע"ש ביתר אריכות. והנה כל דבריו בזה בכללותם נעלים המה עד מאד, אך מ"ש על ימי יהושע שגם אז לא שרתה השכינה כראוי בא"י כיון שהיו אז ב' שבטים וחצי חוץ לא"י יש לעיין בזה הרבה, דאם נחשב שהב' שבטים וחצי ישבו חוץ לא"י הרי יוצא שלא היו גם אז כל יושביה עליה? וכיוצא בזה ראיתי בשו"ת ישועות מלכו חיו"ד סי' סז שכותב להשיג על מה שחשבו קצת אחרונים שארץ סיחון ועוג לא נחשב לא"י אף בימי כיבוש יהושע, דזהו מן הנמנע שא"כ בני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה לא דרו מעולם בא"י ולא קבלו נחלה שם א"כ לא הי' אפ"י פעם אחת חיוב שמיטות ויובלות מדאורייתא דמעולם לא היו כל יושביה עליה, וזה ודאי דבר בטל וכו' ע"כ אין ספק שנתקדשה בימי יהושע בקדושת א"י, אמנם לא נתקדשה עד שבאו לארץ כנען עיין שם.

אמנם ראיתי באור החיים עה"ת פ' מות לב, ז שכותב נמי בדומה לדברי החסד לאברהם, דכותב שם, דארץ סיחון ועוג אינה בכלל מה שנתן ה' לאברהם וכו' ושאפשר שמטעם זה לא הי' בדעת משה לחלקם לשבטים והי' חפץ שיהיו כל ישראל בארץ אשר נתן להם ה' להיותה יותר קדושה ע"ש, וזה לכאורה כדברי החסד לאברהם, שהרי כותב נמי שאינה בכלל מה שנתן ה' לאברהם ושמשה רבנו היה חפץ שיהיו כל ישראל בארץ אשר נתן להם ה'. אבל לאחר העיון נראה ברור שכוונת האור החיים בדבריו הוא רק בנוגע לקדושה יתירה שהיה בזה וכמו שמסיים דבריו בלשון להיותה יותר קדושה אבל מעולם לא עלתה על דעתו לומר גם זאת שאחרי שכבש משה ארץ סיחון ועוג ע"פ ה' נשארה בכל זאת כחוץ לארץ, ומודה שפיר שיש לה קדושת א"י וכדכותב גם בתחילת דבריו בלשון שדין הארץ יש לה, ורק לא שוותה בקדושתה כקדושת ארץ ישראל [וכדכותב גם הישועות מלכו שם בלשון: מיהו מודינא ודאי שאין הקדושות שוות ממש וכו' וכש"כ ארץ סיחון ועוג שלא נחשב רק לטפל ארץ ישראל עיין שם] וכנ"ל בדברי התשב"ץ.

וראיה ברורה לזה יש להביא ממ"ש האור החיים בעצמו בכמה פסוקים לפני זה בלב, ג לבאר דמאמרם של בני גד ובני ראובן הארץ אשר הכה ה' לפני עדת ישראל וגו', באה כתשובה שאין בזה משום מאיסת ארץ הקדושה, כי גם ארץ זו קדושת הארץ יש כי כבשוה לפני עדת ישראל וכיבוש רבים דינה כא"י לכל דבריה ואין גם טענה שכבשוה קודם כבישת הארץ לפי שהי' במאמר ה' כי הוא אמר אל משה על ארץ סיחון החל רש וגו' ועל ארץ עוג בידך נתתי וכו' עיין שם באריכות, הרי בהדיא דס"ל שפיר להאזה"ח ז"ל שכן יש לארץ סיחון ועוג דין קדושת הארץ, [ובאמת רמז האזה"ח לזה בקצרה גם בפסוק ז שם], ומוכח בבירור דכוונתו מ"ש להלן מזה בפסוק ז כפי הדברים שביארנו לעיל [ודברי אוה"ח אלה מסייעים למ"ש הישועות מלכו על הרמב"ם פ"א דתרומות ה"ב לבאר ג"כ, דנהי דארץ סיחון ועוג אינו בכלל

ארץ כנען מ"מ כ"כ רבנו שגם מקומות בחו"ל שנכבשו דין א"י להם, ואף על גב דסוריה אין דינה כא"י, התם נכבשה שלא כדין קודם שנכבשה א"י, אבל הכא לא היו רשאים לכבוש א"י מקודם שנגזר עליהם להיות ארבעים שנה במדבר לכן דינו כא"י עיין שם, אם כי ההסברים שונים זמ"ז].

ותמצית כהאמור מצינו שכותב בעצם לבאר כן גם הרמב"ן בפ' חוקת כא, כב דכותב שם דמשה היה חפץ שיהי' כל כיבושם מעבר לירדן והלאה שיהי' מושבם יחד וכו' וכך שנוי בספרי לתת לך פרט לעבר הירדן שנטלת מעצמך ועוד אמרו רבותינו בעשר קדושות שאין הירדן ראוי לבית המקדש ולשיכון שכינה וכו' ע"ש, וכן בריש קו' דרה"ק ע"ש, והכוונה של שנטלת מעצמך יוצא מדברי הרמב"ן שם שמבאר שהכוונה לא על הכיבוש כי אם על מה שנענה לבני גד ובני ראובן להושיבם שם, וכדכותב שם בלשון הלא תראה שאם לא בקשוהו ממנו בני גד ובני ראובן לא הי' מניח שם אדם אלא שתהי' לחרבה עיין שם, ויעוין באוה"ח פסוק ז שם שמדבריו יוצא שביאר הכוונה של שנטלת מעצמך דר"ל שאינה מארץ שנתן ה' לאברהם אבל לא שכבשו אותם על דעת עצמם שהרי כתוב אשר הכה ה' עיין שם. ויש לעיין עפ"ז בביאור שכותב בכוונת מאמרם של ולא שנטלת מעצמך, בשו"ת בית הלוי ח"ב סי' נ עיין שם ואכמ"ל יותר.

(כד) מובן הדבר שכל האמור עד כה מוסבים הדברים גם בנוגע לחיוב ערלה וכלאים וכיו"ב, ועוד הוא בק"ו כי בשם לא בעינן ביאת כולם ודעת הרבה מהפוסקים שדומים בכלל בחיובם בשטח עולי מצרים כחיובם בשטח עולי בבל, ויעוין לדוגמא בשאלת דוד בקו' השביעית שם שעומד בתוקף בדיעה זאת, דלא רק שנוהג ערלה וכלאי הכרם מה"ת במקומות שכבשו עולי בבל גם לדעת הרמב"ם ז"ל, אלא גם זאת דאין שום חילוק בזה בין הנך שכבשו עולי מצרים ובין הנך שכבשו עולי בבל ובכולם ערלה וכלאי הכרם נוהגין מה"ת, דלגבי דידם לא צריך שום קדושה מקדושת הארץ דתיכף שנכנסו לארץ נתחייבו, דעיקר חיובם דוקא בארץ משום דהוי חובת קרקע או משום דכתיב ארצך ומזה השם אינה נפקעת לעולם עיין שם. ויעוין גם בצל"ח ברכות דף לו עיין שם והדברים עתיקים.

(כה) אלא דלכאורה יש לשדות נרגא בכל מה שכתבנו לפי מה שראיתי בספר חלת לחם סי' א אות ה שמפליט סברא לומר שאם יארע בזה"ז שיכנסו רוב ישראל לארץ שמ"מ לא יתחייבו אולי בחלה מן התורה משום דכתיב בקרא (שלח טו) אשר אני מביא אתכם שמה וגו' א"כ בעינן דוקא כשנכנסו בה עפ"י הדיבור ולא כשיבואו מעצמן ע"ש, וא"כ לפי"ז לכאורה נפל לבירא כל מה שציידנו לומר בזה.

אבל זה אינו, ואין בהאמור בספר הנ"ז בכדי לדחות כלל מכל מה שכתבנו בזה, דראשית, כידוע אין לנו לדרוש דרשות מעצמנו, ופשטא דקרא דאשר אני מביא מוסב על תחילת ביאתם שם ונוסחא דקרא בא גם לכמה דרשות שנאמרו בחז"ל, ע"ש בספרי. שנית, מחבר

הספר שם בעצמו נוטה לומר בעצם שכן נתחייבו מה"ת, וגם כותב להוכיח זאת מדברי הרמב"ם והכ"מ, ורק בכלאחר יד מפליט שיש מקום לחלק כנ"ז ולדחות ההוכחות שמביא לכך כיעו"ש, ולכן צדק מאד הגר"מ קלירעס ז"ל בספרו תורת הארץ ח"ב פ"א סק"א דאחרי שמקשה שמחבר הספר סותר א"ע ממ"ש באות ג כותב לבאר דכוונת הספר בזה בעיקר הוא משום דס"ל דיש לחלק בזה דבימי בית שני דהארץ היתה בידי ישראל פשיטא ליה דאם באו כולם הוי מה"ת, משא"כ בזה"ז שאין הארץ בידנו אף אם יבואו כולם לא יהי' מה"ת ע"ש. ודבר זה מוכח מדברי הספר שם בעצמו, דמתחילה כותב להוכיח שיתחייבו מדברי הכ"מ בפ"א מתרומה שהביא לעיל (והיינו בסק"ג) שכתב אפילו שלא בפני הבית, ואח"כ מוסיף בהוכחה וכותב ועוד דהרי נתחייבו בחלה תיכף בבואם לארץ ואפי' קודם שכיבשו א"י כדאיתא בכתובות דף כה והרי אז לא היה ג"כ א"י מוחזקת בידן, ומהך לישנא שכותב והרי אז לא היה ג"כ א"י מוחזקת בידן מוכח שבא לומר בזה, דאם תרצה לדחות דאין ראי' מהכ"מ מפני שבזה"ז אין א"י מוחזקת בידן אוסיף בהוכחה ממה שנתחייבו בחלה תיכף בבואם לארץ אף על פי שג"כ עדיין לא היתה א"י מוחזקת בידן, וא"כ תו"ל דגם מה שלאחר מכן כותב לחלק מפני שהתם נכנסו על פי הדיבור משא"כ בזה"ז, כוונתו ג"כ רק על גוונא דא שאין א"י מוחזקת בידן כפי שהיתה תיכף בבואם לארץ, ואז יש לחלק בין אם מ"מ נכנסו ע"פ הדיבור או לא, אבל בגוונא שא"י מוחזקת בידן ע"י כיבוש או חזקה אזי אפילו אם לא היה זה ע"פ הדיבור (ר"ל עפ"י דיבור מפורש, כי בדרך כלל הכל נעשה ע"פ צו עליון והתעוררותא דלעילא שמביאה לידי התעוררותא דלתתא) מ"מ מודה שפיר גם מחבר הספר שמועיל הכיבוש לחייב בחלה מה"ת וכפי שביאר בעצמו בדומה לזה לענין תרומה בסק"ג שם כיעו"ש (ויעו"ש בספר תורת הארץ מה שמרבה בכלל להשיב על כל דברי הספר חלת לחם שם במ"ש בזה עיין שם ואכמ"ל), וא"כ יוצא לנו איפוא שאבל בימינו עתה שזכינו בע"ה שארץ ישראל גם בידינו ובעלותנו היא שפיר יודו כו"ע שבבוא כל ישראל או רובו להתאחז בה (וכפי ההגדרות שהרבינו לעיל בדברינו להגדיר בזה) ששוב חוזר וניעור חיוב תרו"מ וחלה מה"ת.

(כו) ברם יש לזכור גם מ"ש לעיל באות יח, דבאין כוונה להאחז בשטחים הנכבשים לא חל קדושת כיבוש, כי מה שכובשים לא לשם התיישבות כי אם לשם מס או לשם בניית מצורים וקוי הגנה וכדומה לא נקרא כיבוש, וכך מצינו שכותב כיו"ב במור וקציעה שם בנוגע ללבנון דאע"ג שכתוב בשלמה אשר חשב לבנות בלבנון מ"מ אין דינה אפילו ככיבוש ראשון, כי ארץ ממשתלו היתה למס ולבנות שם ערים למצור בלבד, אבל לא להרחיב גבול ישראל וישובם שמה עיין שם, ודון מינה ומינה.

ו. חיוב תרו"מ בארץ ג' עממים בהוה ובעתיד

(כז) והנה זה שביארנו שכל שטחים נוספים שכובשי' בכיבוש רבים מחוץ לגבולות הארץ לרבות קיני קניזי וקדמוני מתחייבים בתרו"מ, לכאורה הוא נגד דברי הגמ' בב"ב דף נו ע"א דאיתא: אמר רב יהודה אמר שמואל כל שהראהו הקדוש ברוך הוא למשה חייב במעשר, לאפוקי מאי לאפוקי קיני קניזי וקדמוני וכו', רבי יהודה אומר הר שעיר עמון ומואב וכו', ומפרש הרשב"ם וז"ל כל שהראהו וכו' חייב במעשר דהרי הם ז' עממים הכתובים בכל מקום אבל קיני קניזי וקדמוני שנתנו לאברם אבינו בין הבתרים לא יתחייבו במעשר לעתיד לבא כשיחזירם לנו לעתיד כדאמר בב"ר אי נמי אם כבשו ישראל מהם אחרי מות יהושע כולן פטורין מן המעשר דכתיב התם זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' זאת למעוטי הני שנתוספו לאברהם על השבועה כן נראה בעיני עכ"ל. הרי דג' ארצות אלו לא יתחייבו במעשר הן לעתיד לבא וגם לרבות אם יכבשו ישראל מהם לאחר מות יהושע. ועיין ברש"ש שמבאר משום דהני גריעי טפי דבפירוש הוזהרו עליהם.

(כח) אבל לאחר העיון נראה דאין סתירה מדברי הגמ', דהן אמנם דהרשב"ם הוסיף לבאר דיש נפ"מ גם עתה באם כבשו ישראל מהם אחרי מות יהושע, אבל מגוף דברי הגמ' אין הכרח לכך ויש לפרש שהכוונה רק על לעתיד לבא, וכפי שראיתי שכותב באמת לבאר כן המל"מ בפרשת דרכים בדרך הקודש, וביותר, שגם כשמביא פירשב"ם מזכיר מפירושו רק החלק הראשון שהנ"מ בלעתיד לבא, ומבאר שם במילתא בטעמא מפני דאז לע"ל יטלו שבט לוי חלק בארץ ולכן יתחייבו בתרו"מ רק בארצות שכבר נתקדשו ונתחייבו בתרו"מ אבל מה שיוסיף מלך המשיח לקדש מחדש שטחים נוספים שלא כבשן לא יהושע ולא עזרא וקדושתן על ידי מלך המשיח לא יתחייבו בתרו"מ בהיות שיתן מהן חלק גם לשבט לוי, וזאת עפ"י שיטת הרמב"ם בפ"ג משמיטה ויובל הי"א, אבל כהיום הזה אם יכבשו בכיבוש רבים סובר שם ששפיר יתחייבו בתרו"מ וכמבואר בהדיא ברמב"ם פ"א מתרומות שאף חו"ל אם כבשה מלך ישראל כדינה חייבת בתרומות ומעשרות, ובמה שונה מזה קיני קניזי וקדמוני, ואדרבא, בג' אלו כותב שם דהדעת נותנת דאף אם יכבשו אותם קודם שיכבשו א"י ג"כ יתחייבו בתרומות ומעשרות בהיות ונכרתה עליהם ברית דומיא דז' עממים ואין בזה על כן עון אם כובשים אותם קודם בהיות דדינם כא"י לכל דבר עיין שם. הפרשת דרכים שם מסתייע שינהגו תרו"מ לע"ל גם מדברי הגמ' בסנהדרין דף צ ע"ב דקאמר ר"י מנין לתחית המתים מה"ת שנא' ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן וכו' הרי דלעתיד יהיו נוהגין תרו"מ. [אבל לזה יש מקום להערת כת"ר די"ל דהתנא דבי ר"י שדוחה בגמ' שם כאילו לימוד הזה ומבאר כוונת הפסוק כאהרן מה אהרן חבר אף בניו חברים, י"ל משום דס"ל דלעתיד לא ינהגו תרו"מ והגם שאין משמעות מפורשת לכך, אבל יש מקום לפלפול בזה].

(כט) עוד זאת, יעוין בתוס' בבא בתרא שם שמקשים דלימא לאפוקי' חו"ל, ומתריצים דאין זה חידוש ולכן קאמר לאפוקי קיני קניזי וקדמוני אף על גב דמא"י הם. ולכאורה מה מקום לקושייתם, הא הגמ' באה לומר לאפוקי שלא מועיל גם כיבוש בהם מה שבחו"ל מועיל אם מוסיפים לכבוש בכיבוש רבים, ומוכח מזה דהתוס' פירשו בכוונת הגמ' דס"ל דלא מועיל כיבוש בחו"ל, ולכן פירשו דבאה הגמ' לאשמיענו שלא רק שלא מועיל לחו"ל אלא אפילו בג' אלה שמא"י הם מ"מ לא מועיל כיבוש לחייבם בתרו"מ בהיות ולא הראם הקדוש ברוך הוא למשה, וא"כ לפי"ז אנן דפסקינן כדברי הספרי סו"פ עקב שמועיל כיבוש בחו"ל לחייבם בתרו"מ כנפסק ברמב"ם, א"כ מועיל כיבוש, גם, ועוד במכ"ש, בג' ארצות אלה לחייבם בתרומו ומעשרו. והרמב"ם באמת לא הביא בהלכותיו הך דינא דשמואל.

(ל) יש גם לפרש כוונת דברי התוס' בפשטות, באופן שלא תחלוק הגמ' על דברי הספרי, והוא דכוונתם למעט כשאין כיבוש, ולכן תירצו שעל כגון דא אין חידוש למעט חו"ל ולכן אומרת הגמ' שבא למעט ג' אלו והחידוש הוא אף על גב דמא"י הם, וג"כ יוצא לנו שאבל בכיבוש כדן מועיל שפיר לחייב בתרו"מ בג' אלו כשם שמועיל בחו"ל כדאיתא בספרי, והוא עוד במכ"ש"כ דהא מא"י הם. (ובנוגע לאיסור שיש בכיבוש מג' ארצות אלה שמעיר מזה הרש"ש בב"ב שם, יפה כבר ציין הגריעב"ץ ז"ל בהגהותיו שם לדברי המד"ר שהובא בתוס' ב"ק דף לח שבימי דוד פרצו הגדר והותר הנדר, ודיבר מזה גם במור וקציעה בקו' גדר ישוב א"י ע"ש. ועיין מ"ש מזה הרמב"ן בסה"מ מצוה יז ובמגילת אסתר ס"ק יב עיין שם).

(לא) וגם באשר לעצם חיוב תרו"מ לעתיד בהיות ושבת לוי יקחו חלק בארץ (שכת"ר עוררני בחקירה על כך), הנה מלבד מה שהזכרתי כבר דברי המל"מ שמבאר שענין זה ששבת לוי יקחו לעתיד חלק בארץ יועיל רק בכדי לפטור מתרו"מ בשטחי הג' הנוספות אבל לא בחלק הז' עממים שכבר נתחייבו בהם מכח הקדושות הקודמות, חוץ מזה לא ברור עדנה עצם דבר זה שלעתיד יקחו שבת לוי חלק בארץ, וכן שלעתיד לא יתחייבו בתרו"מ גם בג' הנוספות, דהן נכון שהרשב"ם בב"ב דף קכב ע"א מפרש בכזאת ששבת לוי יקחו לעתיד נחלה עם יתר השבטים, אבל יעוין בשטמ"ק שם שמשיג בשם הר"ן בתוקף על פירושו זה של הרשב"ם ומוכיח ממקראות מפורשין ביחזקאל שלא כדבריו, ועל כן מפרש הר"ן שגם לעתיד לא יטלו שבת לוי נחלה אלא שיתנו לו ערים לשבת סמוך לירושלים והן מכלל תרומת הקדש המפורשות בפרשה וזה שכתוב שער לוי אחד הכוונה שיעשו לו זכרון בירושלים כשאר השבטים עיין שם. ומבלי ראות דברי השט"מ כתב להשיג בכנ"ז על הרשב"ם, הרש"ש בב"ב שם, והמנ"ח במצוה תח הוסיף להביא ספרי מפורש בפ' קרח ורש"י פ' שופטים שכתוב דלע"ל לא יטלו הלויים חלק בכל העשרה עממין, ומוכיח דגם הרמב"ם והחינוך סברי בכזאת דלע"ל ג"כ לא יטלו חלק מ' עממים, ורק מתמה האין פסקו כספרי נגד הש"ס שלנו עיין שם. ואילו ידע המנ"ח מפ' הר"ן בדברי הגמ' לא היה מתפלא כלל כי יוצא שאין כל הוכחה

מש"ס שלנו דלא ס"ל נמי כהספרי. כן מבאר שם המנ"ח בדעת הרמב"ם דס"ל בכלל דגם כשנוטלים נחלה מ"מ נותנים להם תרו"מ כיעו"ש. והאדרת אליהו לרבנו הגר"א ז"ל בפ' שופטים סותם לכתוב ג"כ בפשטות דלא יטלו הלויים נחלה גם לע"ל וגם לרבות בקיני קניזי וקדמוני כיעו"ש.

(לב) וראה זה מצאתי בספר היקר שו"ת עמודי אור סימן עד שנושא ונותן בזה בחריפות גדולה ובסברא ישרה כדרכו בקודש ונוסף למה שכיוון שם מדעת עצמו לפרש דברי הגמ' בב"ב כפי' הר"ן, עוד דעתו שם בפשיטות לפרש, ובכוונת דברי התוס', דגם דברי שמואל בדף נו מכוון רק על קיני וקניזי וקדמוני כפי מצבם העכשווי שלא היה בהם כיבוש ומעלתם רק בזה שמא"י המה, אבל בנוגע לעתיד לא דיבר שמואל, ודעתו שם שגם התשב"ץ בח"ג סימן קצח מפרש ג"כ בכזאת, ושפיר יהא גם בהם אז חיוב תרו"מ. וכמו"כ מבאר שם שלאחר שבא סנחריב ובלבל האומות ונלקחה ארצם (של אדום עמון ומואב) מידם אף שלעתיד ישובו שבותם ויכבשו ארצם מ"מ לא תהא זה כבר בתורת ירושה כפי שמנומק בקרא כי ירושה וגו', וכל שפסק מהם שם ירושה הותר לישראל לכבשם מידם, וסיכומו להלכה בזה הוא שאין ענין כלל לומר שלעתיד יבטלו תרו"מ, ולעתיד ג"כ לא יטלו שבט לוי חלק בארץ, ולא רק בארץ ז' עממים אלא גם בארצות קיני קניזי וקדמוני ג"כ לא ינחלו שהרי נכרת עליהם ברית לאברהם עיין שם בדבריו הנפלאים.

(לג) שוב ראיתי במהר"ם שיק על תרי"ג מצות מצוה תקה שכבר הביא מקו' הר"ן בשטמ"ק על הרשב"ם מקראי טובא. וכותב ליישב דברי הרשב"ם עפי"ד הפר"ד הנ"ל ולומר דלעתיד יהיו ב' חילוקים דבשטח הז' אומות ישאר הכל כמה שהי' ורק בג' החדשות, קיני קניזי וקדמוני, יהי' לשבט לוי חלק כאחד שבטי ישראל עיין שם ויש להאריך. ובספרי שו"ת ציץ אליעזר ח"א סימן ד כתבתי ג"כ ע"ד הפר"ד, ודנתי עמ"ש שם לחלק בין הפרשה לבין נתינה, וכמו"כ כתבתי שם להגדיר דעיקר חיוב תרו"מ הוא חלק עבודתם ועי"כ הארכתי ליישב דברי הרמב"ם דיצויר ממילא דבארצות הנוספות שכובשים שיתחייבו בתרו"מ אף על פי שלא יטלו חלק עיין שם.

(לד) הנה כי כן ראינו כי יש מקום לדיון רב אם לפטור מחיוב תרו"מ כשכובשים כדין בכיבוש רבים מג' הארצות האמורות, וכן בנוספות, וכמו"כ שאין לאסור כהיום הכיבוש משטחיהם של הג' ובפרט כשהם באים עלינו מתחילה, וגם לעתיד לבוא, הדעת נוטה שזאת התורה לא תשתנה וגם אז לא יטלו הלויים נחלה, ועכ"פ באיזה אופן שהוא אין כל הוכחה שתשתנה אז תורת חיוב הפרשת ונתינת תרו"מ וגם לרבות אפילו בשטחי ג' הארצות האמורות.

ז. גדרים נוספים בהתחדשות הקדושה הראשונה בכיבוש מחודש

(לה) שוב אשוב לדבר עוד רגע קט אודות עיקר החידוש שעורר כת"ר לומר דעם כיבוש חדש מתעוררת וחלה הקדושה הראשונה, ואוסיף לומר דכדבר הזה בעצם מצינו גם להגאון החתם סופר ז"ל שכותב לפרש כן בכוונת הר"ח בתוס' נדה דף מו ע"ב דסובר דקדושה ראשונה היינו קדושת אברהם ושניה היינו קדושת יהושע, ושלישית של עזרא אין להם, וכדי להסיר מעליו קו' התוס' שם, מפרש שם דס"ל להר"ח דיהושע קידש את הארץ באופן שבכל פעם שיצאו ישראל ממנה ויחזרו ויהי' ביאת כולם יתחייבו בחלה, דכך היה הקידוש מעיקרא שיהיה הארץ קדוש לכשיהיו כל יושביה עליה, וכשאינן כל יושביה עליה לא בטלה מפני זה קדושת הארץ אלא כשחזרה הרי היא בקדושתה קמייתא ואינה צריכה קידוש מחדש עיין שם. הרי יסוד נוסף מדברי הח"ס לכללות הסברא לומר שמהני כיבוש להחזיר קדושת הארץ ובהוספת הסבר מפני שעל דעת כן קדש יהושע את הארץ.

(לו) ובודאי יהנה מאד כת"ר אם אוסיף להודיעו כי גם הגאון הגרצ"פ פראנק ז"ל ג"כ כבר נגע בנקודת יסוד זאת וכתבה ליישב עי"כ הסתירה שישנה בכמה מקומות מדברי הרמב"ם באי חייבים בתרו"מ בזה"ז מה"ת, והיא נדפסה בקובץ הדביר שי"ל בשנת תשי"א, דכותב שם לבאר כוונת הר"ח ג"כ מעין מה שמפרש הח"ס, דהר"ח ס"ל, דאע"ג דירושה שניה היינו ירושת יהושע בשעה שנתקדשה נתחייבה בין בחלה ובין בתרומה מ"מ כיון דגלי קרא דבבואכם תנאי יש בדבר שאין חיוב זה נוהג אלא בזמן שרוב יושביה עליה, וחיוב זה עומד להשתנות תמיד, ועפי"ז מוסיף לבאר דבכזאת היא גם שיטת הרמב"ם בנוגע לקדושת עזרא, דגם בשלא היו רוב ישראל בזמן הקידוש מ"מ החיוב תלוי ועומד ובכל זמן שהישוב יתרבה עד לשיעור רוב יושביה החיוב חוזר וניעור עיין שם בנעימות דבריו. הרי לנו ביותר דרב רבן זה סבר דיש מקום לומר עוד ביתר על כן שאפילו קדושה שתחילת חלותה לא היתה כפי התנאי הנצרך לזה דהיינו רוב יושביה מ"מ חלה היא בכח עוד בבוא הזמן שמתמלא התנאי הנצרך ואז היא חוזרת וחלה בפועל, ולפי דברינו לעיל הרי י"ל שכבר נתמלא התנאי הזה מאז שנשלם מספר התושבים לכדי שישים ריבוא ועשו כיבוש. [ואכמ"ל בביאורם של הבית הלוי והגר"ח ז"ל בזה]. ויעוין מ"ש בזה גם בחזו"א שביעית סימן ג אותיות ו טו עיין שם וכן בדברי שאול יו"ד ר"ס שלא. ואכמ"ל יותר בזה.

(לז) ועוד בה שלישיה להודיעו מה שעוד שנים מגאוני הדור שבדור הקודם כותבים להגדיר ענין בטילות קדושה ראשונה, הראשון הוא הגאון הגר"ד פרידמן ז"ל בפסקי הלכות בפ"ה דאישות ובקו' השביעית בשאלת דוד שם, דמגדיר וכותב, דאף שמצאנו שגוי קונה קרקע בחזקה בכיבוש מלחמה, אבל גוי מישראל אינו קונה בחזקה דכיבוש מלחמה אלא קנין פירות בהארץ שנעשית שלו לפירותיו אבל גוף הארץ לא נפקעה מחזקת דישאל, דאינו קונה מארצם שנתנה להם ירושה לאברהם בברית בין הבתרים או מהארצות שיכבשו אותה כל

ישראל ביחד עפ"י מלך וסנהדרין כדין לאחר שיכבשו כל הארץ שנתנה להם לאברהם אלא לקנין פירות, ר"ל שכל זמן שהוא תחת ידי הכובשים הוי שלהם ומותרים הישראלים לקנות מהפירות ולא הוו כקונים דבר הגזול, אבל גוף הארץ לא נפקעה מחזקת שבטי בני ישראל ונקרא שלהם ר"ל ארצם לכל דיני התורה שאינם נוהגים אלא בארצם ר"ל שתלויים בארץ שהם חובת קרקע שהרי לא נפקעה הארץ מידם ע"י הכיבוש וכו' משא"כ בתרו"מ דלא נתחייבו עד לאחר שכבשוה וחלקוה ביניהם מוכרח שצריך לזה קדושת הארץ והקידוש הזה שנעשה ע"י כיבוש לבד יכול להיות שיתבטל בעת שיגלו ויכבשו מהם הארץ וכו' ואין לדחוק ולומר דדוקא קודם שכבשו הארץ מישראל נקראת ארצנו אף קודם שכבשו אותה מז' העמים בכח השבועה שנתנה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים משא"כ לאחר שכבשו אותה ישראל ונתקיימה השבועה אם אח"כ בעוונותם נכבשה מהם נפקעה אף מלקרות ארצנו למאן דסובר דקדושה ראשונה לא נתקדשה לע"ל, דזה אין סברא וכו' לכן ברור דכיבוש נבוכדנצר וטיטוס לא הפקיעו את הארץ מישראל בכיבושם וכו' עיין שם באריכות.

השני שכותב נמי להגדיר באופן תמציתי במגביל להגדרת הבעל שאילת דוד, הוא הגאון הגר"י מקוטנא ז"ל בשו"ת ישועות מלכו חיו"ד סימן סז דכותב שם לבאר, דכשם שנשאר בירושלים ובמקדש רושם שהרי קידשה לשעתה וקידשה לע"ל לענין אכילת מעשר שני ובהקרבת קרבנות לפי שלא נתבטלה קדושת הארץ אלא בגידולי קרקע אבל האויר הוא קדוש בכל דבר שאינו תלוי בגידולי קרקע, כמו כן קדושת יהושע לא נתבטלה מכל וכל אלא כל דבר שאינו תלוי בגידולי קרקע עדיין קדושתן נוהגת וכו' ונשאר מעט קדושה כפי מה שקבלו חז"ל לענין ערלה וכלאים וכו' ומזה נראה דגם הא דאמרינן בפ"ק דמגילה דעל נס הנעשה בחו"ל אין קורין את ההלל, גם כיבוש יהושע הוא בכלל א"י וכו' וקדושת יהושע לא בטלה רק לענין תרו"מ ושמיטות אבל קדושת הארץ לא בטלה וכו' ע"ש ביתר אריכות.

(לח) טרחתו להעתיק תמצית הדברים של שני עמודי יכין ובוועז אלה באשר עפ"י יסוד דבריהם ששניהם מתנבאים כמעט בסגנון אחד נוכל מעתה להגדיר בקלות ענין ההתעוררות והחלות קדושה ראשונה מחדש עם כיבוש חדש מישראל, והיינו בהיות שקדושת הגוף של קדושה ראשונה לא נתבטלה וקדושת האויר שהקדושה קידשה את הארץ גם היא נשארה קיימת ועומדת מכל וכל, ולכן שפיר כח אתה לחזור ולהתפשט מכל וכל גם לגבי עניני גדולי קרקע וקדושת פירותיה עם בוא כיבוש חדש ועם מילוי קדושת ישראל שיקדשוה עם ישיבתה עליה כל דבר כפי הנצרך וכפי מילוי התנאים שנצרכים להשלמה. ובנוסחא אחרינא אפשר להגדיר זאת בלשונו של הכפתור ופרח פ"י שמסביר הא דתנן בפ"א דערלה נטעו עד שלא כבשו חייב, דהוא זה שהרי הארץ היתה קדושה מעצמה והם שבאו והתחילו לכבשה מחדש הוה ליה כמצא מין את מינו ונעור עיין שם, וזוהי איפוא גם ההגדרה התמציתית בנידוננו, דמצא מין את מינו והקדושה חוזרת וננערת מאליה. וחידוש מיוחד שמענו מדברי

השאילת דוד שהדברים אמורים גם על שטחים נוספים שכובשים כפי הדין לאחר שיכבשו כל הארץ. ועוד זאת, נדמה שעפי"ז יוכל לתת כת"ר פורקן לרעיון שהביע לפני שי"ל שקדושת יהושע בטלה וגם לא בטלה, אלא שלא מצא את הדרך והניב איך לבטא את זה, אבל לפי ההגדרות הנפלאות של ב' גאונים אלה ימצא כבר את הדרך לכך בקלות, וד"ל. [אגב, אגיד לו גם זאת, שמה שנתלבט בנוגע לשבועה שלא יעלו בחומה שי"ל שזה היה רק אחרי חורבן בית ראשון בהיות שנתבטלה הקדושה, ועל אתר השיבותיו שזה נגד סוגית הגמ' בכתובות דף קיא ע"א ודברי התוס' שם. ראיתי לאחר מכן שנו"נ בזה בשו"ת אבני נזר חיו"ד ח"ב סימן תנד (הוא קונטרס גדול בהלכות ישיבת א"י), ורוצה לומר שם (מאות נח והלאה) שמחולקים בזה האמוראים בגמ' שם ותולה ג"כ את הדבר עם הפלוגתא אם נתבטלה קדושה ראשונה יעו"ש וינעם לו].

ועצם כוונת הג' שבועות מבאר שם האבני נזר שאין בזה לא ציוי ולא אזהרה אלא היה רק שבועה לשורש נשמותיהם למעלה, ואף אחר השבועה אין עון על גוף האדם אם אינה מקיימה כי גוף האדם לא קיבל השבועה, וגם על הנשמה אין עונש אם הסיתה האדם לטוב והגוף אינו מקבל, אך עכ"פ נפסק הדיבוק שבין האדם לקונו וכיון שנפסק הדיבוק מסולק ממנו השגחת השי"ת מעליו והוא הפקר כחיות השדה וכו' והיינו דנקט קרא בצבאות או באילות וכו'. ועפי"ז מיישב מדוע שהרמב"ם וכל הפוסקים לא הביאו דין החמש שבועות שנשבעו ישראל, דזה אין עסק בהלכה, דבאמת האדם עצמו כמו שהוא בגוף לא נצטוו רק שורש הנשמה למעלה ואם האדם הולך בדרך טוב הולך בדרך שמלמדנו הנשמה, ואין זה לימוד התורה רק לימוד הנשמה, ע"כ לא הביאו הפוסקים עיין שם.

ויש להעיר דמצינו להרמב"ם שמבאר שהשבועה הזאת היתה ע"י שלמה המע"ה (כמו שעלה על דעתו של האבנ"ז שם ודחה זאת מפני קושיותו שהי' מהראוי שיאסוף שלמה כל ישראל שיקבלו עליהם השבועה ולא מצינו כזאת) והוא באגרת תימן שלו בסופו שכותב בזה"ל: ואלה הדברים שקדמה הבטחתם על ידי הנביאים שהודיעונו כמו שאמרתי לכם, שבקרוב לימות המשיח האמיתי ירבו הטוענים והחושבים שכל אחד מהם משית, ולא תעמוד טענתם ולא תתאמת, ויאבדו הם ויאבדו עמהם רבים, ולפי שידע שלמה עליו השלום ברוח הקודש שהאומה הזאת בארך זמן גלותה תפצר להתנועע בלא עתה הראויה ויאבדו בשביל זה ויבואו עליהם צרות, הזהיר מלעשות זאת והשביע האומה על דרך משל ואמר השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ. ואתם אחינו אהובינו קבלו עליכם שבועתו ואל תעירו את האהבה עד שתחפץ עכ"ל, הרי שהרמב"ם ביאר ששלמה המלך הוא שהשביע לישראל זאת השבועה מפני שראה ברוח קדשו הצרות שיתעוררו על ישראל עי"ז. ועוד מבאר שהמכוון על תנועות משיחיות, וראה התוצאות המרות שיצאו באמת עי"ז. וקושית האבנ"ז שהיא לא אספם שיקבלו עליהם זאת

השבועה וא"כ אין חלות של שבועה, נ"ל דתירצה הרמב"ם בזכות לשונו במה שכתב בלשון והשביע את האומה דרך משל, ור"ל דבאמת אין זה שבועה בפועל, אלא הוא לשון שבועה דרך משל, ונושאת עליה יותר אופי של אזהרה חמורה מפני העתידות אם לא ישמעו מה שמצוה להם דרכי ההנהגה בימי גלותם, וזהו מה שמבקש הרמב"ם למקבלי אגרתו שיואלו לקבל עליהם שבועתו ולא יעירו את האהבה עד שתחפץ. ומיושב לפי"ז ממילא מה שהרמב"ם לא הביא בספרו דין השבועות, מכיון שאין זה שבועות של ממש אלא שבועות דרך משל ואזהרה. וכדאי להזכיר דעת ההפלאה בכתובות שם (מוזכר גם באבנ"ז שם אות נז וסי' תנ אות יא) דס"ל דכל עיקרן של שבועות אלה נאמרו רק על עליה מבבל לא"י לפי שכבוד השכינה והתורה שם, ומשא"כ משאר ארצות עיין שם, ולפי"ז בזמננו רואים בעין שגם בבבל כבר אין כבוד השכינה שם, וד"ל.

ועוד זאת מבאר האבנ"ז שם (באות נו) שאם יותן רשות לכל ישראל לעלות לא יחשב שעולין בחומה, כי בחומה פרש"י ביד חזקה, וגם י"ל דאם יותן רשות לכולם יחשב פקודה. ולהלן בסי' תנו השיב לשואל שהעיר לו ע"ד שבספר אהבת יונתן כתב דאפילו ברשות אסור, דדברי דרשה הם ואלף וכיוצא בהם לא יזיזו דברי רש"י ממקומם, והגאון מוהרי"ז"ל בעצמו לדינא לא היה זז מפירש"י עיין שם. ולפי"ז יוצא דמאז שניתן רשות כזאת פגו בכלל תקפם של ג' שבועות ואזהרותיהם בהיות וכבר היתה פקידה לעליה והתנחלות [ויש לעיין עוד בפנ"י כתובות שם מ"ש לחלק בין גדר של פקידה ובין גדר של עת וחפץ, וכן מה שיש לדון על אגדות חלוקות בזה עיין שם] וכבר דיברו בכיוון זה עוד כמה גדולים ואכמ"ל.

ובספר שפת אמת למהר"מ חאגיז ז"ל ראיתי דמדי דברו על חובת העליה לא"י והטיחו דברים על המתרשלים ומרפים ידים מכך כותב בתוך דבריו (בעמוד עשרים ושמונה) בלשון: וגם מחזיקים דברי צפצופים באומרם רבותינו ז"ל שלש שבועות השביע הקדוש ברוך הוא את ישראל וכו'. ולא ראיתי בהמשך דבריו שיבאר כוונתו בזה מדוע חשב זאת להם בהחזיקם במאמר זה לסיבת התרשלותם כדברי צפצוף, ולא נדע איפוא אם זאת מפני שחשב לחלק בין עליית רבים כאיש אחד לבין עליית יחידים יחידים, כפי שאחרים מחלקים [יעוין ברשב"ש סי' ב ועוד, ובאבנ"ז שם] או אולי חשב לומר דאו"ה ג"כ כבר פרצו הגדר בזה ולכן כבר הותרו גם לנו, כעין שמצינו כתוב לחלק כן בהאיסור של אל תצר את מואב כדאיתא בתוס' ב"ק דף לח ד"ה נשא משה, ויעוין מזה גם בפנים אות ל יעו"ש, ויש להאריך.

(לט) לבסוף. כמה גדול וחשוב הוא הכלל שקובע לנו בזה הגאון יעב"ץ במור וקציעה גדר ישוב א"י לאמר: שלא הועיל כיבוש ראשון גם עם כיבוש שני אלא למה שנשאר ביד ישראל עד גלות (ואחרי כן לא פקעה קדושתה) ולא הועיל מאומה אל מה שנלקח מידם עודם על אדמתם. וחדא שהוא תרתי למדנו מזה **(א)** שכיבוש ראשון נקרא מה שנשאר בידי ישראל כל ימי בית ראשון, וכן כיבוש שני מה שנשאר כל ימי בית שני **(ב)** מה שנלקח מידי ישראל

עודם על אדמתם לא שמיה לקיחה ואם חזרה ונכבשה תח"י ונשאר בידיהם עד הגלות נמשך וחל ע"ז שם כיבוש ראשון או שני.

מתוך האמור כותב שם ובתיקונים והשמטות שבסוף הספר דארץ אדום שהיתה מכיבוש שני ג"כ בימי הורקנוס הראשון שמל את בני אדום והכניעם תחת יד ישראל והעיד יוסיפון שנשאררו סרים למשמעתם של ישראל עד גלות טיטוס א"כ מאז שבאה ליד ישראל נחשבת לא"י [ואותה הארץ היא הנקראת גבלא] עיין שם. (האמת שבדברי היעב"ץ שם מתגלים סתירות בדבריו בנוגע לארץ אדום, אבל כפי הנראה מדבריו שם ובהשמטות רצונו בזה לחלק בין שדה אדום הסמוך לא"י, היא גבלא שדינה כא"י, לבין הר שעיר שעדנו מסופק עליו אם דינו כא"י כיעו"ש).

עפ"י הך כללא שכלל לן היעב"ץ הנ"ז מתיישב בפשיטות מה שראיתי מתקשים מדוע שלא מצינו שהחשמונאים חזרו וקידשו שטחי א"י שנכבשו בזמנם ע"י היוונים כשם שחזרו לטהר ולקדש בית המקדש, אבל לפי היעב"ץ הנ"ל מיושב בפשיטות כי לא היו צריכים לכך כי לא הועיל מאומה מה שנלקח מידם עודם על אדמתם בהיות ולא הגלו אז את ישראל מעל אדמתם [וזהו חוץ מה שי"ל שעצם הכיבוש שחזרו וכבשו החשמונאים הוא גם הקידוש וכנ"ל אות יג].

ה. חילוקים והבהרות על שבטלה קדושה ראשונה ולא בטלה קדושה שנייה

(מ) לאחרונה, מלים אחדות אודות מ"ש כת"ר מסביב להסברו של התוס' יום טוב בסוף פ"ח דעדיות ליישוב קושית הכ"מ מדוע שהיה בכח לבטל קדושה ראשונה ולא היה בכח לבטל קדושה שנייה. הנה מה שמזכיר כת"ר הוספת הסבר מפני שמשום דבכיבוש הראשון היה גם יאוש ובשני לא היה יאוש, לא מצאתי כל רמז לכך לא בדברי התיו"ט וגם לא בספר מלוא הרועים ושור"ת חתם סופר חיו"ד סימן שלג שמסבירים ג"כ כאותו ההסבר של התיו"ט שהוא מפני שבראשונה ניבאו הנביאים שיעלו ויחריבו, לכן אתא כיבוש ומבטל כיבוש, ומשא"כ בשני שהחזיקו מדעת הנותן ולא מצינו בה נבואה מפורשת על לקיחת האומה הזאת מידנו. וגם אין ענין הכנסת טעם של יאוש משתלב כלל עם הסברם הם שהוא, מפני שכשם שה' נתן לישראל הארץ כך נבאו נביאיו שיעלו המחריבים ויטלו מהם, כפי שכותב התיו"ט שם, וכורש ע"פ ה' כבשו ולכן החזקה של עזרא מכורש מלך פרס מי מרמי לי' מיני' דכורש, כפי שכותב הח"ס שם.

ברם ת"ח שאמר דבר הלכה אין מזחיחין אותו, ולכן אוסיף ואומר דלהסוברים דכיבוש אינו קונה כי אם עם יאוש, הרי ממילא בהכרח איפוא לומר דבחורבן הראשון היה גם יאוש [ויעוין ברידב"ז בקו' השמיטה וביותר במכתבו שנדפס בראש ספר באר יצחק על קדשים שהעלה שכן הוא דעת רוב הראשונים דלא קנה אלא בכיבוש ויאוש בעלים אבל כשלא

נתייאשו לא נקנה בכיבוש מלחמה כלל עיין שם]. ויעוין גם ברדב"ז פ"א מתרומות ה"ה שמזכיר מענין זה של יאוש בנוגע לבית שני, וכותב דיש מי שכתב בדעת הרמב"ם דלא הועילה קדושת עזרא כיון שלא באו כולם למפרע אלא מדבריהם אבל כל ימי הבית עשו הכל כדין תרומות ומעשרות שמייטין ומנו יובלות כי היו מצפיין תמיד בביאתן אבל אחר החורבן נתייאשו מביאתם ונשאר חיובם מדבריהם לבד בזמן הזה. הרי לנו נקודת הרעיון שרחש לו כת"ר שהיאוש הוא שגורם להוריד הקדושה, וכל עוד שמצפים ומיחלים לגאולה ופדות הגם שזה רק בכח מ"מ נחשב כישנו בפועל (מובן שזה רק רמז לבד). אלא שהרדב"ז שם דוחה דעה זאת וכותב דאין זה נכון כלל כיון דבעינן ביאת כולכם ולא באו איך אפשר שיהיו נוהגין בתרו"מ מן התורה ומי יאמין שיתחלף בהם בין קודם יאוש לאחר יאוש וכו' עיין שם. ויעוין מ"ש הרדב"ז בזה גם בפ"ו מהל' תרומות ה"ב עיין שם ואכמ"ל יותר.

(מא) ובעיקר דברי התירו"ט בזה הרבו להשיב עליו בשו"ת מקום שמואל סימן לז ושו"ת חיים שאל ח"ב סימן לט, וכתבו הסברים משלהם. והנה כהסברו של החיים שאל מפני דחזקה עדיף מכיבוש ובבית ראשון לא כיוונו לקנות בחזקה, כותבים גם להסביר בדרך זאת המלוא הרועים שם וכן הצ"ח בברכות דף ד ע"א [ובס' הון עשיר על המשניות כותב ג"כ להסביר בכמה דרכים בנגלה ובנסתר עיין שם]. אך אופי מיוחד נושא עליו הסברו של המקום שמואל שם בזה, והוא זה, דס"ל להרמב"ם דהא דניתן הארץ לכבוש לפני ישראל ברצון הקדוש ברוך הוא שנטלה מהם ונתנה לנו היינו בתנאי שישמרו מצות ה' ויחזיקו בתורתו וכו' שנאמר ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינצורו וכו' וא"כ ישראל במקדש ראשון שביטלו התנאי דאמרינן פ"ק דיומא (דף ט ע"ב) מקדש ראשון מפני מה חרב שהיה בהם ע"ז ג"ע כו' וקיי"ל כל המודה בע"ז כאלו כופר בכל התורה כולה א"כ כשנתבטל התנאי נתבטל גם המעשה דהכיבוש והחזקה כשנלקחה הארץ מידינו דכדין נטלו ומשו"ה נפטרו ממעשרות ומשביעית וכו' אבל במקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצות ובגמילות חסדים ולא נחרבה אלא מפני שנאת חנם שהי' ביניהם כדאיתא שם בפ"ק דיומא להדיא, ואף שעבירה חמורה באמת היתה עד שנחרב הבית בעבורה ובגללה, מ"מ נתקיים התנאי ששמרו חוקי ה' ומצותיו ינצורו, אם כן מההכרח שיתקיים גם המעשה שיהיה הארץ לנו בחזקה שהחזיקו בה בימי עזרא ולא נתקדשה בכיבוש הראשון, דכיבוש הראשון נתבטל עם החזקה שלו, אבל הקדושה שנתקדשה בחזקה בה מימות עזרא ואילך שפיר נתקדשה אף לעתיד בחורבנה דשלא כדין נטלו האומות אותה מאתנו וקרקע אינה נגזלת ומשו"ה חייבים במעשרות, ע"כ. ומסיים שהמעיון היטב בדברי הרמב"ם ימצא דבריו נכונים מכל צד, והוא כפתור ופרח בסילוק תלונת הכ"מ על הרמב"ם עיין שם.

(מב) והנה הגם שלפענ"ד אין הסבר זה של המקום שמואל כלל במשמעות לשונו של הרמב"ם בפ"א מהל' תרומות ה"ה ופ"ו מהל' בית הבחירה ה"ה אשר דבר חילוקו הוא בגדרי

חזקה וכיבוש, ועל כן מתאמצים גדולי הראשונים והאחרונים להגדיר בזה הגדרות בהלכה, כפי שכותבים לדוגמה הרדב"ז בהל' תרומות שם, וכן המאירי במגילה דף י ע"א והמלוא הרועים והצל"ח והחיד"א ועוד, אבל עצם הסבר מבהיל כזה כשלעצמו שיצא מפי גברא רבא כזה מחייב הרבה תשומת לב, בפרט שעיקר הדבר הרי אמיתי הוא שהארץ נתנה לנו על תנאי האמור כי כתוב הדר הוא. [ושוב מצאתי שהסבר זה הגה בקצרה גם בשו"ת שערי צדק חאו"ח סי' קג עיין שם] ומבלי משיים צצה השאלה מה הדין איפוא היכא שהכובשים המה חלילה כאלה כופרים ח"ו בה' ובתורתו וממאנים בשאט נפש לשמור חוקיו ולנצור תורתיו, אם כאלה כביר כחם לעורר קדושה ישנה או לחדש קדושה חדשה? מובן כי באתי בזה כמעיר ובא בלבד, כי מכמה בחינות אין להעביר את ההליכים ההלכתיים על פסים אלה, והרי יצרא דע"ז כבר ליכא בכלל בימינו דקטלוהו אנשי כנה"ג כדאיתא ביומא דף סט ע"ב (ואולי בנימוקים האמורים ביומא שם שצעקו: היינו האי דאחרביה למקדשא וכו', כלול גם הנימוק כדי שלא יהא כבר מציאות שתבטל גם קדושה שניה כשלא יהא קיים מציאות של הודאה בע"ז), ולמעשה מלאה הארץ גם דעת ה' ומאות אלפים מישראל נאמנים לתורת סיני ולבם רד עם אל ורבות מהם ממיתים א"ע באהלה של תורה ומקיימים במסירות נפש מצוה קלה כבחמורה באופן שאך מעטים המה לפי הערך הכופרים שנכרתה האמונה מהם (הגם שמאידך מהם ומהמונם האוחזים בהגה ההנהגה. אמנם כבר הבאנו לעיל באות יא דעת המור וקציעה שהועיל כיבושו של ירבעם בן יואש הגם שעשה הרע בעיני ה' ככל חטאות ירבעם בן נבט. וכשם שמצינו בתנא דבי אליהו פי"ז שירבעם בן יואש זכה לכך בגלל זכות שמצאו בו וכדאיתא בלשון וכי מה נשתנה ירבעם בן יואש מכל מלכי ישראל שהיו לפניו והלא ירבעם עובד ע"ז היה אלא מפני שלא קיבל לשון הרע עליו על עמוס הנביא וכו' כך בודאי גלוי וידוע לפניו יתברך זכויות מיוחדות שיש להם גם בזמננו ועשה על כן הנסים הגדולים על ידיהם. דאל"כ אין הקדוש ברוך הוא עושה בדרך כלל נסים ע"י רשעים מזידים כדאיתא ברמב"ן עה"ת סו"פ בחוקתי ושו"ת רשב"א ח"ד סי' רצו בההיא דיפדו העם את יהונתן ע"ש. הגם דיש גם לומר דשם שאני שאילו היה מזיד היתה זאת הזדה בפעולת המלחמה עצמה, וכך מצינו בשו"ת ריב"ש סי' קעא שכותב בזה הלשון ואמרו לו העם שכיון שנעשה נס על ידו הדבר ידוע כי בשוגג אירע לו שאין הקדוש ברוך הוא עושה נס ע"י רשעים המועלין בחרמין ע"ש, הרי שמדגיש הריב"ש לכתוב בלשון ע"י רשעים המועלין בחרמין וזה היה חטא בחרם שהחרים שאול בניהול המלחמה גופה, ויש עוד להאריך בזה). וכולם יחד הרי נצבו כנגד ונלחמו שלובי זרוע בשיחרור השטחים מידי אויבינו בנפש שקמו עלינו. ועוד זאת, כפי התיאורים הנאמנים נתעוררה בימי הכיבוש להבת אש האמונה באלקים חיים גם בלבם של הרחוקים וכולם האמינו בה' ובמשה עבדו. אבל ההסבר המעמיק של המקום שמואל צריך שימצא קן לו עמוק בחדרי לבנו ונפשנו שיהא בו טופח ע"מ להטפח לעורר אותנו למעשים

ולפעולות נרחבות ונשגבות למען האדרת התורה והחדרתה בקרב לבות המוני בית ישראל ויושבי ארץ הקודש בד בבד עם החדרת והעמקת האמונה הטהורה והצרופה ליחוד ה' ולאהבה וליראה אותו, וללמדם תורת אלקי הארץ למען נזכה ונאריך ימים על האדמה הזאת כאשר נשבע לאבותינו לתת לנו.²

3

מדיני ערי יהודה וירושלים בימינו

הרב מרדכי ציון

ר"מ בישיבת 'עטרת ירושלים'

קריעה על ערי יהודה בזמן הזה:

האם יש עדיין חובת קריעה על ראיית ערי יהודה שבחסדי ד' אחרי מלחמת ששת הימים כל ערי יהודה נמצאות תחת שלטון ישראל? ואחרי הסכם אוסלו שבעוה"ר הוחזרו כמה ערי יהודה לערבים (כמו בית-לחם ויריחו), האם חובת קריעה חוזרת למקומה על הערים האלה?

ערי יהודה תחת שלטון ישראל

נאמר בגמרא מועד קטן (כו, א), ואלו קרעין שאין מתאחין וכו' ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים. וכן פסקו להלכה הרמב"ם (הלכות תעניות ה, טז). הלכות אבל ט, ב וט) ושולחן ערוך (או"ח תקסא ובי"ד שמ, לח). וכתב הטור (שם), "הרואה ערי ישראל בחורבן וכו' וקורע". והבית יוסף (שם ד"ה הרואה) מביא ב' פירושים בתיבת "חורבן": א. שאם אינן חרבות, שהם מיושבות, אפילו הם תחת ממשלת עכו"ם היה נראה דא"צ לקרוע, והפך, ב. דכל שהם בידי עכו"ם אע"פ שיש בהם יישוב, בחורבן מקרי. ומסיק הבית יוסף שהעיקר כפירוש השני וכן דעת הט"ז (סק"א), מג"א (סק"א) וגם במ"ב (סק"ב) וז"ל "שאע"פ שיושבין בהן (ערי יהודה) ישראל כיוון שהאומות מושלים עליהם מקרי חורבן". ולכן, נראה פשוט שאין לקרוע על ערי יהודה בזה"ז שהן תחת שלטון ישראל. והחת"ס (שו"ת יו"ד סי' רלד) כתב: "ואם כן מי שפגע בצפת יקרע ושוב פוגע בירושלים לא יחזור ויקרעו ובהיפך קיימא לן אם פוגע בירושלים תחילה וכו' כמבואר בפוסקים". וגם המהרש"א (מו"ק כו, א) גם משמע

א. **הערת המלקט (ש.ה):** להרחבה בנושא זה ראה: הרב יעקב זיסברג, נחלת יעקב, ח"ב, עמ' 603-576, מכון הר-ברכה, תשס"ה.

כן, אך דברי חידוש הוא שגם על ערי ישראל קורעים קריעה (וכ"כ בארץ חמדה להרב יחיאל מיכל שטרן עמ' תיד).

וגם יש לפטור מחובת הקריעה בזה"ז משום טעם הקריעה על ראיית עיר בחורבן. כתב הטור (שם), "הרואה ערי ישראל בחורבן וכו' וקורע". ונראה מדברי הטור שחובת הקריעה על ראיית כל עיר שבארץ ישראל בחורבנה, והקשה הבית יוסף (שם) שלשון הגמרא (שם) "ערי יהודה" וכך הם דברי כל הפוסקים וגם כתב הטור ביו"ד (ס' שמ), "ערי יהודה". וכתב הב"י שלשון הטור כאן לאו דווקא וכן המנהג שלא לקרוע אלא על ערי יהודה דווקא. וכן פסק בש"ע (שם ס' א) שיש לקרוע על ערי יהודה ופירש מ"ב (סק"א) ולא ערי ישראל.

ואפילו כשקורעים על ערי יהודה, יש דיון מיוחד לגבי קריעה על ראיית חברון תחת שלטון עכו"ם ח"ו. כתוב בשערי תשובה (שם) ז"ל, "כתב ברכי יוסף (או"ח תקסא סק"א) בשם מז"ה בעל חסד לאברהם, נהגו העולם שלא לקרוע על חברון תובב"א, שמעתי בשם גדולים לפי שחברון ערי מקלט שנתנו (ראה יהושע כ, ז) ולא מערי יהודה מקריא, וכתב בגליון בר ברתה הרב הגדול בדורו מוהר"ר אברהם יצחקי ז"ל (שהיה אב"ד חברון) שדברים חלושים הם, עכ"ל, ואף אנא אמינא דאין לסמוך ע"ז", ע"כ (וכן מובא בכה"ח שם). וכן מובא בפסקי תשובה (סי' צא), והוסיף: "ולענ"ד ד"ז תלוי ברבוותא ה"ה הרמב"ם ובר פלוגתיה הראב"ד בפ"ד מהל' עכו"ם, דהרמב"ם כתב אין אחת מערי המקלט נעשית עיר הנדחת שנאמר 'באחת עריך', אולם הראב"ד השיג עליו וכתב דלא נאמר זה אלא על ירושלים, אבל כל ערי המקלט נתנו השבטים מחלקיהם". ובספר משנת יעבץ (סי' מח), הג"ר יעקב בצלאל ז'ולטי מצדיק את מנהג העולם שלא לקרוע על חברון, שלאחר שהופרשה כעיר מקלט וניתנה ללויים שוב אינה בכלל ערי יהודה אלא מערי הכהנים והלויים, ורק על ערי יהודה קורעים (עיי"ש באריכות). אך כתב בספר הר הקודש (פנים חדשות סעי' יג עמ' ג-ד) שהקריעה אינה על ערי שבט יהודה, אלא ערי ממלכת יהודה, הכוללים שבט בנימין ושמעון. לכן לפי החסד לאברהם והגרי"ב ז'ולטי, שאין לקרוע על חברון, ולפי החיד"א והגאון רבי אברהם יצחקי שיש לקרוע, וכן ראיתי בס' בעקבי הצאן (עמ' קה-קו) שהג"ר צבי שכטר פסק שיש חובת קריעה על חברון כשם יש חובת קריעה על שאר ערי יהודה.

וכתבו הפוסקים (ראה משיב מלחמה ח"ב עמ' שכו-שלג והר הקודש עמ' א ובעקבי הצאן עמ' קה-קו) שיש מחלוקת אחרונים בטעם חובת קריעה על ערי יהודה ולא על שאר ערי ישראל: לפי הב"ח (שם), הקריעה בתורת אבלות על חורבן ואבדן מלכות ישראל, שבארץ יהודה היתה עיקר המלוכה של ישראל, ולפי הלבוש (שם ס' א כפי' הר הקודש שם) הקריעה משום שארץ יהודה יש לה ייחוד משלה, שדינה כ"שכנו של מקום". וכן כתב בגמ' סנהדרין (יא, ב), ת"ר אין מעברין את השנים אלא ביהודה, ואם עיברוה בגליל מעוברת. העיד חנניה איש אונו, אם עברוה בגליל – אינה מעוברת. אמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי, מ"ט

דחנניה איש אונו, אמר קרא (דברים יב, ה), "לשכנו תדרשו ובאת שמה", כל דרישה שאתה דורש לא יהיו אלא בשכנו של מקום. וכתב הג"ר שכטר שיש נפק"מ בין ב' פירושים אלו בזמן שערי יהודה הם תחת שלטון ישראל אך עדיין אין המקדש בנוי: לדעת הב"ח שהקריעה בתורת אבלות על אבדן מלכות ישראל בזמן שהם תחת שלטון ישראל, אין שם על מה לקרוע, ולדעת הלבוש שהיא בתורת אבלות על חורבן המקדש, כל זמן שהמקדש עדיין בחורבנו – אע"פ שערי יהודה הן תחת שלטון ישראל, עדיין תהיה חובת הקריעה קיימת. והובאה דעת הב"ח בפאת השולחן (ח"ג, א), במג"א (סק"א), במ"ב (סק"ב) ובשאר הפוסקים. לכן, גם לפי זה אחרי כיבוש כל ערי יהודה במלחמת ששת הימים, אין לקרוע עליהן.

כתב הג"ר שלמה יוסף זיין בס' המועדים בהלכה (כרך ב, עמ' תמב), "וכתבו הפוסקים (ב"י, ב"ח, ט"ז, מג"א או"ח תקסא): חורבן של ערי יהודה הוא, שעכו"ם מושלים עליהן. מסתבר, שעם שיחרורן של ערי יהודה משלטון נכרים והקמת מדינת ישראל (אשרינו שזכינו לכך!) בטל דין הקריעה על אותן הערים". וכתב הג"ר חיים דוד הלוי בס' מקור חיים השלם (ח"ב, פרק צה, א), "ומיד בהגלות נגלות אור ד' עלינו בקום מדינת ישראל, בטל דין הקריעה מאותן ערי יהודה שהיו ביד ישראל. ועתה, כאשר זכינו בחסדי ד' ונפלאותיו שכל ערי יהודה נמצאות תחת שלטון ישראל, ותקותנו ותפילתנו שגם תשארנה בידי ישראל, אין לקרוע יותר על שום עיר מערי יהודה, ואשרי עין ראתה כל אלה". וכן פסקו הג"ר משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה או"ח ד, ע אות יא), הג"ר שלמה גורן (שם – ראה שם באריכות), הג"ר עובדיה הדאיה (שו"ת ישכיל עבדי ח מג, א, אות ד), הרב אליעזר מלמד בשם רבנו הרב צבי יהודה והג"ר שלמה זלמן אויערבך (ס' פניני הלכה ח"א עמ' 244), הג"ר בצלאל זולטי (ס' משנת יעבץ סי' מח), הג"ר עובדיה יוסף (חזון עובדיה – ד' תעניות עמ' תלז – שאמר במלחמת ששת הימים, רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ד' [מלכים א יט, יא], ומשבר 'סלעים' נוטריקון 'סוריה לבנון עירק ירדן מצרים', המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד), הג"ר צבי שכטר (ס' בעקבי הצאן עמ' קה), הג"ר שריה דבליצקי (קונטרס אחר כתלנו עמ' ט) והרב יהודה הרצל הנקין (שו"ת בני בנים ב, כד) ופסקי תשובות (תקסא אות א). ויש אחרים שפקפקו לומר דבעינן דווקא שלטון ישראל המתנהג עפ"י התורה (ראה ס' הר הקודש עמ' כג-כו), וכתב הג"ר צבי שכטר (שם עמ' קו הערה 10) צע"ג, שהלא בזמן בית ראשון היו הרבה מן המלכים עובדי ע"ז וכו' ומכל מקום נראה פשוט שהיה דין המדינה אז כדין "מלכות ישראל". וכן כתב הג"ר ציץ אליעזר (י, א אות ג) והביא מהיעב"ץ בקונטרס יישוב א"י שהיה פשוט בעיניו לתת דין כיבוש רבים לכל מה שכבש ירבעם בן יואש, אע"פ שמצינו שהכתוב מעיד עליו (במלכים ב יד), שעשה הרע בעיני ד' ולא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל (עיין עוד באריכות בנחלת יעקב ח"ב עמ' 576-599).

ערי יהודה שבעוה"ר נמסרו לערבים

ויש שאלה נוספת בזה"ז שבעוה"ר יש ערים מערי יהודה שהוחזרו לערבים, ואם יש חובת קריעה כשרואה אותן? בנוגע לערים ביש"ע, המצויות תחת שלטון צבאי ישראלי אך מעמדן הבינלאומי הוא ירדני – פסק הגר"ש גורן שהשליטה בפועל היא המגדירה את השלטון בעיר, ולכן כל שהאחריות הביטחונית על העיר היא ישראלית – אין חיוב לקרוע (משיב מלחמה ח"ג עמ' שכט. תורת המדינה עמ' 106). ובספר בנין אב (ד, ל), הג"ר אליהו בקשי דורון דן בצער גדול על פינוי חיילי צה"ל מערי יהודה ומסירתן לשלטון זרים, שנתפרסם פסק הלכה שמחייב את החיילים בשעת הפינוי לקרוע קריעה על ראיית ערי יהודה בחורבן (ויש דיון אחר אם מותר לחייל להשתתף בפינוי בכלל או אם יש לסרב פקודה). ובדעת הרב בקשי דורון (וגם הביא שזו דעת האדמו"ר מליובאוויטש שנתפרסם בשערי הלכה ח"ב) ששלטון ישראל לא די לבטל חיוב קריעה על ערי יהודה אלא צריך שלטון ישראל וגם יישוב יהודי כשנראות הערים בבניין ולא בחורבן. וגם הביא את המחלוקת על קריעה על ירושלים בזה"ז שהג"ר משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה או"ח ד, ע) פטר הקריעה מאחר "שבנוי לתפארת ואינה ברשות עכו"ם", והג"ר שלמה זלמן אויערבך (שו"ת מנחת שלמה א, עג) חייב ש"חושבני שכל עוד שרואים עדיין בעיר הקודש את הכנסיות של הנכרים וגם קברי עכו"ם, ואין אנו יכולים למעקר פולחנא נוכראה, עדיין היא בחורבנה" (וכן דעת הרב קהילת יעקב בס' ארחות רבנו, ס' משנת יעבץ, רבבות אפרים, עיר הקודש והמקדש). לכן, לפי הרבה אחרונים יש לקרוע על ירושלים אע"פ שבשלטון ישראל גמור הוא, כיוון שבמציאות העיר בחורבנה. וא"כ ק"ו יש לקרוע על בית-לחם גם כשהיא בשלטון צבאי, לפי שכולה תרבה ואין בה יהודים כלל. ועוד בערים שבשלטון צבאי הן התנהלו ע"י נכרים עצמם בפקוח ישראל, ומדינת ישראל לא סיפחה את הערים למדינה ולא חל עליהן החוק הישראלי, השלטון היה צבאי בלבד, או מתוך אילוץ האומות, או מתוך ידיעה שיש להגיע להסדר דוגמת ההסכם הנוכחי, וגם בית-המשפט העליון החשיב את אחיזתנו ככובשים. לכן, כתב הרב בקשי דורון שברור שאין בשלטון זה כדי להפוך את ערי יהודה מחורבן לבניין ולהפקיע חובת הקריעה. מ"מ כתב גם שיש להעיר שההלכה לקרוע שהוזכרה בשו"ע לא היתה נהוגה הלכה למעשה, כמו שהעיר הג"ר יחיאל מיכל טיקוצ'ינסקי בס' עיר הקודש והמקדש (ח"ג פרק יז), "ולא ראינו נוהגים לקרוע על שום עיר מערי יהודה חוץ מירושלים, ויש בזה לדעתי שני טעמים, האחד שכל שאר ערי יהודה רובן ככולן אינן ידועות לנו כיום, ואפי' הידועות כגון גדרה, עקרון ואפי' באר שבע וחברון לא ידועות אם הם על מקומם, וטעם השני שבגבול יהודה מירושלים לדרום א"י, והבאים לא"י באים ברובם דרך יפו וחיפה ואין נפגשים עם ערי יהודה עד ירושלים, ואם פוגע בירושלים תחילה אין צריך לקרוע על ערי יהודה". ומבואר שהלכה זו רופפת בידינו, ובדרך כלל גם אינה מציאותית היום שרוב הבאים לבית-לחם עוברים תחילה

ירושלים, ומתחייבים בירושלים תחילה. ועוד יש בקריעה שלא לצורך איסור בל תשחית, ואז פסק הרב בקשי דורון לחיילי צה"ל שמספק שב ואל תעשה עדיף. וגם כן אפשר למנוע שהקריעה בזה"ז שהעניין שנוי במחלוקת. וכתב הג"ר מרדכי אליהו (הלכות חגים פרק ל, לו) עיר מערי יהודה המיושבת הגויים ושולטים שם ישמעאלים וחיילי צה"ל אינם יכולים להיכנס אליה – נקראת "חרבה", והרואה אותה – קורע, ע"כ. והיום ודאי שחיילי צה"ל יכולים להיכנס לכל עיר מערי יהודה שרוצים. וגם שמעתי שהג"ר אהרן ליכטנשטיין, ר"י הר עזיון, פסק שאין חיוב לקרוע על ערי יהודה שהוחזרו לערבים, אבל מותר לקרוע כביטוי צער על החזרתן. ובישיבת עטרת כהנים, הגר"ש אבינר דיבר על השאלה האם צריך לקרוע על ראיית בית-לחם שהועברה ל"אוטונומיה"? ואמר הגר"ש אבינר, הלכה ידועה בשו"ע (ס' תקסא), "הרואה ערי יהודה בחורבן – קורע", וכתבו בית יוסף, ב"ח, מג"א והאחרונים, הכוונה "שלטון גויים" אפילו גרו שם יהודים בשלטון זה נקרא "שלטון גויים" – חורבן לאומי. אמנם, זה לא תחת שלטון גויים – זה רק אוטונומיה. זה התמעטות השלטון שלנו, חילול ד' גדול וטומאה גדולה אבל זה עדיין לא תחת שלטון הגויים, זה עדיין המדינה שלנו. לכן לא ברור שחייבים לקרוע. אלא מה, שאפשר לקרוע? אפשר לקרוע. ולומר "ברוך דיין האמת" כעל בשורה רעה – שנתנו להם אוטונומיה ועל התמעטות שלטוננו? אפשר לברך. ואמר הגר"ש אבינר, "אני לא אקרע את החולצה. אם אני אקרע אני אקרע את הגופייה תחת החולצה... אנחנו עם מכובד וחזק ולכן לא קורעים את החולצות, אבל על האסון הגדול של אוטונומיה קורעים את הגופיות". ולכן, בגלל כמה טעמים אין חובת קריעה היום על ערי יהודה שהוחזרו לערבים בעוה"ר, ומי שהרגשתו האישית מתגברת עליו בצער ואבל יכול לסמוך על אלו שכתבו שצריך לקרוע או על החולצה או על הגופייה.

אמנם כשהציתי את הדברים לפני הגר"א נבנצל (שאינן לקרוע בכלל או רק את הגופייה), הוא כתב לי: "אינו נלענ"ד" (כלומר, יש לקרוע). ואחר כך ראיתי בס' נחלת יעקב (ח"ב עמ' 599), מכתב מהגר"א נבנצל אל המחבר הרב יעקב זיסברג: "על ערי יודא, שהרב אמר שלא לקרוע בהיותן בשליטתנו, היה צריך לקרוע כל שומע, בכל מקום בעולם, ביום חתימת הסכם אוסלו א' ואוסלו ב', כי אז ויתרה הממשלה, האמורה לייצג אותנו על הזכות לבנות שם בתים, וכל בן ישראל שירצה לגור שם או לבנות שם יזדקק לרשות הרשות האחרת, וזהו דמיקרי חורבן לענ"ד".

וכן כתב הג"ר דב ליאור (שם עמ' 598-599), ובתוך דבריו: "בזמננו שמסגירים את המקום לשלטון נוכרים, ולא משנה כרגע מה כתוב על הנייר, אלא מה מתרחש בשטח, אם במציאות אין כח לעם ישראל לשלוט שמה, זה לא נקרא שלטון... ולכן אם בפועל אין לעם ישראל שליטה באותו מקום זה נקרא בחורבנו וצריכים לקרוע".

קריעה על יישובי גוש קטיף

יש להוסיף שבעניין יישובי גוש קטיף בשעת הגירוש, פסקו רבני גוש קטיף שחייבים לקרוע (עיטורי כהנים – חשון ה'תשס"ו גליון 254). וכן נהגו הרבנים שהיו שם כהגר"ש אבינר והמוני עם. וראיתי שנשאל הג"ר יעקב אריאל אם יש חובת קריעה, והשיב שהפוסקים הסכימו שאפילו יישובי ישראל בני צריך לקרוע עליו אם הוא נמצא תחת שלטון נכרים. במקרה הנוכחי (שאחרי הגירוש ולפני שהחריבו את היישובים) אינם חרבים פיזית ואינם תחת שלטון נכרים, ואף-על-פי-כן כיוון שגירוש היהודים נעשה כשלב מכריע לפני מסירתם לנכרים צריך לקרוע (אתר ישיבה). ונראה פשוט שק"ו אחרי חורבן היישובים ומסירתם לנכרים. וכ"כ הג"ר דב ליאור בשו"ת דבר חברון (ג, שנא) ש"כל זמן שלא הסגירו את ערי גוש קטיף לשלטון המחבלים לא צריך לקרוע, אע"פ שהבתים הרוסים. אותם יהודים שקרעו כאשר פינו אותם, עשו זאת מתוך ביטוי של צער ולא מעיקר הדין". וראיתי עוד שכתב הג"ר דב ליאור, כל זה בזמן החורבן, אבל עכשיו אין לקרוע כאשר רואים חורבות היישובים בגוש קטיף וחומש ושאר-נור בצפון השומרון, שבהלכה כתוב שהרואה ערי יהודה בחורבן קורע, וגוש קטיף וצפון השומרון לא היו בחלקו של יהודה (אתר ישיבה).

סיכום: אין לקרוע על ערי יהודה שבחסדי ד' תחת שלטון ישראל. ואפילו אלו ערים שבעוה"ר הוחזרו לערבים, אין לקרוע. ומי ששרוי בצער ואבל יש לו על מה לסמוך לקרוע את החולצה או את הגופייה.

ברכת 'מציב גבול אלמנה' על ראיית יישובי ישראל בארץ:

האם מברכים ברכת 'מציב גבול אלמנה' על ראיית יישובי ישראל בארץ קדשנו?

א. ברכה

נאמר בגמרא ברכות (נח, ב), תנו רבנן הרואה בתי ישראל ביישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה. מסביר הרב אליעזר מלמד (ס' פניני הלכה ח"ג עמ' 67) שכוונת הברכה להודות לד' שלא עזב את עמו. ואף שחטאנו לפניו, ונחרב בית-המקדש וגלינו מעל אדמתנו ונרדפנו על צוואר, עד נדמינו כאשר אלמנה הנודדת שבורה וגלמודה – בכל זאת ריחם ד' עלינו וברוב חסדיו השיבנו לארצנו, לבנות בה יישובים. ועל כך הננו מודים ומשבחים: "ברוך מציב גבול אלמנה". ברכה זו נתקנה בעת שחזרו ישראל מגלות בבל, הקימו את בית-המקדש השני, ובנו מחדש יישובים בארץ ישראל. על מציאות מרגשת זו קבעו חכמים הברכה. יש לברר מה מובן הביטוי "ביישובן". יש שלושה פירושים שהובאו בבית יוסף (או"ח רכד). פירש רש"י "כגון ביישוב בית שני" ולא ברור מה כוונתו של רש"י. א. מסביר הבית יוסף שכוונת רש"י "דקאי אבית המקדש", כלומר שיש לברך ברכה זו כאשר רואים את בית

המקדש בנוי (כתב המהרש"א שדקדק רש"י לפרש כן הכא משום שבחורבן בית ראשון נמשלו ישראל לאלמנה כמ"ש באיכה א, א "היתה כאלמנה"). ב. וגם פירש הבית יוסף כוונת רש"י בדרך אחרת "דבתי ישראל ביישובן היינו כשישראל מיושבים בלא שטן ובלא פגע רע", והביא ראיה מהגמרא שם מהמעשה של עולא ורב חסדא שהיו מהלכים בדרך והגיעו לפתח של בית רב חנא בר חנילאי, ונאנח רב חסדא ואמר לו עולא, מדוע נאנחת? אמר לו, איך לא ניאנח שהבית היה מלא עובדים וכו' ועכשיו נפל לתל. איך לא נאנח?! וסיים בית יוסף, "ואם כן בתי ישראל ביישובם כלומר בתי עשירי ישראל בתוקפם ובגבורתם". לפי שתי דעות אלו, אין מברכים ברכה זו אלא בארץ ישראל ובזמן הבית בלבד. ג. הרי"ף פירש בצורה אחרת ש"בתי ישראל" הם בתי כנסת. ולדעה הזאת, אין הבדל בין בא"י ובין בחו"ל. וכתב הג"ר חיים דוד הלוי (שו"ת עשה לך רב ד, ה) שכוונת הברכה לפירוש הרי"ף היא, ברוך מציב גבול אומה זאת שהיא עתה אלמנה, בזה שהרחיב גבולה בבתי כנסת יפים ומהודרים. וטעם הדבר נראה משום שהם כעין "מקדש מעט" (ראה מגילה כט, א).

ב. לא לברך בזמן הזה

כתב שו"ע (או"ח רכד, י), "הרואה בתי ישראל ביישובן כגון ביישוב בית שני אומר בא"ה אמ"ה מציב גבול אלמנה", אבל לא פירש בפסק הלכה מה דעתו. וכתב המ"ב (ס"ק י) שנהגו העולם שאין מברכים על שארי בתים, כי אם על בית הכנסת כשרואה אותה ביופיה ובתיקונה. וכל זה כשיטת הרי"ף. וגם הביא הפרי מגדים שמצדד שבזמן הזה טוב לברך בלא שם ומלכות, מפני שחשש לדעת רש"י (שער ציון ס"ק יב). וכן הג"ר שלמה זלמן אויערבך (ס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' קיז-קיח) נשאל אם יש לברך בראיית יישוב חדש ממה נפשך, צריך לכאורה לברך או על "בתי ישראל ביישובן" כמו שיש ביישוב או על בתי כנסת ויש בית כנסת שם, והשיב יש לברך בלי שם ומלכות שנהגו להקל בברכות אלו. וכן נהג הג"ר אויערבך כשביקר באלון מורה להיות סנדק בברית מילה. וכתב ערוך השולחן (שם ס' ז) שלא נהגנו בברכה זאת מפני שינוי הפירושים וספק ברכות להקל.

ג. לברך בזמן הזה

מכל מקום כתב הג"ר חיים דוד הלוי (שם) שדעת המחבר בש"ע שסובר כשיטת רש"י ש"בתי ישראל" לא ניתן לפרש סתם בתים אלא הכוונה בתים לפאר, שעצם קיומם מוכיח שישראל בשלווה, אלא שאוי לה שלווה כאשר הם בגלות, וודאי שהיא שלווה מדומה. לכן, לדעת המחבר אין לברך ברכה זו אלא בארץ ישראל ובזמן הבית כלומר תחת שלטון ישראל ולא תחת שלטון זר. ואז כתב הג"ר ח"ד הלוי שלפי דעת המחבר לא היה מקום לברכה זו כלל עד הקמת מדינת ישראל, שאף אם נניח שניתן היה לכנות אותה תקופה של ראשית ההתיישבות

היהודית בא"י (עד הקמת המדינה) כ"בתי ישראל ביישובם", הרי שהיתה הארץ תחת שלטון זר. וכאשר זכינו לשלטון ישראל בא"י, הרי שלמו שני התנאים (מה שאויבינו מסביב עדיין מתנכלים לנו אין זה מעכב כלל שדבר זה אין לו סוף עד שיבוא משיח צדקנו), וניתן לברך ברכה זו בשם ומלכות. מ"מ כתב הג"ר הלוי שלפסוק הלכה למעשה לברך ברכה זו אפילו עתה אחרי הקמת המדינה הוא חידוש הלכתי גדול, ולא רצה ליטול עליו פסיקה זו, משום כל הספקות (ראה למעלה). לכן, הג"ר הלוי עצמו פסק בספרו מקור חיים השלם (ח"ב ס' צה, ח) שהרואה בתי ישראל ביישובם יכול לברך בלא שם ומלכות. ובשו"ת עשה לך רב (שם) העיד שקרא פעם בעיתון שרבנו הרב צבי יהודה בביקורו באחד היישובים החדשים בירך בשם ומלכות, וכתב שברור שלפי הנ"ל ודאי שנכון עשה.

ודעתו של רבנו הרב צבי יהודה מובאת בשיחותיו (שיחות הרב צבי יהודה – ויקרא עמ' 288-291). הוא שאל, האם ברכת מציב גבול אלמנה נקבעה על ויליאסבורג או שטרסבורג? והשיב, ודאי לא, כמובן, הכוונה היא לבתים בארץ ישראל, במקום יישוב הארץ. ומצבנו העכשווי דומה לזה שהיה בזמן בית שני (כרש"י). אמנם אין לנו רוח הקודש כפי שהיה אז, אבל מבחינה כלכלית אנחנו במצב הרבה יותר טוב, במספר היהודים, בריבונות מדינית וכו'. משמעות הביטוי "כגון ביישוב בית שני" היא שיש סדר של גאולה – שהוא אינו נסי כמו זה של יציאת מצרים. "יישוב" הוא בניגוד לשממה, קללת הגויים. מופיע הקץ המגולה, וקללת השממה נפסקת. הגבולות נחרבו על ידי חורבנות ומלחמות. וכשחוזר המצב לקדמותו, מיתקן ומתייצב, אלמנה זו שגבולה נהרס חוזרת ומתייצבת, כלשון הפסוק במשלי (טו, כה): "ויצב גבול אלמנה". יש מי שחשש לברך בגלל דברי הרי"ף וכתב רבנו הרב צבי יהודה שאין נוסחתו של הרי"ף מוזכרת ברש"י, ברמב"ם או בשו"ע (שמעתיק דברי רש"י כלשונם), אם כן, אפשר לסמוך על שלושה עמודי עולם אלה ולברך. וגם הוסיף שאפילו לדעתו של הרי"ף לא ייתכן שכוונתו לברך על בתי כנסת בחו"ל שהברכה כתובה בעברית ברורה: מציב גבול אלמנה. ואם הכוונה לבית כנסת שבחו"ל, על איזו אלמנה מדובר כאן ועל איזה גבול? רק בא"י הכול ברור: חזרו הגבולות ונתייצבו. וסיים רבנו הרב צבי יהודה שיש מצבים שבהם פחד מברכה לבטלה נמשך מחסרון שלמות אמונה. ספקות בברכות – ספקות באמונה. "הוודאי שמו כן תהילתו" (פיוט לראש השנה). והעיד על עצמו שמספר פעמים זכה להיות מוזמן ביישוב חדש לאספה או לחגיגה. ולכתחילה היה ראוי לברך מיד משום הידור מצווה – מכל מקום התעכב קצת, "מכיוון שעל פי רוב מבקשים ממני לדבר", ואז בירך בקול רם וברבים, בשם ומלכות, בשביל היקור פרסומא, והודיע שמי שרוצה, יכול לצאת ידי חובה בברכתו.

וכן נהגו למעשה גדולים אחרים: מסופר (שו"ת שאילת שלמה א, קיט. שרי מאה ח"ה עמ' 263. פניני הלכה שם עמ' 68) על הרב מרדכי גימפל יפה, רבה של יהוד, אחד מראשוני המתיישבים בארצנו הקדושה, שסיפרו לו שבמושבה מסוימת ישנם עדיין עיכובים בשלמות

קיום המצוות שבין אדם לד'. הלך לבקר ואמר: "אמנם זאת אלמנה חצופה, אבל בכל זאת, בא"ה אמ"ה מציב גבול אלמנה". ובביקורו הראשון של הג"ר שמואל סלנט במושבה פתח תקוה בירך [אך לא נתברר האם בירך בשם ומלכות] (אדרת שמואל עמ' נו). וכן העיד על מרן הרב קוק (ראה ס' האיש נגד הזרם מאת הרב שמואל אבידור הכהן עמ' 25 וכן הובאה הברכה בסידורו עולת ראייה ח"א עמ' שפח). וכן רבנו הרב צבי יהודה (הובא גם בשו"ת שאילת שלמה שם). ועיין ספר גדול שימושה (עמ' לח) שמסופר על רבנו הרב צבי יהודה, שבישיבה אורגנה הפגנה נגד המיסיון על ידי אחד מבחירי הישיבה. ההפגנה היתה חריגה מהחוק, והמפגינים נעצרו. למחרת בבוקר רבנו רעם בקולו על המארגן: "בחלום השחור ביותר שלי לא חלמתי על גלישה אל מעבר לחוק". לאחר המשפט הוחלט לא לשלם קנס ולהיאסר. ביציאה לבית הסוהר נערכה עצרת בחצר הישיבה, ורבנו ביקר את גישת הממסד ביחס לנוער ש"שגה באהבתה". המאסר היה בכלא-רימון שעל הר הכרמל. רבנו בא לבקרו ובכניסתו לחדר האוכל – אחרי שהציבור נרגע – אמר: "הרואה בתי ישראל בישובם מברך: 'מציב גבול אלמנה', ובדרך כלל מברך ברכה זו מיד כאשר מגיע, אולם במקום של אפשרות לפרסומי ניסא (ברוב עם) מעכב את הברכה. הפעם, ביקורו במקום אינו בנסיבות מרנינות, אולם יש לזכור שגם בית הסוהר הוא ביטוי לשלטון עם ישראל על ארצו. והמשיך בלשון סוגיית הגמרא ברכות (נח, ב) "הרואה בתי ישראל בישובם וכו'" בך בשם ומלכות: "ברוך אתה וכו' מציב גבול אלמנה". וכן פסק הג"ר שלמה גורן (ראה ס' משיב מלחמה ח"ב, עמ' שכו-שלג). וכן פסק הג"ר אברהם שפירא שיש לברך (ס' פניני הלכה שם עמ' 70). וכתב הגר"ש אבינר (שם), ששיטת רש"י שמברך על בית המקדש ברור הוא שאין כאן "הלכתא למשיחא" שאינה נוהגת בזה"ז, שאלמלא כן ברכה זאת לא היתה מודפסת בעשרות הסידורים שערכו גדולי ישראל, ושיטת הרי"ף לא דעת רוב הראשונים כרמב"ם ורש"י. לכן, יש לברך ביישוב חדש כשיטת רש"י השנית, שהארץ שהיתה כאלמנה, שגבולותיה נשלטים על ידי עמים אחרים, עכשיו היא חוזרת לעצמאותה. אמנם ודאי שיהיה יותר מעולה לברך אם יהיה גם בית כנסת ביישוב, כדי להתחשב בדעתו של הרי"ף (וכדעת מ"ב). ובחודש אדר תשע"ב, נסעתי עם הגר"ש אבינר לניחום אבלים אצל רב חשוב מאמריקה שישב שבעה על אמו ביישוב נווה דניאל. הרב אמר שהוא לא היה אף פעם ביישוב נווה דניאל ובירך ברכת מציב גבול אלמנה בשם ומלכות. ובמרחשון תשע"ה, ביישוב עשהאל שבדרום הר חברון, חגגו את הכתרתו של הרב מאיר בראלי לרב היישוב. הרב הראשי, הרה"ג דוד לאו, השתתף באירוע וברך ברכת "מציב גבול אלמנה" בשם ומלכות, והוסיף שגם ברך כן כשהוקמה העיר מודיעין ששם שימש כרב העיר.

ואמר הג"ר שמחה הכהן קוק, אב"ד רחובות, ששאל את הגרי"ש אלישיב על היישוב מודיעין עילית בעת הקמתו האם יש לברך עליו ברכת המציב גבול אלמנה וענה שיש לברר באם היה

שם ישוב ישראל מקדם ואז יש לברך, ובאם לאו אין לברך (אדרת שמואל עמ' נז הערה 73). אמנם, נוסח הברכה משמע כדברי הגר"ש אלישיב, לא מצאנו בפוסקים תנאי כזה וכן ראינו גדולי עולם שברכו אפילו על ישוב חדש שלא היה מימי קדם. ושמעתי על מנהג יפה שבישוב הר-ברכה, שבכל שבת מזמינים אורח שלא ביקר פעם בישוב, והוא יברך את ברכת מציב גבול אלמנה בפני כולם בבית הכנסת, כולם יענו אמין! וכשסיפרו על כך להגר"ש אבינר, הוא מאוד שיבח את המנהג הזה.

ד. מתי לברך: כל שלושים יום או רק בפעם הראשונה?

יש שואלים אם יש לברך ברכה זו כל שלושים יום או רק בפעם הראשונה? כתב רבנו הרב צבי יהודה (שיחותיו עמ' 290) שברכה זו היא ברכת הראייה שמברך כל שלושים יום אם לא ראה בינתיים (ראה תוס' ברכות נד, א ד"ה הרואה וש"ע שם ס' יג). וכן הג"ר חיים דוד הלוי (שו"ת עשה לך רב שם ומקור חיים השלם שם), והוסיף שעיקר חיובה מוטל על תיירים הבאים ארצה ורואים אותה בבנינה, כי הדרים בה אינם חייבים בברכה, כדין כל ברכות הראייה שאין לברך אא"כ לא ראה שלושים יום. אלא שייתכן שכל אימת שהולך אדם ממקום מושבו למקום אחר ורואה יכול לברך. וכן כתב הרב אליעזר מלמד (ס' פניני הלכה שם) שלמעשה כמעט לא מזדמן לבן הארץ לברך ברכה זו על אחת מהערים הגדולות, אבל יהודים מחוץ לארץ שבאים לביקור בארץ, משמע שעליהם לברך על כל עיר שיראו בפעם הראשונה. ומן הראוי שמדריכי הטיולים ילמדו הן את התיירים היהודים והן את הילדים הקטנים, שבכל עת שמגיעים לעיר או ליישוב שעדיין לא ביקרו בו, יברכו. מ"מ כתב בשם הג"ר אברהם שפירא, שייתכן שאין לברך כלל על ערים ותיקות, משום שאחר שהן מיושבות שנים רבות – נשכח מהן שם אלמנות (שאחד התנאים לברכה זו הוא השמחה וההתרגשות על ההתיישבות הישראלית שחזרה למקומה לאחר הגלות, וכאן נשכחה העצבות על זה שהמקום היה חרב). ואפילו לבן א"י בביקור ליישובים חדשים, כל זמן שניכר בהם שהם חדשים, ישנה שמחה על חזרת ההתיישבות היהודית למקומה, יש לברך אם עברו שלושים יום. בשו"ת משנה הלכות (ח"י ס' עה) נשאל על מי שכבר דר ביישוב יותר מחודשיים רצופים ולא יצא משם כלל ולא בירך ברכת מציב גבול אלמנה אם יכול לברך, והשיב שאינו יכול לברך כיוון שראה את היישוב כל הזמן ומה שלא בירך בתחילה עבר זמנו.

ה. יישובים ביש"ע ובצפון ליד הגבול

הרב אליעזר מלמד (שם) דן גם על חלק מהיישובים ביש"ע, שלמרבה הצער עקב מזימותיה של הממשלה התעוררה שאלה האם יש לברך עליהם כיום, שהרי הממשלה הטילה ספק באשר לעתידם, אם יישארו תחת ריבונות ישראל. ובנוסף לכך מתוך חולשה ורשלנות,

הממשלה אינה דואגת כראוי לביטחון תושבי היישובים – האם הם בגדר "ללא שטן וללא פגע"? וכן יש לשאול על היישובים שליד גבול הצפון, שלפעמים תושביהם נאלצים לרדת למקלטים. והג"ר אברהם שפירא הורה שיש לברך על כל היישובים שביש"ע ובצפון, ואולי מפני שבהשוואה לצרות שעם ישראל עבר במשך גלותו וימי אלמנותו, זה נחשב ישיבה שלווה ושקטה.

ו. מאחז לא חוקי

ובשור"ת דבר חברון (ג, שלה), נשאל הג"ר דב ליאור, על מי שרואה מאחז לא חוקי, האם יברך מציב גבול אלמנה או מכיוון שיושביו עוברי עברה לא יברך? והשיב שאולי לא יברך מטעם שעדיין אין המאחז יישוב קבע, אבל מי אמר שהם עוברי עברה? הם מקיימים מצוות יישוב ארץ ישראל ואם יש בראשות המדינה כאלה שלא מבינים את הדבר הרי זה נגד התורה ואין לזה תוקף של דינא דמלכותא דינא. שאלו את מרן הרב קוק לפני קום המדינה כשהיתה עליה ב' בלתי לגלית, כיצד אתם עוברים על חוקי המדינה, על חוקי הספר הלבן של הבריטים? ענה מרן הרב קוק שליחודי יש מצווה מן התורה לעלות לא"י ואין הוא נקרא עבריינן אם הוא עובר על חוקי המלכות שהם נגד התורה. כך גם היום מתייבשי המאחזים שם מקיימים מצוות יישוב ארץ ישראל, ואם ישנן חולשות מתוך ראייה קצרה של ראשי המדינה, לא הייתי קורא להם עבריינים. מ"מ, פסק הרב ליאור לברך בלי שם ומלכות.

ז. בית חדש בשכונת סילוואן בירושלים

בתשרי תשע"ה, כשנכנסו לבית חדש בשכונת סילוואן בירושלים, שאלו את הגר"ש אבינר: האם לברך מציב גבול אלמנה? והשיב: "כן. נהגו לברך על יישוב חדש. וזה כמו יישוב חדש. ועיין לשון השו"ע על בתים שיושבים בחוזק".

ח. מציב גבול אלמנה על חורבת ר"י החסיד

בחוה"מ פסח תש"ע, כשנסע הגר"ש אלישיב כדרכו לכותל המערבי, עבר דרך חורבת ר"י החסיד הנבנית מחדש, ונכנס וקרא שם פרקי תהלים. וכשחזר אמר: זה בניין נהדר. והוסיף: הטעם בתחילה שאמרתי שאינני הולך, הוא משום שיש איסור ללכת לבית כנסת לראות יפיו, וכן נמצא בנימוקי יוסף (מגילה כח ב), אכן עכשיו: לעבור דרך שם ולא ליכנס?... ושאלוהו: מדוע לא בירך מציב גבול אלמנה? והשיב: כי אי אפשר לדעת מה יהיה מצב הרוחניות שם (מפי האיש עמ' צז-צח).

ושאלתי את הגר"ש אבינר: האם יש לברך מציב גבול אלמנה על ראית חורבת ר"י החסיד ששיפצו ובנו מחדש? והשיב: לא נהגו. נוהגים לברך כשרואה יישוב חדש, לא עיר ותיקה

שפקע ממנה שם אלמנה, ולא ראה אותו שלושים. אך אין קשר למצב הרוחניות שם. הרי רבנו הרב צבי יהודה בירך על כלא (גדול שימושה עמ' לח). והג"ר משה ברנדסדורפר, בן הג"ר מאיר מח"ס שו"ת קנה בושם, הורה לשאלה זו שיש לברך ברכת מציב גבול אלמנה בלי שם ומלכות וכמו שציידד הפמ"ג (או"ח רכד מז) במחלוקת הפוסקים אם הברכה נתקנה דווקא בא"י או גם בחו"ל וכן אם זה דווקא בחורבה שהיתה קיימת עוד מזמן בית שני או אף בזמן הזה [וחורבת רבי יהודה החסיד אינה מזמן בית שני אלא מזמן עלייתו של רבי יהודה החסיד בשנת תס"א]. ומצדד הפמ"ג שיש לברך ברכה זו בלא שו"מ אפילו בישוב שבזמן הזה ואין חילוק בין א"י לחו"ל (ועיין מ"ב שם סקי"ד ובכה"ח) (היכל הוראה ג, כ).

ט. הגר"א נבנצל

הגר"א נבנצל כתב לי שיש לברך ברכת מציב גבול אלמנה במקום שהיה ישוב בזמן הבית. ונוהגים לברך על בית הכנסת. והוא הדין ישובים ביש"ע ובצפון ליד הגבול. וכן מאחז לא חוקי. ויש לברך כל שלושים יום.

סיכום:

הרואה יישוב חדש, כולל כל רחבי ארצנו (לא עיר ותיקה שפקע ממנה שם אלמנה), ולא ראה אותו שלושים יום עליו לברך מציב גבול אלמנה. ויותר מעולה לברך אם יהיה גם בית כנסת ביישוב, כדי להתחשב בכל הדעות. ועל ראיית מאחז שאינו יישוב קבע יש לברך בלי שם ומלכות. ואין לברך על ראיית חורבת ר"י החסיד ששיפצו ובנו מחדש.

קריעה על ירושלים בזמן הזה:

שאלה: בדור שלפני מלחמת ששת הימים, כשהעיר העתיקה של ירושלים היתה עדיין תחת שלטון ירדני, היתה חובה לקרוע בשעה שרואים את ירושלים העתיקה. אולם לאחר מלחמת ששת הימים, שזכינו בחסדי ד' לשחרר את כל ירושלים, התעוררה השאלה: האם עדיין נחשבת ירושלים חרבה וצריכים לקרוע עליה?

תשובה: נאמר בגמרא מועד קטן (כו, א), ואלו קרעין שאין מתאחין וכו' ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים. וכן פסקו להלכה הרמב"ם (הלכות תעניות ה, טז). ופ"ט מהלכות אבל ט, ב וט) ושולחן ערוך (או"ח תקסא וביו"ד שמ, לח). יש שפסקו שאין לקרוע על ירושלים שנמצאת תחת שלטון ישראל. וזה מבוסס על פירוש בית יוסף על הטור. כתב הטור (או"ח תקסא), "הרואה ערי ישראל בחורבנן וכו' וקורע". והבית יוסף (שם ד"ה הרואה) מביא ב' פירושים בתיבת "חורבן": א. שאם אינן חרבות, שהם מיושבות, אפילו הן תחת ממשלת

עכו"ם היה נראה דא"צ לקרוע, והפך, ב. דכל שהם בידי עכו"ם אע"פ שיש בהם יישוב, בחורבנן מקרי. ומסיק הבית יוסף שהעיקר כפירוש השני וכן דעת הט"ז (סק"א), מג"א (סק"א) וגם במ"ב (סק"ב) וז"ל "שאע"פ שיושבין בהן (ערי יהודה) ישראל כיוון שהאומות מושלים עליהם מקרי חורבן". ולגבי ירושלים גם לדון הגמרא "ירושלים בחורבנה", וא"כ היום שביד ישראל אין לקרוע עליה. וכן פסק הג"ר משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה או"ח ד, ע אות יא. או"ח ה, לז אות א) שאין חיוב לקרוע על ירושלים משום שהיא תחת שלטון ישראל. ורבנו הרב צבי יהודה (דעתו מובאת בס' פניני הלכה מאת הרב אליעזר מלמד ח"א עמ' 244) היה רגיל להדגיש שמע"ת מלחמת ששת הימים נשתנה הדין. כי כפי שפסק הבית יוסף, הכול תלוי בשלטון, ומאחר ששחררנו את ירושלים מעול גויים, אין עוד לקרוע עליה. ויתר על כן, הקריעה על ירושלים בזמן הזה עלולה להתפרש במידה מסוימת ככפיות טובה כלפי ד', שהנה זכינו ברוב רחמיו לשוב לירושלים, ואילו עינינו טחו מלראות זאת, ואנו ממשיכים לקרוע כאילו דבר לא ארע. וכן פסקו הגר"ש גורן (משיב מלחמה ח"ג עמ' שלא), הג"ר חיים דוד הלוי (מקור חיים השלם ח"ב, פרק צה), הג"ר עובדיה הדאיה (שו"ת ישכיל עבדי ח, כה אות ד וס' מג אות א), הג"ר עובדיה יוסף (חזון עובדיה – ד' תעניות עמ' תלז-תלח), הג"ר אברהם שפירא (פניני הלכה שם) והג"ר שריה דבליצקי (קונטרס אחר כתלנו עמ' ט) שאין לקרוע בזמן הזה על ירושלים מאחר שהיא תחת שלטוננו.

ויש שפסקו שכל זמן שבית המקדש חרב, ירושלים מקרי חרבה אע"פ שהיא תחת שלטון ישראל. וכשהגדיר הבית יוסף תיבת "חורבן" כלשהו בידי עכו"ם אע"פ שיש בהם יישוב, וכל זה לגבי ערי יהודה ולא ירושלים עיר הקודש. כתב הג"ר שלמה זלמן אויערבך (שו"ת מנחת שלמה א, עג בסוף) שכל זמן שרואים עדיין בעיר הקודש והמקדש כנסיות של נכרים וגם קברי עכו"ם וכו', ואין אנו יכולים למעקר פולחנא נוכראה, עדיין היא בחורבנה. והגר"א נבנצל כתב לי: "אדמו"ר זללה"ה (כלומר הגרש"ז אוירבך) הורה בהואיל באין אכילת קדשים קלים ומעשר שני צריך לקרוע" (ואחר כך ראיתי שכן דעתו של הגר"א נבנצל בירושלים במועדיה – בין המצרים עמ' רמג-רמד). ומסופר על הגר"י קניבסקי ה"סטייפלר": "בשנת תשכ"ז, לאחר המלחמה, כאשר התאפשר ללכת להתפלל בכותל המערבי, הציע אחד ממקורבי רבנו להסיעו לכותל המערבי ושאר מקומות הקדושים, רבנו שקל את ההצעה וסירב לה, אותו אדם סיפר לרבנית ע"ה, והיא נכנסה לשוחח עם רבנו ולידע את טעם סירובו, ונתברר לה כי לרבנו שני מעילים אחד לחול ואחד לשבת, ובראותו את מקום המקדש וירושלים בחורבנה עליו לקרוע קריעה כדת, ואז ישאר לו רק מעיל אחד לשבת ולחול, והוי זילותא דשבת, ולכך אין באפשרותו לנסוע להתפלל בכותל המערבי, כשהוברר כי אצל בנו שליט"א (הגר"ח קניבסקי) נמצא מעיל ישן של אביו שאפשר לקרוע בו קריעה, הסכים רבנו לנסיעה" (תולדות יעקב עמ' קו). וכתב הג"ר צבי שכטר בשם הג"ר יוסף דוב סולובייצ'יק (ס'

נפש הרב עמ' עח-עט וס' בעקבי הצאן עמ' קז-קח) שחובת הקריעה על ירושלים היא בתורת אבלות על המקדש בחורבנו. שאף ירושלים יש בה קדושת המקדש – במקצת. וראיתו שמצינו בתורה לשון "לפני ד'" בג' משמעויות, שלפעמים קאי אפל העיר ירושלים דלגבי קדשים קלים ומעשר שני דכתיב, "ואכלת שם לפני ד' אלהיך מעשר דגנך וגו'". ולפעמים קאי אהר-הבית דלגבי תקיעת חצוצרות ושופר דכתיב, "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ד'" (ראה ראש השנה כז, א שתוקעים במקדש ובהר הבית). ולפעמים קאי אעזרה דלגבי קרבנות דכתיב, "ושחט את בן הבקר לפני ד'". וג' חלקים הם לקדושת המקדש, דעיקר קדושת המקדש הוא בעזרה, ולמטה הימנה במעלה יש מקצת קדושת המקדש בהר הבית, ולמטה הימנו במעלה יש פחות קדושת המקדש – בירושלים. וזוהי גם כוונת המשנה במס' כלים (א, ו), שירושלים מקודשת יותר משאר עיירות המוקפות חומה במה שאוכלין בתוכה קדשים קלים ומעשר שני. וביאר בזה הג"ר סולוביצ'ק, דגדר עניין זה הוא, שיש לכל עיר דין של מחנה ישראל, שהיא דרגה פחותה מקדושת המקדש. ועפ"ז, המשיך לומר לדינא, דלדעתו אפילו בזה"ז, שהעיר העתיקה היא תחת יד מלכות ישראל, והיא הולכת ונבנית, והולכת ומתיישבת ע"י ישראל, עדיין דינה כירושלים בחורבנה לעניין קריעה, שחובת הקריעה שתיקנו חכמים ברואה את ירושלים בחורבנה, יסודה בדין אבלות על חורבן הבית, דכל ירושלים יש בה מקצת מקדושת המקדש, וכל זמן שהבית בחורבנו, אפילו נמצאת העיר העתיקה תחת שלטון ישראל, מ"מ נחשבת העיר ירושלים – עפ"י דין – במצב של חורבן, ועדיין תקנת חובת הקריעה במקומה עומדת. וכן כתב הג"ר משה שטרנבוך (מועדים וזמנים ח"ה ס' שמח בהערה ב) שבעיר הקודש ירושלים מעלתה כעיר ד' מפני שהמקדש שמה ולא מפני שיש במיוחד שם מצוות יישוב (כערי יהודה), וא"כ היום שאין מקדש שזהו תפארת וחמדת עיר הקודש הווה בחורבנה ושפיר ראוי לקרוע עליה גם היום. וכשנשאל הגר"י קניבסקי (ס' ארחות רבנו עמ' שיח אות א) על חובת קריעה על ירושלים אחר הכיבוש, השיב ששאלו את זה את הג"ר דוד יונגרייז וענה להם שאמריקאים שולטים ועל פיהם יישק הכול, והחזיק הרב בסברא זו והוסיף שהאמריקניים מעוניינים שנחזיק בעיר העתיקה. וכן נהג הג"ר קניבסקי למעשה (שם אות ה ואות ז). וכתב הג"ר שריה דבליצקי: "אין להקל שלא לקרוע כעת על ירושלים, שהדבר נוטה מאוד שכל זמן שלא נבנה המקדש הרי זה נקרא חורבן לגבי ירושלים (קונטרס אחר כתלנו, הובא בספר הר הקודש עמ' כו). וכן בפסקי תשובות (תקסא אות א).

אז יש מחלוקת בין אלו שפסקו שאין לקרוע על ירושלים שנמצאת תחת שלטון ישראל אע"פ שבית המקדש עדיין עומד בחורבנו ובין אלו שפסקו שיש לקרוע על ירושלים שיש עדיין פגם על הבירה שהמקדש שימם. וכבר נתפשט המנהג כמותם שפסקו לא לקרוע על ירושלים בזה"ז. ואפילו יש מאלו שס"ל שיש עדיין חיוב לקרוע גם הם מודים שהמנהג שלא

לקרוע. וכן כתב הג"ר שטרנבוך (שם) שבזה"ז המנהג להקל ולא לקרוע ומתרץ המנהג ע"פ ההלכה שאם רואה את ירושלים ואחר כך המקדש צריך לקרוע שתי קריעות: אחת על ירושלים ואחת על המקדש אבל אם ראה את המקדש ואחר כך ירושלים צריך לקרוע קריעה אחת על שניהם. והיום מי שקורע רק פעם על המקדש לבד כדאי לו לכוון בהגיעו למקום המקדש, שמכוון בזה לקרוע על חורבן ירושלים והמקדש דווקא ויעלה להני תרי חיובי ואפילו אין שום יסוד להאי סברא, נראה שבדיעבד אם לא קרע על ירושלים והגיע למקדש סגי מעכשיו בקריעה חדא על החמור שהיינו המקדש לבד אבל כיוון שנתחייב על ירושלים נראה שראוי שיכוון גם עליה לצאת ידי שני החיובים שחל עליו. ומסיים הג"ר שטרנבוך שעוד טעם שהיום ראוי לכוון או לומר בפיו בשעה שקורע גם על חורבן עיר הקודש, שבעו"ה רבה המהומה, ופרסמו כאלו היום ירושלים כבר אינה חרבה עוד, ומשמטים מנוסח דנחם עיר החרבה והבזויה וכו', וכאילו בבניין ערים ככל עיר שבעולם מתקיים בניין ירושלים, בשעה שהשכינה בעו"ה אינה עמו ובונה ירושלים ד' (ראה תהלים קמז, א) ועל כן כדאי להזכיר כשקורע שמצטער נמי על חורבן עיר הקודש, והמתאבל על ירושלים יזכה לראות בשמחתה, עכ"ל. וכן אמר הג"ר קניבסקי (שם עמ' שכ אות ז ועמ' שכב אות יד ועמ' שכג אות יח), שאפשר לעצום את העיניים בכניסה לעיר העתיקה במכונית או להימנע מלהסתכל החוצה ואח"כ לקרוע על יד הכותל פעם אחת ודי בזה בשביל שניהם משום כשקורע על המקדש לא צריך לחזור ולקרוע על ירושלים.

וגם כתב הג"ר צבי שכטר (שם עמ' קח) והנה המנהג הפשוט, שאין קורעין על ירושלים העתיקה כעת שהיא תחת שלטון ישראל, דהלכה כדברי המַקל באבל. ואף בגמרא מו"ק אמרו, שאבלות לחוד וקריעה לחוד, ואין כלל זה – דהלכה כדברי המַקל – שייך לגבי קריעה, דשאני קריעה על ירושלים והמקדש, שאינו מדין קריעה דעלמא, אלא מדין אבלות (וכן דעת הגאון החזון איש מובא בס' הר הקודש, עמ' כ והרב תשובות והנהגות ד, קלא). וממילא שפיר שייך לומר בה דדינה כאבלות, ושהלכה כדברי המַקל באבל. ובפרט, שיש לחוש לאיסור בל תשחית דאורייתא בקריעה שאינו חייב בה (וכעין זה בפתחי תשובה יו"ד שמ ס"ק א). אמנם, בס' מילי מעלייתא מהרב אברהם זאב ביבער (עמ' פט), שאל את הגר"ח קניבסקי: האם שייך הכלל דהלכה כדברי המַקל באבלות לגבי אבלות דירושלים? וענה: לא מצינו. ושאלתי את הגר"ש אבינר על זה, והשיב: "זה באמת נושא אחר. כלומר, זה נושא מיוחד, לא כמו אבלות על אדם" (פסקי שלמה ח"א עמ' 251).

סיכום:

היום שזכינו בחסדי ד' לשחרר את כל ירושלים עיר הקודש מעול הגויים והיא תחת שלטון ישראל, אין חיוב לקרוע על ירושלים.

יציאה מירושלים בערב פסח

שאלה: האם אסור לבקר בירושלים בערב פסח כדי שלא יהיה מחויב בקורבן פסח וחייב כרת?

תשובה: ה"מנהג" לצאת בערב פסח חוץ לירושלים שהוא ע"פ שיטת הרמב"ם במי שהיה טמא או שהיה בדרך רחוקה שהדין שעושה פסח שני, שזו הפקעה ממצות פסח ראשון, ולא שמחויב גם בפסח ראשון, ורק שהוא אנוס כי הוא טמא או בדרך רחוקה, ולכן כתוב ברמב"ם (הלכות קרבן פסח ה, ב): "מי ששגג או נאנס ולא הקריב בראשון אם הזיד ולא הקריב בשני חייב כרת... מי שהיה טמא או בדרך רחוקה ולא עשה את הראשון, אף על פי שהזיד בשני אינו חייב כרת, שכבר נפטר מפסח ראשון מן הכרת".

שיטת הרמב"ם היא שיטה חדשה נגד הרבה ראשונים, למשל הראב"ד שם שכתב: "ומאי שנא טמא ודרך רחוקה והזיד בשני משוגג או נאנס בראשון והזיד בשני". אבל אחדים מזקני יקירי ירושלים – זה הביטוי של הגרי"ש אלישיב (משנת אי"ש עמ' ה) – קיימו את שיטת הרמב"ם בפועל, הם נסעו מירושלים בחצי הראשון של ערב פסח כדי שיהיו בדרך רחוקה, ולא יהיה עליהם חיוב קרבן פסח ופטור של אונס, אלא יהיו מופקעים לגמרי מהמצוה.

כי אנו פוסקים כר' יהושע (מגילה י, א) שמקריבים אע"פ שאין בית, דקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא (כן נפסק ברמב"ם, הלכות בית הבחירה ו, יד-טו), ומה שאנו לא יודעים מיהו כהן כשר, ואין לנו כהן שיש לו ד' בגדים כי אין לנו תכלת, ואנו לא יודעים למדוד את מקום המזבח (תוס' סוכה מא, א ד"ה דאשתקד. ועיין רמב"ם, הלכות בית הבחירה ב, ב, והוצרכו נביא שיעיד להם על מקום המזבח כמבואר שם הלכה ד), ואם אין מזבח א"א להקריב (תוס' פסחים עא, א ד"ה משלחין), אבל כל הסיבות האלו הם לא פטור והפקעה במצות קרבן פסח, אלא גדר של אונס, יש מצוה, רק א"א לקיימה, וזה הם לא רצו, לכן הלכו לדרך רחוקה שאז הוא מופקע ופטור מחיוב קרבן פסח.

ואף שדרך רחוקה זה דין רק אצל טהור, משא"כ אצל טמא אין דרך רחוקה (כמבואר בפסחים צג, ב), אבל כבר כתב בתוס' (פסחים פ, א ד"ה משלחין), שכשרוב הציבור טמאים והפסח קרב בטומאה, גם אצל טמא יש דין דרך רחוקה, דטעמא דאין דרך רחוקה לטמא, לפי שכשהוא בירושלים נמי אינו יכול לעשות בעצמו, אבל כשרוב הציבור טמאין והפסח קרב בטומאה, ואם היה בירושלים היה יכול בעצמו לעשותו, גם בטמא יש דרך רחוקה (כך מוסבר במועדים וזמנים להגר"מ שטנרבוך ח"ג ס' רלט בהערה. והגרי"ש"א במשנת אי"ש עמ' ה-ח ובקובץ הערות עמ' 240).

ואכן יש גדולי ישראל שנהגו כן. מסופר על האדמו"ר מבעלז, הג"ר אהרן רוקח, שכשהגיע לארץ, ביקש לסדר לו דיור בתל אביב, ואמר שהיה לו טעם כמוס שאינו רצה לגלות. יש מסבירים, שהסוד שהאדמו"ר לא רצה להשתקע בירושלים הוא משום שחשש מחובת קרבן

פסח (ס' שולחן רבותינו עמ' שלד-שלה. בקדושתו של אהרן ח"א עמ' תו-תט. ח"ב עמ' רכא-רכד). וכן מובא בס' ראש דברך מהרב יצחק דדון (עמ' תרנב), שבסוף ימיו, הגר"א שפירא חשש לזה. והגר"ש אלישיב אמר שכן נהג גיסו רבי שמואל אהרן יודלביץ (משנת אי"ש עמ' ה). וכן אמר הגר"ש דבליצקי שגדול אחד בירושלים נהג כן. וזה מנהג חב"ד (תלפיות עמ' מא-מב הערה 94).

ושאלתי את הגר"ש אבינר אם יש עניין לנהוג כן? והשיב לי: "לא. זו חומרה רחוקה מאוד. בזמננו, אנחנו לא חייבים בקרבן פסח בגלל הרבה סיבות: א) אין לנו מקום המזבח. אמנם לא צריך את המזבח, אבל צריך את מקום המזבח. יש הרבה חשבונות שונים ומשונים הסותרים אחד את השני איפה מקום המזבח. ב) צריך כוהנים כדי להקריב קרבנות. ב"ה, יש כוהנים, אבל בימינו הכהונה היא במסורת ולא בוודאות. ג) צריך בגדי כהונה, ואין לנו. אנחנו לא יודעים מה זה תכלת וארגמן. אמנם יש טוענים שיודעים מה זה תכלת, אבל רוב רובם של הרבנים לא מקבלים את הזיהוי. ועוד הרבה עניינים. כל זה מבואר באריכות ע"י הג"ר צבי פסח פראנק, שהיה רבה של ירושלים, בספרו "מקדש מלך", שם הוא מסיק שלא שייך להקריב קרבן פסח בימינו. לכן, אין צורך לנסוע למרחקים כדי להיות בדרך רחוקה. מאותה סיבה, אין צורך לשמור כסף בצד לקרבן פסח. כל הדורות לא עשו את זה. זה גם לא רעיון טוב, כי אח"כ יבלבלו את הכסף, וזה כסף שחל עליו קדושה.

בכלל, הקרבנות עדיין רחוקים מאתנו. אחרי מלחמת ששת הימים, התלמידים ניגשו אל רבנו הרב צבי יהודה, וציטטו את דברי הרב צבי הירש קאלישר, שמביא בהקדמת ספרו דרישת ציון, קבלה בשם הגאון מוילנה, שאם רק נקריב כבש אחד – הכל יהיה מוכן לגאולה, אז אולי כדאי להקריב קרבן פסח אחד? כאשר הרב צבי יהודה שמע זאת, הוא התלקח: 'צריך לחזק מלכות ישראל ולהחזיר תורה ללומדיה בישראל, להביא תשובה גדולה, ומתוך כך נבואה, ואז נעלה להר הבית'.

מרן הרב קוק לא יצא מירושלים בערב פסח. כתוב בס' מועדי הראיה (עמ' שג): אחרי חצות היום, היה הרב הולך אל הכותל המערבי לומר שם סדר הקרבת קרבן פסח כמנהג ירושלים, ולמרות טרדות ערב החג המרובות, היה מאריך בתפילתו, וקשתה עליו הפרידה משריד בית מקדשנו. לתפילת 'מלך רחמן' של שלש רגלים, הוסיף גם 'ובכן תן פחדך מתפילת ר"ה ויוה"כ, ורבה הייתה התרגשותו בפסקה 'שמחה לארצך וששון לעירך' וכו'. בלב מלא רגשות קודש היה הרב חוזר וצועד לביתו, ומשתדל להאיר פניו לכל הנפגשים עמו בדרכו ומברכים אותו בחג כשר ושמח.

וכן הגר"ח זוננפלד: הגר"י הוטנר (שליט"א) מספר, שבערב פסח אחד, ליוה גם הוא את הרב [מרן הרב קוק] בשובו מן הכותל, והנה הולך ובא לקראתם הרב ר' יוסף חיים זוננפלד. הרב הזדרז והקדים וברך אותו בברכת חג כשר ושמח. הריח"ז החזיר לו ברכת חג, והוסיף: אני

מברך אותך שלשנה הבאה אראה אותך שוב כאן, כשאתה טובל רגליך היחפים בדם! [כוונתו הייתה, שהרב, שכהן היה, יזכה להקריב קרבנות פסח בבית המקדש, ורמז לדברי הגמרא (פסחים סה, ב): 'שבח הוא לבני אהרן, שילכו עד ארכובותיהם בדם' של קרבנות הפסח, עכ"ל מו"ר שליט"א.

וכששאלתי את הגר"א נבנצל, הוא השיב: "רוב הגדולים לא יצאו. והרבה גדולי ישראל הלכו לכותל לומר סדר קרבן פסח". וכששאלתי את הגר"ח קניבסקי אם יש צורך לצאת מירושלים בערב פסח, הוא כתב לי: "למה? וכי פסח יש לנו?"

והסביר הגרי"ש אלישיב: "הטענה שלי היתה, שהרי כתוב בחינוך (סוף מצוה צה) שבמ"ע של בנין בית המקדש יש תנאי שאינה נוהגת אלא בזמן שרוב ישראל על אדמתן, ולבנות את המזבח זה חלק מבין בית המקדש, וכל זמן שאין רוב ישראל על אדמתן אין חיוב לבנות מזבח, וכיון שבלי מזבח א"א להקריב, בזה שאין חיוב לבנות מזבח, מונח פטור על חיוב הקרבת הקרבנות.

והרי הטענה שלהם בנויה על זה שהיום יש חיוב להקריב קרבן פסח, רק אנו אנוסים ואין אנו יכולים להקריבה כי אין לנו מזבח וכו', אבל לפי דברינו לא היו דברים מעולם, אין היום חיוב קרבן פסח כלל, כיון שאין רוב ישראל על אדמתן, אין חיוב כלל לבנות בית המקדש ומזבח, וממילא אין חיוב קרבן פסח, אם היה חיוב לבנות מזבח וא"א לבנות מזבח אז יש חיוב קרבן פסח, אבל א"א לקיימה בגדר אונס, אבל אם יש כלל שאם אין רוב ישראל על אדמתן אין חיוב לבנות מזבח אין חיוב קרבן פסח כלל, ומאי נפק"מ בזה שהולך לדרך רחוקה, הרי בלי זה הוא מופקע מהמצוה", עכ"ל הגרי"ש"א (משנת אי"ש עמ' ה-ח).

ואחד שאל את הגרי"ש אלישיב אם יש ענין לנהוג כמו יקירי ירושלים, ליסוע מירושלים בערב פסח. הגרי"ש"א השיב בבדיחותא, שבגמ' חולין (קה, א) כתוב, שמר עוקבא אמר שאבא שלו כאשר היה אוכל בשר, היה ממתין מלאכול גבינה מעת לעת, אבל הוא לא נהג כך, והטעם כי אבא שלו החמיר בעוד דברים, שהוא לא היה מחמיר בהם. וממילא גם בענין זה אם אתה עושה כמו יקירי ירושלים בעוד דברים, הייתה כאן שאלה (שם).

והגר"ר משה שטנרבוך מסיק: "אמנם לדעתי אין בדבריו [של ת"ח שהעיר על מנהג זה] ממש, דהא דאסור להביא עצמו לאונס היינו מפני שגרוע במקום שיכול לקיים מצוה בפועל, אבל במקום שבלאו הכי אין מקיימין מצוה בפועל, אין גריעותא בפטור אונס לגבי אחרים שפטורין ושרי לכתחילה, ומעלה היום לזכות להיות בירושלים ערב פסח כמו בכל השנה וזה פשוט לע"ד" (מועדים זמנים ח"ג סי' רלט בהערה).

וכן בשו"ת אור לציון (ח"ג עמ' קמו), הג"ר בן ציון אבא שאול: "והרי מלבד טומאת מת אנו טמאים גם בשאר טומאות, וא"כ אין נ"מ אם נמצאים בדרך קרובה או בדרך רחוקה. ועל כן אין לחוש להיות בירושלים או בכותל המערבי בערב פסח".

ומובא בס' תל תלפיות (עמ' מא-מב), שיש נוהגים ללכת לכותל המערבי בערב פסח, "ואומרים שם פסוקי קרבן פסח. ויש נהגו איפכא, לצאת מירושלים בערב פסח ולהיות ב"דרך רחוקה" כדי שלא להכלל בחיוב הקרבת קרבן פסח".

סיכום:

מותר לבקר בירושלים בערב פסח, ויש אפילו מנהג אצל הרבה גדולי ישראל לבוא ולומר סדר קרבן פסח על יד הכותל המערבי.

נסיעה בהר הזיתים (לישראלים ולכהנים):

שאלה: האם מותר לישראלים (כלומר לא כהנים) לנסוע ברכב בהר הזיתים בכביש דרך יריחו, ובו הולכים לציונו של אור החיים הקדוש ועוד קדושים וצדיקים, כשהכביש עובר מעל קברי ישראל עתיקים? והאם מותר לכהנים לנסוע שם, ובמקומות שדומים לזה כגון בדרך המלך בין ירושלים ליריחו והכביש בטבריה?

תשובה: מובא בשו"ת ציץ אליעזר (י, מא במלואים), כזכור הרעיש בזמנו על העזובה הנוראה בחיטוטי שכבי שמצאו אחרי מלחמת ששת הימים בהר הזיתים, ורבים שאלו אותו על דינו של הכביש שסללו לגיונות הזרים באמצעו של הר הזיתים מבינות לקברים, אם מחויבים על פי הדין לאסור המעבר בו הן ברכב והן ברגל, וכן אם מחויבים לפרקו ולחפור מתחתיו כדי למצוא הקברים אשר כיסם האויב עם אבני החצץ ושכבות הזפת. וכדי לעמוד מקרוב על המצב הג"ר ציץ אליעזר יצא אל המקום יחד עם אחד מראשי החברה קדישא ומוותיקיה הבקי ויודע אל נכון מכל הנעשה בהר, וסובב והקיף את ההר המקודש, הבחין אשר עוללו לו בני הנכר ברשעתם ועמד על מעמד מצב הכביש שסללו האכזרים על קברי שוכני העפר היקרים והקדושים ועל עצמותיהם החביבות, ומצא הרס וחורבן שממה ושיממון ראו בכל סביבותיהם ובכל צד שפנו, כדומן על פני האדמה מתגלגלות מצבות שהיו מונחות ומקודשות על גבי ציוני הקברים כשהן שבורות למחצה לשליש ולרביע, ובעין בוחנת רואים בבירור כי ברגל גאווה וביד גסה הפרידו בין שוכני העפר הדבקים חצבו בינותם והעמידו קירות מגן וחיץ מצד לצד, ועל הקברים שבאמצע שמספרם מגיע למאות ומעשרות הקברים ויותר עם עצמות המתים שגרפו משני הצדדים מימין ומשמאל, חצבו ויצקו רשעי עולם את הכביש שעליו נושא דיוננו והשתמשו בו להנאתם כשתי עשרות שנים התקופה שההר היה שבו תחת ידם. חורי מחילות הקברים נוצצים עוד כיום מצדי הכביש מהגבעות הסמוכות לו, והכביש האיום הזה משתרע הנהו כמעט על פני כל שטח בית הקברות. על כן פסק הג"ר ציץ אליעזר שמחויבים מיד לסגור את הכביש הזה מתנועה, שבספרי התשובות שום פוסק לא

התיר לסלול דרך על גבי הקברים והעדיפו ביותר להתיר את פינוי הקברים למקום אחר בטוח (אע"פ שגם פינוי חמור הוא). האיסור בזה הוא הן משום ניוול וביזיון המתים והן גם משום גדר איסור הנאה וגזילת המתים, כי זהו גוזל קרקע שקנה בדמים (שבפנקס שבידי הח"ק יודעים מקומו של כל אחד של מי הוא). ואחר כן מחויבים שיפרקו את הכביש ויצליחו לציין את כל מקומות הקברים שמתחתיו, ויוכלו להצביע על מסילה בצד (כפי שסיפר איש החברה קדישא להג"ר ציץ אליעזר) נקיה מקברים ועצמות מתים שיוכלו לעבור דרך בה, אבל אך ורק לצרכי בית הקברות אבל בשום פנים לא יוכלו לעבור שם לצורך אחר כגון מעבר לבתי המלון הסמוכים שהקימו שם הצוררים, וכפי ההלכה הפסוקה (יו"ד סי' שסח) שבית הקברות אין נוהגין בהן קלות ראש וכו' ולא יטייל בהם לקפנדריא למעבר מצד זה לצד זה. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (י, קכג) שאין היתר לכל אדם לנסוע על דרך יריחו בהר הזיתים להגיע למקום אחר (כלומר לא לקברים) ע"פ ההלכה שם בשו"ע. והג"ר ציץ אליעזר הוסיף קול קורא שיש חובה קדושה להריסה מידית את הכביש שריצפו שונאינו ע"ג הקברים, ואחרי שיבוא המצב על תיקונו (שלפני כן הרי זה כטובל ושרץ בידו), יש להכריז בירושלים על יום תפילה (ואולי גם על יום תענית), ולעלות אל הר הזיתים ברבבותינו לבקש מהם מחילה וסליחה על כל הנעשה להם אפילו בידי הזרים אשר לכאורה אין אשמה עלינו, כמו שכתב בשו"ת שבות יעקב (ב, קג). וכדומה, כתב בשו"ת אבן ישראל (ז, מח). וכתב בס' ארחות רבנו (ח"א עמ' שז) שהגרי"י קניבסקי הורה לבני ביתו שלא יעלו על הר הזיתים היות שהערבים ימ"ש הרסו המצבות וסללו כבישים על הקברים ואסור לדרוך על קברים, ואשתו הרבנית ביקשה כמה פעמים לנסוע לירושלים לכותל ולעלות על הר הזיתים לקבר אמה שגילוהו לאחר הכיבוש וסירב הג"ר קניבסקי.

לכן, יש בעיה עיקרית לנסוע על הכביש בהר הזיתים. ודומה לזה, ראיתי שנשאל הג"ר דב ליאור, יש אנשים שנמנעים מלנסוע בכביש 6 בגלל חילול קברים, האם ראוי להימנע? וענה, לדעתי אין לחשוש עד כדי כך, ואפשר לנסוע שם (אתר ישיבה).

ויש עניין נוסף לכהנים, אם גם אסור לנסוע על הכביש בהר הזיתים משום טומאה. בשו"ת מנחת יצחק (י, קכג), בדונו אם מותר לבנות על הכביש בהר הזיתים כיפין ע"ג כיפין לכביש ולהשעינם בין הקברים שבבית הקברות, הביא שכבר הורה הבד"ץ שאסור לכהנים לעבור על הכביש העובר בהר הזיתים. ובשו"ת ציץ אליעזר (יב, סב). ובקיצור נמרץ בשו"ת שאילת שלמה א, תכג) התיר לכהנים לנסוע על כביש בהר הזיתים, וכתב שיש שתי בעיות עיקריות: הבעיה הראשונה, שלרוב הפוסקים "אוהל זרוק לאו שמיה אוהל", כלומר שלאוהל, או לרכב המיטלטל – אין דין אוהל כדי להיות חוצץ בפני הטומאה. והג"ר ציץ אליעזר הביא שלושה פתרונות: א. שיטת משנה למלך (הלכות טומאת מת יא, ג) שרכב שנגרר על הארץ ומונח על הארץ, כן נחשב לאוהל. והוא הדין כאשר אוהל המיטלטל באוויר כגון אווירון או תיבה

הנישאת על ידי אנשים. ב. לפי תפארת ישראל (אהלות פ"ח סק"י), אוהל זרוק אינו נחשב כאוהל נאמר לגבי האוויר הטמא של חוץ לארץ שחודר לתוך האוהל, אבל בכל זאת אוהל זה חוצץ בפני הטומאה שבוקעת מתחתיו. ג. ולפי שו"ת שואל ומשיב (מהדו"ג ב, מג) כל שדרכו להיות מיוצב ומונח על הקרקע באופן זה, נקרא קבוע. הבעיה השנייה, שכדי שאוהל יחצוץ בפני הטומאה, יש צורך שיהיה עשוי מחומר שאינו מקבל טומאה, והרי מתכת מקבלת טומאה (והגאון החזון איש יו"ד ס' ריא כתב לאסור רכב אפילו עשוי מעץ משום טומאת מדרס מכיוון שהוא מיועד לשיבה, ויחיד הוא בדבר). והפתרון לזה על פי שיטת הרמב"ם שאוהל "נטוי" לגמרי, חוצץ בפני הטומאה אפילו אם הוא עשוי מחומר המקבל טומאה כגון מתכת. וגם אפשר להוסיף עוד שלושה צירופים להקל: א. בספק טומאה ברשות הרבים, יש דברים להקל. ב. מה שאוהל זרוק אינו אוהל הוא רק מדרבנן. ג. לא ברור עדיין בוודאות מוחלטת שאמנם יש קברים מתחת לכביש, כי הכול מבוסס על השערות של קביעת שטח (וכתב הגר"ש אבינר שם סי' שכג, שהודיעו שהדבר ברור והשיב שקביעה זו אינה מבססת את הפסק, והיא רק סניף שלישי להתיר). לכן, התיר הג"ר ציץ אליעזר לכהנים לנסוע ברכב על כביש הר הזיתים, וסגירת חלונות אינה מעלה ואינה מורידה. ובשו"ת ציץ אליעזר בסימן הבא (סי' סג) מביא את הסכמתו של הג"ר שלמה זלמן אויערבך להוראה זו. והרב צבי פסח פרנק (שו"ת הר צבי יו"ד ס' רפ) מביא הוראה של הרב יהושע ליב דיסקין לשים נסר של עץ תחת רגלי הכהן כדי לחוץ בפני הטומאה בוקעת ורצוצה. והג"ר ציץ אליעזר (ס' סב) מעיד על שמועה לעשות זאת אפילו ברכב סגור, ומכל מקום הוסיף שאין זה מעיקר הדין, אלא הידור בעלמא. והג"ר שלמה זלמן אויערבך כתב שהידור זה אינו מעלה ואינו מוריד. לכן, אין איסור לכהנים לנסוע על הכביש בהר הזיתים משום טומאה.

ונשאל הגר"ש אבינר בשו"ת שאילת שלמה (א, תכג) על מה שנראה כסתירה בשו"ת ציץ אליעזר. במקום אחד כתב הג"ר ציץ אליעזר שיש איסור ניוול וביזוי המתים ואיסור הנאה וגזלת המתים לנסוע על כביש הר הזיתים, "ומחויבים לסגור את הכביש לתנועה", ובמקום אחר התיר לכהנים לנסוע על הר הזיתים, ולא הזכיר מהתנגדותו כלל. והשיב הגר"ש אבינר שאלו שתי בעיות נפרדות, בעיה אחת היא בעיה של טומאת כהנים, שיש לה פתרון באופנים מסוימים, והבעיה השנייה נוגעת לכולם, של ביזיון המתים הנורא שעוללו הגויים ברשתם כשבנו הכביש על הקברים, ועתה שהארץ בידינו, אשמים אנחנו שאנו משאירים את המצב, ואנו חייבים מצד הדין לסגור את הכביש לתנועה לזמן מסוים ולתקן אותו. אך כל זמן שלא נעשה הדבר, ואין דרך חלופית, או שיש דרך חלופית אך היא מסוכנת יותר, אנו כמו אנוסים.

ושאלתני את הגר"א נבנצל על נסיעה בהר הזיתים לישראל ולכהנים, וכתב לי: "איני יודע המצב המצוי שם". וכתב לי הגר"ח קנייסבקי על שניהם: "טוב להיזהר" (כאמור לגבי דברי אביו הסטייפלר).

וידידי היקר, הרב רפאל שנוור, הרב של שכונת 'מעלה זיתים' ור"מ בישיבת עטרת ירושלים, נכנס בעניין זה בעבי הקורה, וייעץ עם הגר"ר אשר וייס, וכתב תשובה "דרך הר הזיתים – היתר המעבר לכהנים" בירחון ישיבתנו "עיטורי ירושלים" (טבת תשע"א – גליון 51), ובתוכה הסביר שאפשר אפילו להקל יותר מהציון אליעזר. וכאן אני מביא (ברשותו) את דבריו משום חשיבות העניין:

באייר תש"ע יצא קונטרס ובו 'בירורים והוראות אודות היתר המעבר בדרך יריחו הישנה שעל הר הזיתים בעיה"ק ירושלים תובב"א'. מטרת הקונטרס לפרוס את היריעה סביב היתר המעבר של כהנים בכביש הר הזיתים, לאחר שבמשך שנים מתהלכת שמועה לפיה אסור לכהנים לעבור שם. גולת הכותרת של הבירור הוא פסקו של הגאון רבי אשר וייס שליט"א ראש מוסדות 'דרכי תורה' ומח"ס 'מנחת אשר' – שנכנס לעובי הקורה והוציא פסק ארוך ומנומק בסוגיא. הפסק של הגר"א וייס התבסס על עבודה מקיפה שחקרה את העובדות ואת ההיסטוריה של דרך זו. זהו יתרונו של קונטרס זה לעומת פסקים ושמועות לא מבוססות שאין מאחוריהם עבודת מחקר מקיפה. הגר"א וייס משתמש בכח דהיתרא וכבר פירש רש"י (ביצה ב, ב) שכח זה נובע מתוך גדלות בתורה ולכן הוא עדיף: 'טוב לו להשמיענו כח דברי המתיר, שהוא סומך על שמועתו ואינו ירא להתיר, אבל כח האוסרין אינה ראייה, שהכל יכולין להחמיר, ואפילו בדבר המותר'. ובפרט בתחום היתר טומאת הקברים יש מעלה גדולה לטהר כמובא בתחילת מועד קטן (ה, א): 'רמז לציון קברות מן התורה מנין... רבינא אמר: וְשֵׁם דְּרָךְ אֶרְאָנוּ בְּיַשַׁע אֱלֹהִים'. על אחת כמה וכמה כשמדובר בדרך העולה להר המשחה הצופה והסמוכה למקום בית מקדשנו שודאי מצווה רבה היא לטהר אותה מכל טומאה ומכל לעז על חשש טומאה. בדברים שלפנינו נביא את תמצית הדברים. המבקשים להעמיק בנושא – רצוי שיקראו את הקונטרס כולו.

רקע:

במרכזו של הר הזיתים, מצפון לדרום, עוברת דרך יריחו הישנה, שבעבר היתה דרך המלך מירושלים ליריחו ודרומה. הנדון שלנו הוא קטע הכביש המתחיל מתחנת המידע של הר הזיתים בצד צפון ועד כיכר הכניסה לשכונת ראס-אל-עמוד (ליד המסגד) בצד דרום. כיום, מוקף קטע כביש זה משני צדדיו בחלקות קבורה מסומנות; מצד מערב (הצד הקרוב להר הבית) – חלקת הספרדים בה קבור בין היתר האור החיים הק', ומצד מזרח (הצד הקרוב למלון 'שבע הקשתות') כמה חלקות, ביניהן חלקת הנביאים. בית העלמין היהודי בהר

הזיתים קדום הוא מאד, יש אומרים עוד מימי בית ראשון. הקבורה בו החלה בחלקו התחתון בסמוך לנחל קדרון ועם השנים היא טיפסה לכיוון מזרח עד סמוך לכביש. בתקופה מאוחרת יותר, המשיכה הקבורה גם בחלק שמעל הכביש עד סמוך לראש ההר ואף מאחוריו. למרות התפשטות בית העלמין, תמיד עברה שם הדרך ליריחו, והקבורה נעשתה מימינה ומשמאלה. נמצא שמסילה נקיה מקברים תמיד עברה לרוחבו של הר הזיתים, וממילא גם לא קיימת בה בעיה של איסור קפנדריא בבית עלמין (עי' יו"ד סי' שסח שיש איסור לחצות בית עלמין רק כמעבר למקום אחר, מפאת כבודם של המתים).

לאורך ההיסטוריה הארוכה של בית העלמין עברה דרך יריחו שינויים רבים. הטורקים בתקופת שלטונם הזיזו את הכביש מערבה. יש עדויות שהדבר נעשה בתיאום עם רבני ירושלים ובמסגרת העבודות אף ננקטו פתרונות הנדסיים הלכתיים כדי לאפשר את המעבר לכהנים. למרות שהיו רבנים שפקפקו ביעילות פתרונות אלו, ביניהם רבה של ירושלים הגאון רצ"פ פרנק, הרי שכיום כל האזור הבעייתי הוא נכלל בחלקת הספרדים המוקפת בגדר שמוצבת לאורך הכביש. גדר זו נבנתה אחרי מלחמת ששת הימים ואנשים שעסקו בבנייתה העידו שהם כללו בתוכה את קו הקברים האחרון של החלקה הספרדית ואף הוסיפו עוד רצועה ברוחב מטר ליתר בטחון. לכן, עיקר החשש לקברים כיום נמצא בצד המזרחי של הכביש, וזאת בשל ההרס שזרעו הירדנים בתקופת שלטונם.

עד מלחמת השחרור היה רוחב דרך יריחו צר יותר משהוא כיום. אחרי שהירדנים כבשו את האזור הם הרחיבו אותו כמעט פי שלוש. הם הפכו אותו לכביש דו נתיבי עם אי תנועה רחב מאד באמצעו, סה"כ רוחב של כששה (!) נתיבים. ההרחבה התאפשרה לאחר שהם גילחו את כל חלקות הקברים שממזרח לכביש. חלקות אלו, שבשל הטופוגרפיה היו גבוהות מהכביש, נהרסו ופורקו, ואת טונות העפר שלהן העבירו לצד המערבי של הכביש שהיה נמוך ממנו, כדי להגביה אותו עד לגובה הכביש. התוצאה היתה, מצד מזרח – מחיקה מוחלטת של עשרות קברים, ומצד מערב – כיסוי הקברים בהמון עפר ועצמות של הקברים המחוקקים שהועברו מהצד המזרחי. על גבי כל אלו סללו את הכביש המורחב. אגב, בנוסף לכל אלו, הפכו הירדנים את החלקות המערביות למגרש חניה גדול ובתוכו אף בנו תחנת דלק ר"ל!

לאחר הניצחון בתשכ"ז, הוחל בפירוק הנתיב המערבי החדש, שמתחתיו הסתתרו החלקות של הספרדים. עבודות אלו נמשכות עד לימים אלו, כשכיום ניתן להבחין בקברים משוקמים שעל רובם אין כיתוב בשל אי האפשרות לזהות אותם. ואולם מצד מזרח נותר המצב כפי שהותירו הירדנים – והקברים שהיו שם לא הוחזרו שכן כל העצמות פוזרו ואבדו.

אנשי 'אתרא קדישא' (ארגון שפועל למניעת פגיעה בקברים) טוענים שהבעיה כיום היא בנתיב המזרחי. לטענתם, למרות שהירדנים גילחו את הקברים שהיו בו, הם גילחו רק את המצבות, אך הואיל ובעבר היו קוברים עמוק מאד בקרקע (לטענתם, בעבר כשכל האזור לא

היה מיושב היו חיות רעות שהיו חופרות בקברים ומגיעות עד לעצמות, לכן קברו עמוק יותר (לפעמים בעומק שני מטרים). רק משהקימו הערבים את כפר סילואן והחיות הסתלקו משם, הפסיקו עם הנוהג הזה), לא בכל הקברים הם הגיעו עד לעצמות ממש. לכן, לטענתם יש כיום סבירות גבוהה שבאמצע הנתיב המזרחי נותרה שורה של קברים וממילא אסור לכהנים לנסוע שם (גם לדידם במדרכה המזרחית ובשוליים המזרחיים של הנתיב המזרחי יש פחות סבירות לקברים כיוון שהחלקות שהיו שם היו גבוהות יותר וממילא כשהן גולחו, הגיעו עד לקבר ממש. משא"כ בחלקות שהיו מערבה יותר, באיסור אמצע הכביש הואיל והן היו נמוכות יותר, גילחו הירדנים רק את המצבות אך לא הגיעו לקברים עצמם).

דין המדרכות

בנוסף לנתונים הנ"ל הונחו בפני הגר"א וייס מספר עדויות על גדולי ישראל שהתייחסו להליכה על המדרכה המזרחית. העדות המשמעותית ביותר היא זו של הר"ר יעקב קופלוביץ ממצפה הושעיה, שסיפר שאחרי ששת הימים, מתוקף תפקידו כמנהל אגף הקבורה במשרד הדתות, הוא ביקש לסייר בהר הזיתים. בשל היותו כהן הוא ביקש מהגאון ר' דוד מינצברג זצ"ל איש החברא קדישא ובקי גדול בענייני הר הזיתים להתלוות אליו כדי להדריך אותו היכן מותר לו לפסוע. ר"י קופלוביץ סיפר שהגר"ד מינצברג הלך עמו לאורך כל המדרכה המזרחית כשהגר"ד מדגיש באזניו לא לחשוש כי ודאי לו שאין שום קברים בתוואי הזה. ר"י קופלוביץ מעיד בודאות שהמדרכה ההיא שעליה דרכו היא המדרכה הנוכחית בצד המזרחי של הכביש. לעדות הזו יש להוסיף סמך חשוב – שכיום עוברת מתחת למדרכה הזו תעלה רחבה של בזק שגובהה כגובה אדם וגם רוחבה יותר ממטר. ממילא גם אם יש שם קברים הרי שיש אויר יותר מטפח שחוצץ ביניהם. לכן, בנוגע להליכה על המדרכות, התיר הגר"א וייס לכתחילה ללכת על המדרכה המזרחית. גם על המדרכה המערבית הוא התיר ע"פ העדויות הנ"ל של בוני הגדר המערבית שהעידו שהכלילו בה את כל הקברים של החלקה הספרדית.

השאלה שנותרה היא מה דין הכביש, וכיצד מתמודדים עם הספק שעוררו 'אתרא קדישא' שמא נותרה רצועה של קברים באמצעו.

בית הפרס

לטענת האוסרים, המציאות הזו היא של 'בית הפרס'. 'בית הפרס' הוא שדה שהיה בו קבר ונחרש, וגזרו חכמים טומאה על כל השדה בשיעור של מאה אמה על מאה אמה, מחשש שמא תתקל רגלו בעצם בשיעור שעורה וכשיזיז אותה יטמא (רש"י פסחים צב, ב, והלכה זו נפסקה בר"מ פ"י מהל' טומאת מת ה"א ובשו"ע יו"ד שעב, א). ואמנם יש כמה דרכים לטהר

שדה מטומאת בית הפרס – אחת מהן ע"י ריצוף השדה באבנים שלא זזות כי בכך מסתלק החשש שיסיט עצם ברגליו (המקור במשנה באהליות (יח, ה) וכן פסק הרמב"ם (הלכות טומאת מת י, יב). לפי זה, כיום שמסתבר שנותרו מתחת לכביש כמויות גדולות של אדמה ובתוכה עצמות מהחלקות המזרחיות, אין לאסור משום טומאת בית הפרס שהרי האזור כולו מרוצף וסלול וממילא נטהר מטומאה זו.

בתשובתו, לא עשה הגר"א וייס שימוש בהיתר הזה, כי לדידו המקום כלל לא נכנס לגדר בית הפרס, וכך הוא כותב: 'מ"מ נראה מתוך הדו"ח הנ"ל שבודאי אין כאן אלא ספק בלבד אם כעת ישנם קברים תחת הכביש, ולענ"ד אין כאן אפילו דין של בית הפרס. דכל דין בית הפרס אינו אלא במקום שנחרש בו קבר או במקום שאבד בו קבר... אבל בני"ד דהוי ספק אם בכלל יש כאן קברים ועצמות לכאורה הוי ככל ספק טומאה ברה"ר שטהור דדין טומאת בית הפרס גזרה היא ובמקום שלא גזרו חזרנו לעיקר דין ספק טומאה ברה"ר... סוף דבר נראה דכיון שאין ידיעה ברורה שנשארו קברים מתחת למדרכה המזרחית אין כאן דין בית הפרס אלא דין ספק טומאה ברה"ר'.

עיקר היתרו של הגר"א וייס הוא מכח הכלל ש'ספק טומאה ברשות הרבים טהור', כלומר אם יש ספק על דבר האם נטמא – אם הספק התעורר ברשות היחיד ספקו טמא ואם הספק ברשות הרבים ספקו טהור. וכך מנמק זאת הרמב"ם (בהלכות שאר אבות הטומאה טז, א): 'מפני מה טהרו חכמים ספק טומאה ברשות הרבים, שהרי הציבור עושין פסח בטומאה, בזמן שהטמאים מרובין אם טומאה ודאית נדחית מפניהן קל וחומר לספק טומאה שאיסור כל הספקות מדבריהן כמו שביארנו בהלכות ביאות אסורות, ומפני מה החמירו בספק רשות היחיד, שהרי סוטה שנסתרה אע"פ שהדבר ספק הרי היא טמאה לבעלה עד שתשתה'.

ואמנם המנחת חינוך (רסג, לד) מעלה ספק שמא הכלל הזה מדבר רק על דבר שכבר נכנס לספק טומאה שאז פועל הכלל הזה לטהרו, אבל אין בכח הכלל הזה להתיר לכתחילה להיכנס למצב של ספק טומאה ברשות הרבים. ובאמת כמה פוסקים גדולים הכריעו לחומרא שא"ל לסמוך על הכלל הזה לכתחילה, הלא הם האחיעזר, המרחשת, הגרש"ז אויערבאך ויבל"א (א) הגרי"ש אלישיב. ואולם דעת הגר"א וייס להקל בדבר הזה, ואחרי שורה ארוכה של ראיות מדברי בעלי התוספות ועוד פוסקים, הוא מכריע להיתר, וכך הוא כותב: 'ולפ"ז קמה ראיתנו וגם ניצבה דיש להוכיח לפי דברי התוספות בכתובות דמותר לכהנים להיכנס לכתחילה לספק טומאה ברה"ר כנ"ל, ודו"ק בכ"ז'.

ונראה גם מסברא דמאחר שניתנה הלכה שספק טומאה ברה"ר טהור שוב ליכא איסורא אף לכהנים וכבר ביארתי במקום אחר דכך נראה עיקר להלכה. וראיתי עוד בשו"ת ברכת רצה סימן יב שדן באריכות אם מותר לכהן לנסוע ברכבת במסלול שעובר ע"ג בית קברות, והביא מה שכתב הג"ר יצחק אלחנן מקובנא להקל משום דהוי ספק טומאה ברה"ר, ואף שהגרצ"ה

אורנשטיין דן כנגדו מטעמים שונים לא עלה על דעת לפקפק בעצם הסברא דמותר לכהן ליכנס לספק טומאה ברה"ר, ושני גדולי הדור של דור דעה דתקיפי קמאי פשוט היה להם להקל בזה. ועיין עוד בשו"ת מנחת יצחק ח"א סימן ל שנקט בזה לקולא עי"ש. ומתוך כך תמה אני ששני גדולי הדור בזמננו, הגרש"ז אוירבך זצ"ל (מנחת שלמה ב, צו אות כא), ו(יבדלח"ט) הגרי"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"א יו"ד סוס"י ק) נטו להחמיר בזה, ולדידי נראה שיש להקל ובפרט בשעה"ד גדול כנידון דידן.

בנוסף לנימוק זה, מצרף הגר"א וייס עוד צד גדול להתיר והיא העילה שבגללה נוסעים כהנים על כביש הר הזיתים, שבדרך כלל הנסיעה היא או לפקוד קברים בבית העלמין או כחלק מחיי השגרה של שכונת מעלה הזיתים שבאים אליה וממנה. שיקול זה הוא שיקול הלכתי להקל בבית הפרס כפי שפסק השו"ע (יו"ד שעב, א) שבמקום מצוה התירו לכהן להיכנס לבית הפרס, וכך כותב הגר"א וייס: 'ואם בטומאת בית הפרס הקלו במקום מצוה (כמבואר מלשון הרמב"ם מהלכות אבל ג, יד שאין כאן היתר ללמוד תורה ולישא אשה בלבד אלא לכל דבר מצוה), ואף לצורך מתן עדות ומשום כבוד הבריות הקלו (בכורות כט, א וברכות יט, א) ק"ו שאין להחמיר במקום שאין בו טומאת בית הפרס אלא הוא ספק טומאה ברה"ר שטהור, ובפרט במקום צורך גדול ושעת הדחק של טובת הישוב, וכמה הקלו חכמים משום ישוב ארץ ישראל (ועיין ירושלמי נזיר לג ע"ב ברכות כד ע"א, ואכמ"ל). ואף שכתב הרמב"ם (הלכות אבות הטומאה טו, ט) "כשיבוא לישראל אומרין לו אם טבלת אין בכך הפסד, אם טבל הרי זה משובח", בנידון דידן אין להחמיר כלל, שהרי בדרכים החלופיות יש סכנה מצד אויבינו בנפש התושבים הערבים שבסביבה ואין להחמיר בדבר שיכול להביא חלילה לידי סכנה'.

נסיעה ברכב

למרות שהגר"א וייס מכריע להיתר, הוא מצרף לו עוד נדבך גם למי שרוצה להחמיר, והוא אם המעבר נעשה ברכב, שלפי דעות מסוימות מהווה חציצה מפני הטומאה בתור 'אוהל זרוק'.

בגמרא בעירובין (ל, ב) מובאת מחלוקת תנאים ואמוראים האם מותר להיכנס במקום טומאה ע"י תיבה, שידה ומגדל, כלומר כלים גדולים כמו ארון ועגלה שהמאפיין אותם הוא היותם ניידים ולא נייחים. שורש המחלוקת הוא האם אוהל נייד מהווה חציצה מפני הטומאה שמתחתיו כמו אוהל נייח, או לא. להלכה, נחלקו גם הראשונים בדבר, ולמרות שדעת הרשב"א (עי' מ"מ הלכות עירובין ו, יז) ועוד ראשונים שגם אוהל זרוק הוא אוהל, מ"מ להלכה הכריעו הרמב"ם, הטוש"ע והמשנ"ב (תט סק"ו) שאינו אוהל ואינו חוצץ. אמנם, הגרא"י וולדינברג בשו"ת הציץ אליעזר (יב, סב) יצא להקל בדבר על סמך כמה חילוקים, בין היתר ע"פ מה שמביא המל"מ (בהלכות טומאת מת יא, ג) שגם לרמב"ם, רק

אוהל זרוק שמנותק לחלוטין מהקרקע אינו מהווה חציצה (כגון כדור פורח) אך אוהל נייד שנגרר ע"ג הקרקע גם לרמב"ם מהווה חציצה.

ולכן נוקט הציץ אליעזר להלכה ולמעשה שמותר לכהן לנסוע ברכב גם על גבי קברים ודאיים (יעויין שם בציץ אליעזר שמעלה עוד בעיה בנסיעה ברכב – והיא מצד היות הרכב עשוי ממתכת שהיא דבר המקבל טומאה, וההלכה היא שדבר המקבל טומאה אינו חוצץ מפני הטומאה גם אם מהווה אוהל. עי' משנה באהלות ח, א. גם את הבעיה הזו פותר הציץ אליעזר, ע"ש ואכ"מ).

על סמך זה אומר הגר"א וייס, שגם לשיטת המחמירים שלא מקבלים את ההיתר של הציץ אליעזר (וכך היא שיטת החזו"א ביו"ד סי' ריא), מכל מקום בנידון שלנו, לאור מה שהתברר שהימצאות הקברים היא בגדר ספק, וספק טומאה ברשות הרבים טהור, ודאי שאם ייסע ברכב – יועיל לכל השיטות.

וזו א"כ הכרעתו למסקנה, שמעיקר הדין מותר לכהנים לעבור הן במדרכות והן בכביש, ובנוגע לכביש – הרוצה להחמיר, יעבור בו ברכב ואז ודאי מותר לכתחילה.

סיכום: יש להימנע מנסיעה על כביש דרך יריחו על הר הזיתים, ככל האפשר, ואם אין דרך חלופית או יש דרך חלופית אבל מסוכנת, רשאי לנסוע כדי להגיע לקברים, אבל אסור לנסוע שם כדי להגיע למקום אחר. ובמצב שמותר לנסוע שם מותר גם לכהנים.³

4

חבל ימית וחוף עזה - לחיוב המצוות התלויות בארץ
הרב יעקב אריאל
רבה של רמת־גן

למען אחי ורעי -

הכואבים על שוממותך ובוכים על שברריך
המחזיקים בשולייך ומתאמצים לאחוז בסנסיני תמריך
אשרי המחכה ויגיע ויראה עלות אורך ויבקעו עליו שחריך.
(עפ"י ריה"ל)

א. קדושתה של אשקלון ודרומית לה

שיטת רוב הראשונים היא שאשקלון נתקדשה בקדושה ראשונה בלבד. שנינו במס' גטין (ב), (א): "המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם... ר' יהודה אומר מרקם למזרח ורקם כמזרח. מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום. מעכו לצפון ועכו כצפון". ובתוס' (ד"ה ואשקלון): "הקשה ר"ת דאשקלון מא"י היא, דכתיב ביהושע (יג): זאת הארץ הנשאת וגו' האשדודי והאשקלוני, וכתוב: הפילה לישראל לנחלה כאשר ציויתך, ואח"כ לכדוה כדכתיב בשופטים (א) וילכוד יהודה את עזה ואת אשקלון ואת גבולה? ואומר ר"ת דעולי בבל לא כבשוה, כדאמר בחולין (ז, א) גבי בית שאן, הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל". וכן תירצו רוב הראשונים על אתר, הרשב"א, הריטב"א, הר"ן, תוס' ר"ד ותוס' הרא"ש והמאירי. ולדעתם, מאשקלון דרומה נתקדשה הארץ בקדושה ראשונה בלבד ולא בקדושה שניה. וה"ה לאזור מעכו צפונה, הנזכר באותה משנה. אך שם (ז, ב) מקשה הגמרא: "למימרא דעכו לצפונה דא"י קיימא? ורמינהו, היה מהלך מעכו לכזיב מימינו למזרח הדרך טהורה משום ארץ העמים וחייבת במעשר ושביעית... משמאלו למערב הדרך טמאה משום ארץ העמים ופטורה ממעשר ושביעית?" (כך היא גירסת הגר"א, יעו"ש שיש גורסים להיפך), ולכאורה מה הסתירה, אמנם עכו היא גבולה הצפוני של א"י שנתקדשה ע"י עו"ב, אך האזור צפונית לעכו נתקדש ע"י עו"מ בלבד ולכן חייב במעשר ושביעית וטהור משום ארץ העמים? ובשלמא לשיטה האחרונה בתוספות (חולין ו, ב) שדין מקום שנתקדש בקדושה ראשונה בלבד, ולא נתקדש בקדושה שניה, כדין חו"ל ופטור

מתרו"מ, קושית הגמ' קושיה אלימתא היא, ואין לישב כמו שכתבנו, שאפילו אם נאמר שהאזור נתקדש בקדושה ראשונה בלבד הוא פטור ממעשר מעיקר הדין. אך לשיטת הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ה) שמקום שנתקדש בקדו"ר בלבד ולא נתקדש בקדו"ש חייב בתרו"מ (חוץ ממקומות מסוימים כגון, אשקלון ובית שאן) קושיתנו במקומה עומדת. מה הסתירה, יתכן שעכו היא גבול עו"ב וכזיב היא גבול עו"מ? וכן קשה לשיטת הרשב"א ודעה ראשונה בתוס' (חולין ו, ב) שחיוב תרו"מ ישנו גם במקום שלא נתקדש בקדושה שניה של עו"ב? ואפשר אולי לומר שקושית הגמ', לשיטה זו, אינה מחיוב תרו"מ צפונית לעכו, שחיוב זה אינו מוכיח כלום וכנ"ל, אלא הקושיה היא מדברי התוספתא שהאזור טהור מטומאת ארץ העמים, ולדעת המקשן מקום שנתקדש בקדו"ר בלבד ולא נתקדש בקדו"ש צריך להיות טמא בטומאת ארץ העמים (וכשיטת המהרי"ט שהובאה במל"מ הל' טומאת מת פי"א ה"ו). ויפה הקשה המקשה על המשנה, למימרא דעכו היא הגבול הצפוני של קדושה שניה, והרי בתוספתא שנינו שהמהלך מעכו לכזיב טהור משום ארץ העמים וע"כ נתקדש המקום בקדושה שניה, וא"כ לא עכו היא גבול קדו"ש אלא כזיב, והתוספתא סותרת את המשנה? ותירוץ הגמ' הוא שאין הכי נמי כזיב היא גבולה הצפוני של קדו"ש, אלא שרצועה נפקא מעכו לכזיב, שלא נתקדשה בקדו"ש וטמאה משום ארץ העמים, ולכן נקטה המשנה עכו ולא כזיב.

וראיה לדבר שהרשב"א סובר כמהרי"ט, שמקום שנתקדש בקדו"ר ולא נתקדש בקדו"ש טמא משום ארץ העמים ממש"כ בפסקי חלה (שער ד, ב, ד"ה כמה) שחלה המופרשת במקום שנתקדש בקדו"ר בלבד נשרפת, לפי שהופרשה בארץ שלא קידשוה עו"ב, וע"כ סובר שמקום זה טמא ולכן החלה נשרפת.

ב. שיטת הרמב"ם ביחס לאשקלון

כאמור, הרמב"ם (פ"א מתרומות) סובר שחיוב תרו"מ חל גם במקומות שנתקדשו בקדושה ראשונה בלבד, ואם כן אין להסביר לפיו את קושית הגמ' בגטין ז, ב מחיוב תרו"מ צפונה לעכו.

אפשר לומר שאין הכי נמי הרמב"ם חולק על פירוש התוס' הנ"ל בדברי המשנה הראשונה של מס' גטין, וסובר שעכו היא גבול עולי מצרים (ראה פ"א מהל' תרומות ה"ז). ולכן יפה מקשה הגמ' סתירה בין המשנה הסוברת שעכו היא גבול עו"מ, לבין התוספתא הסוברת שכזיב היא גבולם הצפוני של עו"מ. ולפי"ז ה"ה גם בדרום, אשקלון היא גבולם הדרומי של עולי מצרים, וכל האזור דרומית לאשקלון הוא כחו"ל ולא נתקדש, ומה שהוכיחו התוס' שאשקלון ועזה נכבשו ע"י ישראל יסבור הרמב"ם שלא היה כאן כיבוש גמור אלא הכנעה להעלאת מס ותו לא, לכן לא נתקדשו מקומות אלו. (עיין מש"כ בזה מו"ר הגר"ש ישראלי

(שליט"א) בחוב' מורשה ד, ובספרו ארץ חמדה עמ' ש). אך לאור האמור לעיל בדעת הרשב"א אפשר שאף הרמב"ם יסבור כי לעולם עכו הוא גבול עו"ב בלבד, וכשיטת רוב הראשונים בריש גטין, ושאלת הגמ' היא מטומאת ארץ העמים, שהרי אף הרמב"ם סובר כמהרי"ט שמקום שנתקדש בקדו"ר הלא בקדו"ש טמא משום ארץ העמים, וכמו שהוכיח המל"מ (פי"א מהל' טומאת מת שם) מדברי הרמב"ם (בפ"ה מהל' ביכורים ה"ח), שחלה שהופרשה באזור זה נשרפת.

ואכן ממקומות רבים ברמב"ם מוכח שהגבול הצפוני של א"י שהוחזקה ע"י עו"ב הוא כזיב, ומכזיב צפונה נכבשה ע"י עו"מ בלבד.

א. הל' מעשר פי"ג ה"ג: "כשגזרו על הדמאי לא גזרו אלא על פירות הארץ שהחזיקו בה עולי בבל בלבד שהוא מכזיב ולפנים, וכזיב עצמה כלחוץ. וכל הפירות הנמצאות מכזיב ולחוץ פטורין מן הדמאי".

ב. הל' ביכורים פ"ה ה"ח: "כל הארץ שהחזיקו בה עולי בבל עד כזיב מפרישין בה חלה אחת בשיעור והיא נאכלת לכוהנים. ושאר א"י שהחזיקו בה עולי מצרים ולא עולי בבל, שהיא מכזיב ועד אמנה מפרישין בה שתי חלות".

ג. הל' שמיטה ויובל פ"ד הכ"ו: "כל שהחזיקו בו עולי בבל עד כזיב אסור בעבודה, וכל הספיחין שצומחים בו אסורים באכילה, וכל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד, שהוא מכזיב ועד נהר ועד אמנה, אע"פ שהוא אסור בעבודה בשביעית, הספיחין שצומחין בו מותרים".

ד. הל' תרומות פ"א ה"ח: "מהיכן החזיקו עולי בבל? מכזיב ולפנים כנגד המזרח. ומכזיב לחוץ עד אמנה, והיא אמנום, עד הנהר, והוא נחל מצרים, לא החזיקו בו".

וע"כ צ"ל שמה שכתב הרמב"ם (שם ה"ז): "איזוהי ארץ שהחזיקו בה עולי מצרים? מרקם שהוא במזרח א"י עד הים הגדול, מאשקלון שהיא לדרום א"י עד עכו שהיא בצפון". אין כונתו לומר שאלו גבולות עולי מצרים, שהרי אלו גבולות עולי בבל, וכמו שמוכח מכל המקומות הנ"ל, אלא רצונו לומר שאלו גבולות עולי מצרים ללא כל ספק, כי כל מה שבגבול עו"ב הוא בהכרח גם בגבול עו"מ, וכדברי הגמ' בחגיגה (ג, א), הרבה כרכים כבשום עו"מ ילא כבשום עו"ב. ורצונו לומר אפוא שעכו ואשקלון הם גם מגבול עו"מ ולא רק מגבול עו"מ בלבד, ומעכו צפונה ומאשקלון דרומה יש מקומות שלא התקדשו בקדושה שניה, כגון הרצועה מעכו לכזיב. (וכבר העלה כן החזו"א בשביעית סי' ג, יח והאריך בזה אחי, הרב ישראל שליט"א מימית, בספרו שבכתובים על גבולות הארץ).

לפי מה שהעלינו עד כה, לדעת הרמב"ם, גבול א"י שנתקדש בקדו"ר בצפון אינו עכו אלא טורי אמנום. אלא שלפי"ז יהיו דבריו מוקשים. שהוא פסק כהתוספתא המובאת בגטין (ז), (ב): "היה מהלך מעכו לכזיב, כל הארץ שעל ימינו שהוא מזרח הדרך הריהי בחזקת חו"ל וטמאה משום ארץ העמים ופטורה מן המעשר ומן השביעית" (פ"א מהל' תרומות ה"ז). ואם כנים דברינו שצפונית לעכו התקדש המקום בקדושה ראשונה מדוע נפטר ממעשר ושביעית, הרי לשיטת הרמב"ם (שם, הל' ה) כל מקום שהחזיקו עו"מ ולא החזיקו עו"ב חייב במעשר ובשביעית? (ועיין במעדני ארץ להגרש"ז אורבך (שליט"א) הל' תרומות כאן). וי"ל בכמה אופנים:

א. הרצועה מימין לדרך, עד מקום שיודע לנו שהוא מא"י לא התקדשה מעולם, אפילו לא בקדושה ראשונה (אלא שלפי"ז קשה מדוע נקטה התוספתא רק רצועה מעכו עד כזיב, ולא מעכו עד אמנה – היא טורי אמנום – צפונית יותר ועין חזו"א שביעית ג, יח.).

ב. חיוב מעשר ושביעית במקום שנתקדש קדו"ר בלבד, ולא התקדש בקדו"ש, שונה מחיובם במקום שנתקדש גם בקדושה שניה, עד שאפשר לומר שיחסית למקום שנתקדש גם בקדו"ש, המקום שנתקדש בקדו"ר בלבד נחשב למקום פטור. כגון לענין הפרשה מפירות שגדלו במקום שנתקדש בקדו"ר על פירות שגדלו במקום שנתקדש בקדו"ש, שהיא כהפרשה מהפטור על החיוב. (אמנם הלכה זו אינה מפורשת ולא נפסקה ברמב"ם, אולם בפוסקים האחרונים הובאה, עפ"י המל"מ בסוף דבריו בפ"א מהל' תרומות הי"ז). וכן מה שמצינו לענין דמאי שמקום שנתקדש קדו"ר בלבד פטור מדמאי, וה"ה לענין שביעית, מצינו קולות שונות במקום קדו"ר בלבד, כגון ספיחין ועוד (ועיין להלן).

ג. יתכן שהמדובר במעשר ושביעית בקרקע של גוי, שבמקומות שלא נתקדשו בקדושה שניה יש קנין לגוי להפקיע ממעשר ושביעית, כמו בסוריא, ולכן פטורים מחיובים אלו (עין בספר מור וקציעה להגריעב"ץ או"ח סי' שו).

ונמצא אפוא שגם הרמב"ם סובר כרוב הראשונים שעכו ואשקלון הינם גבולות עו"ב בלבד, ואילו גבולות עו"מ הם טורי אמנום ונחל מצרים.

ג. נ"ל שהוא משום הסיפא, כמובא ברמב"ם שם, "וכל הארץ שעל שמאלו... בחזקת א"י". וחזקה זו קיימת עד כזיב. עכ"פ להסבר זה בדעת הרמב"ם יש הבדל בין גבולות הציווי שבפר' מסעי לבין גבולות קדושה ראשונה של עולי מצרים. ובשאלה זו נחלקו הפוסקים. ראה במעדני ארץ הנ"ל ובספר משנת יוסף על מסכת שביעית, ח"ב עמ' קיח. לשאלה זו חשיבות גם לגבול דרום כמובא להלן – הערת עורך תחומין.

ג. באור דברי הגמ' על הים שכנגד א"י

וכן יש להוכיח, שגבולות קדו"ר אינם עכו ואשקלון, מסוגית הגמ' בגטין (ח, א). הגמ' הקשתה שם (ז, ב) סתירה בין שתי ברייתות, תנא חדא המביא גט בספינה כמביא בא"י, ותניא אידך במביא בחו"ל? ותשובת הגמ' (שם ח, א) שהברייתא האומרת כמביא בחו"ל סוברת כרבנן, שהים שכנגד א"י התקדש רק עד החוט המתוח מטורי אמנום ועד נחל מצרים, והברייתא האומרת כמביא בא"י סוברת כר' יהודה שכל הים שעד א"י התקדש בקדושת הארץ, אולם גם הוא סובר שנקודות הגבול הן טורי אמנום בצפון ונחל מצרים בדרום. ואיך יתכן לומר שעכו (או כזיב) ואשקלון הן נקודות הגבול בצפון ודרום ביבשה, ואילו טורי אמנום ונחל מצרים, הנמצאים הרחק מעכו ואשקלון, יהיו נקודות הגבול בים? אלא ע"כ גבולות א"י הן טורי אמנום ונחל מצרים, הן ביבשה והן בים.

מיהו יש להקשות לשיטת התוס' ורוב הראשונים בתחילת גטין, שסברו שאשקלון ועכו הן גבולות עו"ב בלבד, משום שלענין גט לא קדושת הארץ היא הקובעת אלא הבקאות לשמה ומציאותן של שיירות, ואלו תלויות במציאותו של יישוב יהודי רצוף ולא בקדושת הארץ, אלא שקדושה שניה מאחר ונעשתה ע"י חזקה ולא ע"י כיבוש, כלומר ע"י יישוב יהודי בארץ, ממלא היא גם סימן למציאותם של יהודים בקיאים לשמה ולתדירותן של השיירות, ואילו קדושה ראשונה שנעשתה ע"י כיבוש ולא ע"י חזקה אינה יכולה להוות סימן ליישוב יהודי רצוף, וממילא לא לבקאות לשמה ולא למציאותן של שיירות, וא"כ כיצד תירצה הגמ' (שם ח, א) את הסתירה בין הברייתות בתלותה אותן במחלוקת ר' יהודה ורבנן, הרי הקו המתוח בין טורי אמנום ונחל מצרים הוא גבול קדושה ראשונה, ואילו לענין הבאת גט, התלויה במציאותו של היישוב בזמן המשנה, יכולה להוות סימן רק קדושה שניה, שהיא מעכו, או כזיב) לאשקלון?

ועיין בספר ארץ חמדה למו"ר הגר"ש ישראלי (שליט"א) (עמ' נד) שלדעת חלק מהראשונים אין צורך לכבוש כל מקום בא"י כדי לקדשו בכיבוש, אלא די בכיבוש חלקי של הארץ כדי לקדש את כל הארץ. ולדידם י"ל שהים שממול א"י התקדש ע"י כיבוש חלק מהארץ, ולפי"ז לא היה צריך לכבוש את טורי אמנום ונחל מצרים בפועל כדי לקדשם, וממילא גם הים שכנגד התקדש בקדושת א"י. אך אם הרמב"ם חולק על תוס' וסובר שעכו ואשקלון הם גבולות קדושה ראשונה, ע"כ סובר שהיתר לא התקדש, כי צריך כיבוש בפועל לדעתו על כל מקום ומקום (והדבר מדויק גם מלשונו בהל' תרומות פ"א ה"ב – א"י האמורה בכל מקום היא בארצות שכיבשן מלך ישראל וכו' – וכמש"כ בארץ חמדה עמ' עא) וא"כ מדוע התקדש הים שמטורי אמנום עד נחל מצרים?

אמנם אפילו לסוברים שבכיבוש חלקי מתקדשת כל א"י לגבולותיה, ע"כ זהו רק בקדושה ראשונה שהיתה ע"י כיבוש רבים, אך בקדושה שניה שהיתה ע"י חזקה אישית של כל אחד

ואחד לא התקדש אלא המקום שהחזיקו, והיתר הרי לא התקדש, וא"כ איך אפשר לומר שבקדושה שניה התקדש הים מנחל מצרים עד טורי אמנום? ואפ"ל בשני אופנים:

א. הגמ' לא הביאה את טורי אמנום ונחל מצרים אלא לדוגמא בעלמא מקדושה ראשונה, שגם הים שעד א"י מתקדש, או עד קו אורך מסוים לרבנן, או בין שני קווי רוחב לר' יהודה. ובאמת בקדושה שניה לא התקדש הים אלא כנגד עכו (או כזיב) ואשקלון, לר' יהודה כשיטתו ולרבנן כשיטתם (עין במפה להלן).

ב. כיון שהים לא נכבש בפועל ממש, קדושת א"י חלה עליו ממילא והיא מסתעפת מקדושת היבשה שמולו (וכמו שמצינו במדיניות, שלכל ארץ יש גבול של מים טריטוריאליים השייכים לאותה ארץ, כן יש, להבדיל, גם בהלכה גבול של מים בים המתקדשים ע"י א"י שממולם). ומכיון ששיעור זה הוא קבוע אין הוא תלוי בגבול הקדושה ביבשה, וכל שהיבשה מתקדשת מתקדש ממילא גם הים לפי שיעורו הקבוע. ונמצא לפי"ז שאע"פ שבקדושה שניה גבולות היבשה היו עכו ואשקלון, שיעור הים שהתקדש היה כבקדושה ראשונה טורי אמנום ונחל מצרים.

אולם לשני התירוצים שתירצנו הכרח לומר שגבולות קדושה ראשונה היו טורי אמנום ונחל מצרים, וע"כ מה שציינ הרמב"ם את עכו ואשקלון לא היתה כונתו לציין את קצה הגבול, אלא את תחומו הפנימי המשותף לעו"ב ולעו"מ, כי כל מה שנכבש ע"י עו"ב היה ודאי בתחום עו"מ, אלא שעו"מ זכו להרחיב את הגבול גם מעבר לנקודות אלו וכנ"ל.

(ובשני תירוצינו הנ"ל נלענ"ד שנחלקו תירוצי התוס' בגטין ח, א ד"ה רבי יהודה, שהקשה רבנו פטר לר"ת, שלר' יהודה היו בני צרפת חייבים בתרו"מ, ובתירוצם הראשון כתבו שלא הכל כבשו עו"ב, משמע שצריך כיבוש בפועל גם בים, ובתירוצם השני כתבו שרק האיים שבים התקדשו ולא היבשות, וזה משמע כתירוצנו השני שאין צורך בכיבוש בפועל בים).

ד. הכרעת הפוסקים למעשה בענין עזה

וכן היא גם הכרעת הפוסקים האחרונים שאזור עזה התקדש בקדו"ר ולא התקדש בקדו"ש: א. הרדב"ז (ח"ד סי' אלף קה) פסק שעזה חייבת בתרו"מ משום שנתקדשה בקדו"ר. ועיקר ראייתו מגטין ח, א שמטורי אמנום ועד נחל מצרים חייבים בתרו"מ.

ב. המהרי"ט (ח"א סי' מז) אע"פ שחולק על הרדב"ז וסובר שעזה פטורה מתרו"מ ואין בה מצות ישיבת הארץ מודה לו בענין הקדושה וסובר שאכן עזה נתקדשה בקדו"ר, אלא שלא נתקדשה בקדו"ש ולכן פטורה מתרו"מ. (ומחלוקתם כנראה תלויה במחלוקת הרמב"ם והתוספות. הרמב"ם - פ"א מהל' תרומות - סובר שמקום שנתקדש בקדו"ר חייב בתרו"מ

מדרבנן. והתנוס' – חולין ו, ב – סוברים שמקום שנתקדש בקדו"ר דינו כחול"ל, וכשנהגו להפריש תרו"מ בחול"ל הפרישו גם בו, וכשלא נהגו להפריש תרו"מ בחול"ל לא הפרישו גם בו).
 ג. **הריעב"ץ** (במור וקציעה או"ח סי' שו) סובר אף הוא כהרדב"ז שעזה נתקדשה בקדושה ראשונה, ויתכן אפילו שבקדושה שניה. אלא שקדושה שניה באזור זה נעשתה ע"י החשמונאים בכיבוש מלחמה ולא בחזקת ישוב ולכן קדושה זו בטלה עם החורבן, כשם שבטלה קדו"ר מאותה סיבה. עכ"פ בקדו"ר נתקדש האזור וחייב בתרו"מ. (ועיין ספרו לחם-שמים, המשנה הראשונה בגטין, ובהגותיו לסנהדרין עא, א).

ד. **ר' יהושע מקוטנא** (ישועות מלכו יו"ד סי' סו ו-סז) מוכיח מהפוסקים שהובאו ע"י התנוס' בתחלת גטין שעזה נתקדשה בקדו"ר ונוהגת בה מצות ישיבת הארץ.

ועין חזון-איש (שביעית ג, יח) שכתב שאין לדעת כיום את הזיהוי המדויק של השמות הקדומים, ולפי"ז יש מקום להסתפק אם עזה של היום היא אותה עזה שעליה נאמר במקרא והוזכרה בפוסקים. ואם כי הצדק עם החזו"א באשר לזיהויים המשוערים ע"י החוקרים על סמך שמות ערביים שצלילם דומה לשמות המקוריים, אך גם הוא יודה שבמקום שיש מסורת רצופה סומכים על הזיהוי. שהרי אין להעלות על הדעת, למשל, שירושלים של היום אינה ירושלים של דוד ושלמה, כמו"כ י"ל שעזה שעליה נחלקו הרדב"ז והמהרי"ט למעשה, היא אותה עזה הידועה לנו בשמה כיום הזה. יש בידינו מסורת רצופה על קהילה יהודית בעזה עד מאורעות תרצ"ו והיא הקהילה שהיתה במקום בימי הרדב"ז והמהרי"ט, והם כנראה ידעו על ישוב רצוף באותו מקום מקדמת דנא. ואם כן אפשר לסמוך על מסורת זו הלכה למעשה, וכל האזור מעזה דרומה נתקדש בקדו"ר ולא בקדו"ש.

(אמנם הר"ש סיריליו בפירושו לירושלמי שביעית פ"ו ה"א סובר שעזה לא התקדשה אפילו בקדושה ראשונה, אך אין זו דעת רוב הפוסקים, וכמו שהוכחנו. ועיין מאמרנו "רצועת עזה בהלכה" במורשה א).

ה. היתר המכירה בשביעית באזור עזה וימית

עפ"י האמור יש לשקול את האפשרות להשתמש בהיתר המכירה בשביעית באזורי עזה וימית, ואפילו המחמירים שאינם סומכים על היתר זה יוכלו לסמוך עליו באזור זה, כפי שיבואר.

החשש הראשון שבגללו יש מחמירים הוא איסור לא תחנם. לדעת המנ"ח אין איסור לא תחנם חל באזור זה ומותר למכור את השדות לנוכרים בשביעית (מפי מו"ר הגר"ש ישראלי (שליט"א)).

ויש להסתפק אם המכירה הכללית מועילה גם לאזור זה, למי שמחמיר ואינו סומך עליה. שהרי המחמירים חוששים שמא המכירה לא תופסת משום שנעשתה באיסור לא תחנם

לדעתם, ולדעת החזו"א (שביעית כד, ד) אין שליח לדבר עבירה והמכירה בטלה (ואפילו בלא שליחות יש לחוש לביטול המכירה משום "כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני", עיין חינוך מצוה שלט, וסהמ"צ ל"ת רכז ברמב"ן). ובחו"מ סי' רג ס"י בהג"ה במחליף מעות ומטלטלין כאחד, י"א הואיל וחליפין אינן קונין המעות נתבטל כל הקנין, וי"א דכל הקנין קיים, וי"א דקיים אצל המטלטלין ולא קיים אצל המעות. ובסי' רט ס"ד פירש הסמ"ע שהוכרעה ההלכה כדעה האחרונה, משום ששם נפסק שהמוכר דבר שלא בא לעולם עם דבר שבא לעולם דינו כקני את וחמור, שהיכן שהקנין יכול לחול הוא חל, והיכן שאינו יכול לחול אינו חל. אך הגר"א שם (ס"ק מב) חילק בין הכולל את הכל בלשון אחת, שאז או שהקנין חל על הכל או שלא חל כלל, לבין המזכיר כל דבר ודבר בנפרד, שאז הקנין חל למחצה כגון האומר: את וחמור, שקנה מחצה. ולפי"ז בנידון דידן, מכיון שהמכירה נעשית בצורה כוללת ובלשון אחת ספק אם היא חלה גם על האזור שבו היא היתה יכולה לחול. ובאה"ע (סי' מא ס"ג) נפסק שהאומר לנשים נכריות ושתי אחיות: כולכן מקודשות לי, בלשון אחת, י"א שאפילו הנוכריות אינן מקודשות, משום שבמקרה כזה הקנין כולו בטל (ושם איננו מסתפקים שמא להיפך, שגם האחיות תתקדשנה, שהרי התורה הפקיעה מהן חלות קידושין, אך בקניינים יש מקום להסתפק כנ"ל).

ולכן נלע"ד שמן הראוי למכור אזור זה במכירה נפרדת (אלא שסברת המנ"ח שבאזור זה מותר למכור לנוכרי משום שאין לו קדושה היא בניגוד לדעת פוסקים אחרים כפי שנזכר להלן פרק ט).

החשש השני, שבגללו חוששים המחמירים שאינם סומכים על ההיתר, הוא שהמכירה אינה יכולה להפקיע את א"י מקדושתה. אך לפי מה שהבאנו בשם הריעב"ץ, דין אזור שנתקדש בקדו"ר בלבד דינו כסוריא, ויש קנין לגוי להפקיע את איסור שביעית ממנו.

טעם נוסף גורם למחמירים שלא לסמוך על ההיתר הוא שלדעתם לא כל חקלאי המוכר את שדותיו לנוכרים נמצא במצוקה כלכלית חמורה המצדיקה את הפקעת המצוה החביבה. גם מצבה הכלכלי של המדינה אמנם קשה, אולם לא רק בגלל מיעוט הכנסות אלא גם בגלל עודף הוצאות מוגזם של בזבז ורדיפת מותרות. כל החששות הנ"ל אינם קיימים כרגע בישובי חוף עזה ובחלק מישובי חבל ימית (עצמונה למשל). היישובים, חדשים ודלים בכח אדם נאבקים בשיניהם וצפרניהם על השתרשותם באדמה החולית שהיתה בחזקת בור עד היום. ובעיקר יש להם חשיבות מדינית ובטחונית במאבקו של עם ישראל על ארצו. הם העומדים בקו החזית העיקרי, והם המועמדים הראשונים לסכנת העקירה של יישובים יהודיים מארץ-ישראל, שיש בה תקדים חמור להתיישבות במקומות אחרים בארץ והיא עלולה למוטט חלילה וחס את המפעל ההתיישבותי כולו שהושג בעזר ה' יתברך ובמאמץ אדיר של השבים לחונן את עפר ארצנו במאה השנים האחרונות.

בישובים אלו מתקיימים כל התנאים שהיו בראשית המפעל ההתישבותי ואשר הצדיקו את הוראת השעה שניתנה ע"י גדולי הפוסקים להתיר את מכירת השדות לנוכרים בשביעית, ואשר בגללם גם איסור לא-תחנם לא היה, כי המכירה היתה לטובת קיומו, ומניעת חורבנו של הישוב היהודי שהיה באיבו. ומן הראוי היה שכל החרד לדבר ה' יעדיף בשנת השמיטה ירקות שגדלו באזור זה על פני ירקות אחרים.

ו. הבעלות בחבל ימית לאחר הסכם השלום

ויש לעורר ספק גדול, לאחר הסכם השלום עם מצרים, שבו הובטח למסור את חבל ימית לידי המצרים מתוך הכרה בגבול הבינלאומי מלפני כ-70 שנה שלפיו השלטון בחבל היה בבעלות מצרית, האם אין לראות בכך משום הכרה בבעלות נוכרית והיא מופקעת מחיובי שביעית ותר"מ ממילא, גם ללא מכירה לנכרי?

וכבר דן בכעין זה הגרצ"פ פרנק זצ"ל (בכרם ציון השלם, אוצר השביעית הר צבי אותיות ז-י) בענין נכסי הנפקדים, שהיו בבעלותו של האפוטרופוס על הרכוש הנטוש, אם דינם כשדות נוכרים לענין שביעית ומעשר. ומסקנתו היא שאע"פ שהממשלה מתכוונת להחזיר נכסים אלו לבעליהם הקודמים, בינתיים ברשות ישראל ובעלותו הם לכל דבר. והטעם לכך הוא שכיבוש מלחמה הוא קנין גמור מהתורה מצד עצם הכיבוש ואינו כקנין רגיל, התלוי ברצונם של הקונה והמוכר, אלא הוא קנין מצד עצם מציאותו. ומי שהדבר נמצא ברשותו הוא הבעלים הגמורים. ואע"פ שקנין זה אינו אלא לשעה, גם קנין לשעה קנין הגוף הוא לדעת הקצות (סי' רמא ס"ק ד בשם ר' אביגדור כ"ץ).

ואפילו לשיטת רש"י (גטין לח, א ד"ה בחזקה) שכיבוש מלחמה אינו קונה לכשעצמו אלא לאחר יאוש, ולדעתו רק כשיש רצון לקנות קונה הכובש, אך כשהכובש אינו רוצה לקנותו אינו קונה, כבר כתב הדבר-אברהם (ח"א סוף סי' י וסי' יא) שרק נוכרי מישראל אינו קונה אלא לאחר יאוש, אך ישראל מנכרי קונה בעצם המלחמה גם בלא יאוש מצד הנוכרי. ולדעתו צריך לומר שכל עוד לא פינינו את השטר שבידינו למעשה, הוא כבוש תחת ידינו והוא בבעלותנו המלאה.

זאת ועוד. א"י הרי מוחזקת לנו מאבותינו (ב"ב קיט, ב וע"ז נג, ב), וכיבוש הגויים בא"י הוא גזל בידם וקרקע אינה נגזלת ואין מועיל בה יאוש, ואפילו אם מועיל יאוש בקרקע כשנשתקע שם הבעלים (תוס' סוכה ל, ב בשם הירושלמי), בא"י לא היה יאוש בעלים מעולם, ולא נשתקע שם הבעלים, ואפילו אם היה אין הוא מועיל, כי קנין עם ישראל בא"י נעשה ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו ואין בסמכותנו לוותר ולהתיאש מא"י (עיין תוס' ב"ב מד, ב ד"ה דלא, שכונתם לחלוק על רב נחשון גאון הסובר שאין לגוים קנין גזלה בא"י ובגליוני הש"ס שם, והתוס' לא נחלקו עליו בעקרון אלא סוברים כהרמב"ם, כנראה, בהל' שלוחין פ"ג

ה"י, שאין הארץ ברשותנו בפועל, ועוד שאיננו יודעים לאתר בדיוק היכן נחלתו של כל אחד ואחד), וכשהארץ נמצאת בידינו היא בבעלותנו ובחזקתנו עפ"י הדין, ולא רק בגלל הכיבוש, וכוונתנו למסור את הארץ ביד נוכרים אינה יכולה להפקיע את בעלותנו, אלא עד שנמסרה חלילה בידיהם בפועל ממש, שהרי גם אז יהיה זה רק כיבוש בידיהם, ועדיין תהיה זו א"י המוחזקת לנו כמקדמת דנא, ובפרט כשנשמעים קולות חרטה בצבור על ההחלטה למסור את חבל ימית לנוכרים ויש ספק גדול אם אכן תצא ההחלטה לפועל. לכן מסתבר לענ"ד שבלא מכירה מיוחדת השדות הנמצאים בבעלות ישראלית הם שדותינו לכל דבר, ורק מכירה ממש יכולה להפקיע מהם חיוב שביעית (ועיין מה שכתב בענין זה אחי הרב יגאל אריאל ב"קול ברמה" גליון כ).

ז. מצות ישוב הארץ באזור זה

סברת המנחת-חינוך שהוזכרה לעיל, שמקום שנתקדש בקדושה ראשונה בלבד, אין בו קדושת הארץ לא רק לתרו"מ ושביעית אלא גם לאיסורים אחרים, כגון לא תחנם, וכן לענין הוראה (עיין מנ"ח מצ' קב) אינה מוסכמת לענ"ד על כל הפוסקים, והדבר שנוי במחלוקת. בתשובות מהר"ם גלנטי (סי' נז) כתב להתיר מכירת שדות צפונית לנהר קסמייה, ליד צידון, לנוכרים בשביעית (מתוך הנחה שאזור זה נתקדש בקדו"ר ולא נתקדש בקדו"ש) ונחלק עליו בשו"ת שמן המור לר' מרדכי רובינא (סי' ד) וכתב שאין סברה לחלק בין מקום שנתקדש קדו"ר בלבד למקום שנתקדש גם בקדו"ש (עיין כרם ציון השלם אוצר השביעית עמ' כו-כח). ובמס' ע"ז כא, א מבואר שלמ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש, האיסור למכור שדות לנוכרים בסוריה הוא מהתורה, כלומר שהכיבוש מחיל את האיסור לא תחנם גם מעבר לגבול א"י, וא"כ ה"ה שהוא מצמצם את האיסור גם בתוך א"י רק למקומות שנכבשו כדין, וגם איסור זה דינו כתרו"מ, שאין הוא תלוי בקדושתה העצמית של א"י אלא בחיוב תרו"מ ושביעית, ולכן אין הוא תלוי בגבולותיה הטבעיים של א"י, אלא בגבול הכיבוש, הן לצמצום והן להרחבה. מיהו הרדב"ז על הרמב"ם (הל' תרומות פ"א ה"ג) כתב שרק לענין תרו"מ מועיל כיבוש רבים בחו"ל אך לא לדברים אחרים. משמע שסובר שלדין אין הכיבוש בחו"ל מועיל לאיסור לא תחנם, וא"כ ה"ה שאינו מצמצם את האיסור בארץ עצמה. וכמו"כ מנוגדת סברת המנ"ח לדעת הכפתור ופרח הסבור שקדושתה העצמית של א"י אינה תלויה בכיבוש והיא קיימת גם באזור זה שלא נתקדש בקדו"ש (עיין כפתור ופרח פרק י ומבוא לשבת הארץ פט"ו). וכבר העיר על כך ר' יהושע מקוטנא (ישועות מלכו יו"ד סי' סז) מדברי התוס' (גטין ב, א) שהוכיחו מר' אבא שהיה מנשק כיפי דעכו ומרבנן שהיו נפטרים זה מזה בעכו, שעכו לא נתקדשה ע"י עולי בבל, וקשה והרי קדושת הארץ ומצות ישיבתה אינם תלויים בכיבוש עו"ב, אלא בכיבוש עו"מ שחפף (או היה קרוב לכך) את גבולות הארץ

כפי שנקבעו בתורה? וכנראה סוברים התוספות שמצוות ישיבת הארץ וחיבתה תלויות במקום שחייב במצוות, ובמקום שפטור ממצוות אין מצוות ישיבה וחיבה נוהגות (וכן היא דעת הרשב"ם ב"ב צא, א שאסר לצאת מא"י משום "שמפקיע עצמו מהמצוות".¹ אולם הרמב"ן בליקוטיו למס' גטין כתב, שאפילו למ"ד קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא לענין תרו"מ, אעפ"כ בחיבתה היא עומדת ובקדושתה לענין ישיבתה ודירתה, וכדעת הכפתור ופרח.

וכנראה מחלוקת עקרונית היא בין הראשונים בענין זה, הרמב"ן, הכפ"פ, והתוס' רי"ד (הסובר אף הוא שעכו נתקדשה ע"י עו"מ) סוברים שמצוות ישיבת הארץ אינה תלויה בכיבוש או במצוות התלויות בארץ, אלא בקדושתה העצמית של א"י. ודעת התוספות, הרשב"א והר"ן (שאף הם סוברים כהתוס') שמצוות ישיבת הארץ תלויה בכיבוש ובמצוות התלויות בארץ. (ועיין בית-הלוי סוף ח"ב שתלה בשאלה זו, אם ישיבת הארץ היא מצווה עצמית או אמצעי לקיום המצוות התלויות בה, את השאלה אם נשים חייבות במצווה זו או פטורות ממנה. ועיין ביאור הגר"א אה"ע סי' עה ס"ק יז שמשמע לכאורה להיפך ממנו, יעוי"ש).

והרמב"ם שלא מנה את מצוות ישיבת הארץ במנין המצוות וסובר כנראה כהתוס', שאינה מצווה עצמית אלא אמצעי לקיום המצוות התלויות בארץ, סובר בכל זאת שסוגלת הארץ וקדושתה אינן תלויות בכיבוש עו"ב אלא בכיבוש עו"מ (הקרוב יותר לגבולות שפורטו בתורה). למשל, בענין הסמיכה כותב הרמב"ם (פ"ד מהל' סנהדרין ה"ו): "וכל א"י שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה" (והרדב"ז שם הוסיף: "וכן לענין הדר בא"י ולענין הנקבר בה ולשאר קדושת א"י, וכהכפ"פ). ואף אם נאמר שמצוות ישיבת הארץ תלויה בחיוב תרו"מ הרי לשיטת הרמב"ם כל מקום שנכבש ע"י עו"מ חייב בתרו"מ מדרבנן, וההבדל שבין כיבוש עו"ב לכיבוש עו"מ לדעתו הוא בין חד דרבנן לבין תרי דרבנן (עין תוס' מגילה יט, ב וטורי אבן שם, ומש"כ לעיל אות ב בשם המל"מ פ"ה מהל' תרומות הי"ז).

ומדברי הרמב"ן ב"ב צ' בהוספות למ"ע, ד עולה ששני חלקים במצוות ישוב הארץ, האחד אקטיבי, שלא נניחנה ביד זולתנו מן האומות או לשממה, והשני פסיבי, דירת הארץ. ומסתבר שהחלק הראשון הוא אמצעי לשני, שכדי לנוכל לקיים את מצוות ישיבת הארץ כהלכתה עלינו לעסוק בישוב הארץ והכשרתה לשיבה, שנוכל לשבת בה כאדם העושה בתוך

ד. וכ"ה דעת המהרי"ט בח"א סי' מז. באשר לרשב"ם נ"ל שאין ראייה, שכן בשאלה כזו עסק כבר הרשב"ץ (ח-ג סי' ר), האם היום נוהג דין המשנה "הכל מעלין לא"י". כאשר אין מצוות התלויות בארץ נוהגות בה מן התורה? ותירוצו הראשון הוא: "והיה אפשר לומר שמצוות דירה היא במקומות שחייבה בהם תורה מעשר' ואע"פ שנפטרו בביטול קדושת'..." - הערת עורך 'תחומין'.

שלו (עיין ישועות מלכו סי' סו). ואפילו לשיטות הסוברות שקידוש הארץ לא נעשה ממילא, אלא ע"י קידוש פה בביה"ד הגדול, ע"כ צריך לומר שתפיסת הארץ בחזקה כדי שאפשר יהיה לקדשה אח"כ כדין היא אמצעי הכרחי למצות ישיבת הארץ ולא נוכל להרחיב את גבולנו ולהגיע לגבולותיה הרחבים של א"י כמובטח לאברהם אבינו, מבלי שניישב את הארץ, ונתפוס בה חזקה. וכשם שהמלחמה לשם הרחבת גבולות הארץ היא מלחמת מצוה לפי הרמב"ן, כן גם ההתנחלות וההתיישבות הן חלק מאותה מצוה. ובזה יודו להרמב"ן גם הראשונים האחרים, כגון התוספות הרשב"א והר"ן, שאע"פ שלדעתם אין כרגע מצות ישיבת הארץ בגבולות עו"מ, אך מצות יישוב הארץ, שנועדה לתפוס בחזקה את המקום כדי שנוכל לע"ל לקיים בו את מצות ישיבת הארץ כהלכתה, גם הם יודו שהיא חלה על כל מקום בגבולות א"י שנזכרו בפרשת מסעי.

ועוד י"ל שאפילו לדעת התוס', התולים את מצות ישיבת הארץ בחיוב המצוות בקדו"ש, מסתבר שכונתם רק לומר שיש עדיפות יחסית למקום שנתקדש קדו"ש על פני מקום שנתקדש קדושה ראשונה בלבד, ולכתחילה יש לשבת במקום שנתקדש בקדו"ש ולא לצאת משם, אולם אין איסור יציאה למקום שנתקדש בקדו"ר כדין יציאה לחו"ל ממש. ודבר זה יש ללמוד מדברי הריטב"א בתחילת גטין (בדבריו שבדפוסים שלנו נפלו שיבושים רבים ועתה יצאו לאור חי' הריטב"א ע"י הר"א ליכטנשטיין בהוצאת מוסד הרב קוק, והתברר שחידושים אלו המיוחסים להריטב"א אינם שלו אלא של ר' קרשקש וידאל, תלמיד הרשב"א והר"ן, והעתקתם עפ"י הגהה המדויקת החדשה):

"אבל עכו בודאי מכיבוש שני היתה, וכדאמרינן בשלהי כתובות ר' אבא מנשק כיפי דעכו, אלמא בקדושתה היתה, ואם לא כבשוה לא היתה קדושה, דהא קי"ל דקדו"ר שקידש יהושע קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא? ויש לפרש, דמשום הא לא איריא, דאפשר ולא כבשוה, ואע"פ שבטלה קדושתה, חיבת הארץ לא בטלה, דאי לא תימא הכי... למ"ד דקדושה שניה קידשה לשעתה ולא קידשה לע"ל, עכשיו שהארץ חריבה מי איכא למימר דכיון דאינה קדושה דחיבתה נמי בטלה? הא ודאי אינו נראה. ואע"פ שיש לחלק ולומר שעכשיו שהכל חרבה, אע"פ שבטלה קדושתה חיבתה לא בטלה, אבל בכיבוש שני (כלומר, כשעדיין היה כיבוש שני בתוקפו) כיון דמקצת הארץ קדושה, מה שלא כבשו, שאינו קדוש, בטל נמי חיבתו שאינו חביב אלא הקדוש, אבל עכשיו שבעוונותינו אינה קדושה כלל ליכא למימר דחיבת כל הארץ בטלה, ואכתי במקומה עומדת". העולה מדבריו הוא שחיבת הארץ היא ענין יחסי. כשבטלה כל קדושת הארץ, כולה. בחיבתה עומדת (לא ממצות ישיבת הארץ, אלא מסברה שמן הראוי לדור במקום המקודש ביותר, כשם שהאבות דרו בארץ לפני קידושה. וכשם שהכל מעלין לירושלים, עיין שו"ת אבני נזר יו"ד סי' תנד סעיף לג). אך כשחלק מהארץ התקדש יש לחבב רק את החלק המקודש יותר, כי מן הראוי לחבב את המקום המקודש, וכל

המקודש מחברו חביב מחברו. וכשאינן מקום מקודש יותר כל הארץ חביבה. וא"כ י"ל שה"ה לענין דירת הארץ. יש חובה לדור במקום המקודש יותר, אך כשאינן מקום מקודש יותר כל א"י ראויה לדירה.

אמנם לדין דקיי"ל קדו"ר קידשה לשעתה ולא קידשה לע"ל אך קדו"ש קידשה לשעתה ולע"ל יש לנו בא"י מקום מקודש יותר שרק הוא ראוי לדירה לדעת חלק מהראשונים, התוס', הר"ן, הרשב"א ורבנו קרשקש וידאל. אולם אין איסור הישיבה בגבול עו"מ כאיסור הישיבה בחו"ל, אלא משום שיש מקום מקודש יותר והוא גבול עו"ב. אך כשהמטרה היא להכליל גם את הגבול של עו"מ בגבול הקדושה העיקרית של א"י הר"ז בודאי מצוה גדולה, שהרי מטרתה להגדיל קדושה ולהאדירה, וכל המוסר נפשו על מצוה זו קדוש יאמר לו.

ה. סיכום שיטות הראשונים במצות הישיבה בארץ

בסיכום שיטות הראשונים למעשה במצות ישוב הארץ בגבולות עולי מצרים נראה לומר אפוא בשלושה כיוונים.

א. מצות ישיבת הארץ אינה תלויה כלל בכיבוש, אלא בגבולותיה הקבועים והמקודשים של א"י עפ"י הבטחת ה' לאברהם (הכפ"פ, התורי"ד והרמב"ן. ובאחרונים, הרדב"ז פ"א מהל' תרומות ה"ה ופ"ד מהל' סנהדרין, ומרן הרב קוק זצ"ל במבוא לשב"א פט"ו. ולשיטה זו אפשר לומר שר' אבא שהיה מנשק כיפי דעכו ורבנן דהוו מיפטרי מהדדי מעכו, זה משום שעכו היתה עיר נמל וממנה היו מפליגים בים ודרכה היו נכנסים ארצה, לכן ר' אבא שבא בספינה נישק לראשונה את כיפי דעכו וכך רבנן שנפטרו זה מזה, נפטרו בעכו).

ב. מצות ישיבת הארץ תלויה בכיבוש עו"ב, שבו תלויות בעיקר המצוות התלויות בארץ (התוס', הרשב"א והר"ן בתחילת גטין). אולם גם לדעה זו אם המטרה היא להרחיב את גבולות הארץ ולאפשר את קידושם, אם ע"י עצם החזקה, ואם בתוספת קידוש מיוחד, מסתבר שיש מצוה בישיבה במקום זה. ודוגמה לזה מצינו בתוס' שבועות (טו, א ד"ה אין) שהקשו איך העזרה מתקדשת בשיירי מנחה למ"ד אין מנחה בבמה. ותירצו שני תירוצים: א. כיון שהכל בא בבת אחת, הקידוש ועשיית המנחה, היה מקומה מתקדש והעבודה היתה

ה. אפשר לתרץ באופן נוסף את מצות ישוב א"י כיום בתחום עו"מ. פוסקי דורנו דנו בשאלה אם כיבוש צה"ל מקדש את המקומות שנכבשו (כגון, אילת) או לפחות מחזיר את הקדושה הראשונה של עו"מ – ראה ארץ חמדה עמ' פו, ציץ אליעזר ח"י סי' א, הובא בספר ארץ ישראל בספרות השו"ת, שלוקטו ע"י הרב י. שציפנסקי, ח"ג פרק ששי עמ' רכח, רמב, ושם הובאה דעה חולקת. וכדעה הראשונה של הציץ אליעזר, נוטה גם דעת המחבר עצמו במורשה א, עמ' 20. ואם כן הוא ביחס לתרו"מ, הוא הדין ביחס למצות ישוב הארץ – הערת עורך 'תחומין'.

מחנכתו. ב. כיון שאי אפשר לקדש את העזרה באופן אחר הכרח לומר שהמנחה מותרת. ובנידון דידן, לא מיבעיא לתירוץ השני גם כאן י"ל שמכיון שאין אפשרות להרחיב את גבול ישראל אלא ע"י כיבוש או ישיבה, מי שכובש או מיישב לשם הרחבת הגבולות מקיים בכך מצוה אלא אפילו לתירוץ הראשון י"ל שמכיון שע"י מעשה זה של התישבות מסייעים לקידוש הגבולות הרחבים, ישובו וקידושו באין כאחד, אע"פ שאינו בבת-אחת ממש. ג. אין איסור ישיבה במקום שנתקדש ע"י עו"מ כישיבה בחו"ל, אלא יש עדיפות יחסית לישיבה במקום המקודש יותר, ולכן לצורך מצוה ובפרט לצורך מצות יישוב הארץ, הרחבת קדושתה וחיזוק בטחונה, מצוה לישוב במקום שנתקדש ע"י עו"מ (שיטת ר' קרשקש וידאל, ויתכן שגם התוס', הרשב"א והר"ן יודו לו).

עפ"י שיטה זו יש להבחין בשני דינים במצות הישיבה בא"י, דין אחד בקדושת הארץ מצד עצמה, ודין שני מצד המצוות התלויות בארץ. ולכן לכתחילה יש להעדיף את המקום שנתחייב בכל המצוות התלויות בארץ, דהיינו שנתקדש בקדושה שניה, אך גם במקום שיש בו רק קדושת הארץ מצד עצמה יש מצוה בישיבתו. ועפ"ז יש לדחות ראייה שנוהגין להביא לדעה שמצות ישיבת הארץ אינה מצוה מצד עצמה אלא בגלל המצוות התלויות בה מהגמ' בסוטה (יד, א): "דרש ר' שמלאי מפני מה נתאוה משה רבנו ליכנס לא"י, וכי לאכול מפריה הוא צריך או לשבוע מטובה הוא צריך? אלא כך אמר משה, הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י, אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי", וכבר נאמרו תירוצים רבים בדחיית ראייה זו. אך להנ"ל מיושב הדבר שפיר. מצד קדושת הארץ עצמה היה משה בארץ ישראל, שהרי גם ערבות מואב בכלל גבולותיה הקדושים של א"י, כפי שהובטחה לאברהם, אלא שמשה רצה לקיים את המצוה בשלמות הידורה ע"י חיוב מצוות התלויות בה, וזה היה תלוי בכיבוש וחילוק בעבה"י המערבי לכן רצה ליכנס לעבה"י המערבי (ומצאתי שהמשך חכמה פרשת ראה בתחילתה כתב קרוב לזה, אולם את ר' קרשקש וידאל לא הביא, ולדברינו יש לו תנא דמסייע).

ועפ"ז יש גם לדחות את הראיה שנוהגים להביא מדברי הרשב"ם (ב"ב צא, א ד"ה אין יוצאין) שאסור לצאת מא"י לחו"ל משום שמפקיע עצמו מן המצוות, משמע שסובר שאין מצוה בישיבת הארץ מצד עצמה אלא מצד המצוות התלויות בה. ולהנ"ל מבואר שאפילו בא"י גופה אין לצאת לכתחילה ממקום שחייב במצות למקום שפטור מהן אלא כשיש סיבה מיוחדת. והדבר מונח מאותה סוגיה, שבהמשכה היה ר"ש בן יוחאי אומר, אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו ומפני מה נענשו, מפני שיצאו מארץ לחו"ל. וקשה, הרי הם יצאו למואב, ומואב אף היא בכלל א"י שהובטחה לאברהם? (עי"ש נו, א שלר' יהודה קיני קניזי וקדמוני הם שעיר עמון ומואב. אמנם י"ל שר"ש לשיטתו שסובר שהם ערדיסקיס אסיא ואספמיא. אך אין הכרח לומר שר"ש חולק על ר"י וסובר שמואב אינה מא"י, שכן

מואב שטהר בסיחון משמע שהיא מא"י, ומסתבר שאותו חלק טהר בסיחון אף הוא מא"י, אלא שהיו מעוכבין מלכובשו בגלל איסור מיוחד שהטילה התורה לא להתגרות במואב מלחמה) אלא ע"כ היציאה מא"י שנתקדשה לגמרי, גם למצוות התלויות בה, לא"י שהובטחה לאברהם בלבד אף היא אסורה. ואף ע"פ שבשעת רעבון אף זו מותרת, לגדולי הדור אלימלך מחלון וכליון, אף בשעת רעבון אסורה היציאה.

ועפ"י כל הנ"ל יש לפקפק אם אמנם סברת המנחת חינוך שאין איסור לא תחנם במקום שנתקדש ע"י עו"מ בלבד מוסכמת על כל הראשונים. מיהו כבר הורו המתירים, וראשון להם ר' מרדכי רובין בשמן המור סי' ד, שכשהמכירה לגוי אינה לטובת הגוי אלא לטובת ישראל, ובפרט במקום שיש חשש שאם לא נחזק את הישוב היהודי במקומות אלו, אדרבה יגרום הדבר לחניתם החזקה יותר של הגויים באותם מקומות (ומי עיור ועינים לו שאינו רואה את המאבק על כל פיסת קרקע המתנהל כיום בארצנו הקדושה?! וכל המשתהה ומתמהמה מחיזוק הישוב היהודי בארץ והרחבתו מסייע בכך לחיזוק החנייה הנוכרית בא"י), ולכן במקום שיש הכרח, לשם חיזוק הישוב היהודי והרחבתו, להזדקק להיתר המכירה בשביעית אין לחוש לאיסור לא תחנם. ובאזור זה של חוף עזה בפרט, וגם של חבל ימית, אין לחוש לענ"ד לאיסור לא תחנם במכירת הקרקעות בשביעית. ולכן גם המחמירים וחוששים לאיסור לא תחנם באזורים אחרים בארץ, שאחזתם של ישראל שם בלתי מעוררת לדעתם, באזור זה הנתון כיום במוקד המאבק על אחיזתנו בו אין להם לחוש. ואדרבה כל המסייע למתישבים באותם מקומות וקונה מהם פירות וירקות מסייע לדבר מצוה זה של ישוב הארץ בממונו.

והיושבים בחבל ימית וחוף עזה ונאחזים בו בצפרניהם ושיניהם מתוך מגמה להבטיח את הכללת האזור בגבול ישראל ולקרב בכך את הזמן שקדושת הארץ לכל דבר תחול גם עליו, מקיימים את מצות ישוב הארץ בגופם ואשרי מי ששם חלקו עמהם. הוא שכתב הלוי בחתימת ספרו הקדוש "הכוזרי", בהסבר הפסוק "אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו", שירושלים (וה"ה א"י לכל גבולותיה) לא תיבנה עד שיכספו אליה בני ישראל תכלית הכוסף. כן יהי רצון במהרה בימינו – אמן.⁴

1. בתוס' יבמות טז, א מביאים – ע"פ המשנה בפ"ד בידים – שהיא חו"ל, כבבל ומצרים, עיי"ש – הערת עורך 'תחומין'.

5

ארץ־ישראל היא משני עברי הירדן
הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל (תר"מ-תשי"ג)
הראשון לציון

ב"ד. ט' אדר א' תש"ד (10.2.46)
לכבוד הנהלת הסתדרות ציונית חדשה, הנשיאות העולמית – המשרד המדיני בארץ ישראל, לידי ה' הב' מר א. אלטמן יצ"ו, ירושלים.
מכתבכם מיום כ"א שבט דנא הגיע לידי רק ביום ז' אדר א' דנא, לכן התאחרת תשובתי עד היום.
ולעצם השאלה – הדבר ברור ונעלה מכל ספק, כי ארץ־ישראל היא מאוחדת בגבולותיה משני עברי הירדן, שכן נאמר מפי הגבורה לאביו הראשון של עם ישראל: "לזרעך נתתי את הארץ הזאת, מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת" (בראשית טו, יח), דברים אלו נאמרו שוב למשה רבנו לאמור: "ויראהו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דן. ואת כל נפתלי ואת ארץ אפרים ומנשה... ויאמר ה' אליו: זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה" (דברים לד, א-ד).
אופיינית ומאלפת היא חרדתם של בני ראובן וגד וחצי שבט מנשה, שלקחו את נחלתם מעבר לירדן מזרחה, להתאחדותם עם כל ישראל שמעבר לירדן מערבה ואיימו: "ואם לא מדאגה מדבר עשינו את זאת לאמר, מחר יאמרו בניכם לבנינו: גבול נתן ה' בינינו וביניכם... את הירדן" (יהושע כב, כד-כה).
הארץ משני עברי הירדן היתה חטיבה אחת שארץ ישראל שמרה, בכל ימי בית ראשון ובית שני, ומעולם לא יצאה מכלל ארץ ישראל; והיא גם היום נקראת ארץ ישראל, ודינה שוה במצות התלויות בארץ. לכן הפרדת עבר הירדן מזרחה מגופה של ארץ ישראל, היא עבירה חמורה נגד שבועת ה' להנחלת הארץ בשלמותה לעם ישראל, והיא התכחשות להיסטוריה של הארץ הזאת, שכל הימים היתה תחת מלכות ישראל בשלמותה.⁵

בן-ציון מאיר חי עוזיאל
ראשון לציון הרב הראשי לארץ ישראל
גנזך המדינה, פ/882

ז. אריה אלטמן (תרס"ב-תשמ"ב): בשנת תרפ"ה עלה לארץ. משנת תרצ"ז יו"ר התנועה הרוויזיוניסטית בארץ.

6

קדושת הגולן בהלכה^ח
הרב שאול ישראלי (תרס"ט-תשנ"ה)
 חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל וראש ישיבת 'מרכז הרב'

לנו הארץ הזאת

התכנסנו למחות על המקח וממכר המתנהל מעבר הים, על מה שנקרא שלום, ותוכנו העיקרי הוא קריעת נתחים עיקריים, איברים שלמים, מארץ ישראל השלמה, למען דברים מדומים, שאינם עולים בקנה אחד עם המציאות הנכונה.

אין למשלחת ישראל את הסמכות לוותר כל שהוא על כל אותם הדברים הנתונים לנו מסיני, על אותם הבטחות האלקיות שניתנו עוד מזמן אברהם יצחק ויעקב, כי לנו הארץ הזאת, ואנחנו שייכים לה, וכל אוכליו יאשמו. אנחנו מקווים שכל אותם הדיונים לא ישאו את אותו הפרי שהם מקווים להם.

אנחנו רוצים לומר דברים, שהם בעצם פשוטים ביותר, בנוגע לחלקים מסוימים בארץ ישראל, קדושתם וערכם בשביל עם ישראל. דברים פשוטים ביותר, שלפעמים מרוב פשטותם אינם נראים, ולכן עלולים להיות מסולפים.

דרגות שונות לקדושה

היסוד העיקרי של קדושת עבר הירדן, שבחלקו הצפוני ביותר נמצאת רמת הגולן, הוא שיש בו את אותה השתייכות לארץ ישראל, כשם שיש לכל חלק אחר, אם כי קדושות שונות ישנן בארץ ישראל. כשם שבארץ יהודה עצמה יש קדושות שונות, כשם שבירושלים עצמה יש קדושות שונות. אבל ביסודו של דבר השתייכות לארץ ישראל היא גם באותם שטחים שעליהם אמרו חז"ל: "הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, והניחום כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית" (חגיגה ג, ב). גם זוהי ארץ ישראל, גם אותם המקומות שהניחו מלקדש לאותה מטרה שיהיה לעניים אפשרות של קיום, אין פירושו של אי-הקידוש ויתור על ארץ ישראל, אלא שיש הלכות מסוימות שקיימות בפועל רק בזמנים מסוימים, ולכן כאשר התנאים קשים אפשר להשתמש בהלכה זאת ולא לקדש את המקום באותה קדושה המלאה שבה נועדה ארץ ישראל להתקדש. אבל במהותו של דבר, אין שום גריעותא

ח. עיבוד של דברים שנשאו בכנס ב'היכל שלמה', שלהי תשנ"ב.

בדבר הזה. על המציאות ההלכותית הכללית של שם ארץ ישראל ושייכותה לעם ישראל אין לפנינו דיון.

"כל יושביה עליה" מתקיים רק בשוב עבר הירדן

כלל בידינו והלכה ברורה, שאין היובל נוהג אלא אם כן כל יושביה עליה. כלומר, רק שכל בני ישראל נמצאים בארץ ישראל נוהג היובל. ולדין היובל ישנה הסתייגות נוספת, הגמרא בערכין (לב, ב) אומרת, שלא מספיק שכל יושביה עליה, אלא צריך גם שיהיו יושבים כל אחד במקומו המיועד לו. ואם יהודה מעורבים בבנימין, ובנימין מעורבים ביהודה, אומרת הגמרא, אין זה גדר של "כל יושביה עליה". כלומר, יש צורך שכל שבט יכיר את מקומו ונחלתו וישב שם. אם זה כל השבט כולו, ואם מספיק רק חלק מכל שבט כדעת רבנו תם. אבל על כל פנים, נדרשים שני תנאים לקיום היובל, שכל השבטים על אדמתם, וכל אחד ואחד יושב באופן לא מעורב במקומו.

אומרת שם הגמרא, משגלו שבט ראובן, שבט גד וחצי שבט המנשה בטלו היובלות, וממילא היה גם פגם בשאלת השמיטות. הדברים האלה אומרים לנו על מה שהיה לפני כן. אם היובל היה קיים עד גלות שנים וחצי השבטים, פירושו של דבר שגם באותו זמן בו ישבו שני השבטים וחצי שבט המנשה בעבר הירדן בכיבושי משה רבנו עליו השלום על פי הציווי האלוקי, היה היובל קיים. זאת אומרת, שהיושבים האלה שישבו באותם המקומות שמעבר הירדן המזרחי, הם ישבו בארץ ישראל, ובכך התקיים הדבר ש"כל יושביה עליה", על שני התנאים שבדבר. פירושו של דבר שהם ישבו בארץ ישראל. אם לא היו יושבים בארץ ישראל, לא היה זה נקרא "כל יושביה עליה". אנחנו רואים מזה דבר ברור ופשוט, שלא רק עבר הירדן המערבי נקרא ארץ ישראל, אלא גם עבר הירדן המזרחי, ומכל שכן מה שנוגע לחלק הצפוני, של חצי שבט המנשה, שעל זה נאמר "אשר נתת לי ה'" בצורה המלאה ביותר, כפי שנבאר בהמשך.

בכורים - מארץ זבת חלב ודבש

היה מי שנתלה בענין הביכורים, שאין מביאים ביכורים מעבר הירדן. אבל בדין הביכורים עצמו אנחנו רואים, שעבר הירדן היא חלק מארץ ישראל. הרי כך נאמר במשנה (בכורים א, י) בענין ביכורים: דעת תנא קמא שמביאים ביכורים מזיתים שבעבר הירדן מפני שהם המובחרים ביותר, ועל זה בא ר' יוסי ואומר, שאין מביאים מעבר הירדן מפני שאיננה "ארץ זבת חלב ודבש". התנאי בביכורים הוא, שתהיה ארץ זבת חלב ודבש, ואין התנאי הזה קיים בעבר הירדן. מוסיף שם הר"ש, ומביא את הירושלמי, שאומר, שיש דעה אחרת, האומרת שאין מביאים בכורים מעבר הירדן מפני שלא נתן להגיד במקרא בכורים "אשר נתת לי ה".

שבט גד ושבט ראובן אינם יכולים להגיד "אשר נתת לי ה'", מכיון שהם לקחו בעצמם, הרי באותו הזמן היוזמה היתה של אותם שני השבטים. ואומר הירושלמי, שהנפקא מינה תהיה לפי הדעה הזאת בין שני השבטים לבין חצי שבט המנשה. מפני שהיוזמה לנחלת חצי שבט המנשה היתה מהקב"ה וממשה רבנו, לכן היא באמת "אשר נתת לי ה'". לכן, אפילו לאותה דעה שאומרת שיש בעבר הירדן פגם שהוא לא נקרא "אשר נתת לי ה'", הרי ביחס לחלק של חצי שבט המנשה, שהוא בצפונו של עבר הירדן, אין עליו שום פגם גם הדעה הזאת. אלא רק מצד שאיננה ארץ זבת חלב ודבש. הרמב"ם בפירושו המשניות שם מביא, שכל עבר הירדן נקרא "אשר נתת לי ה'", וכל הדיון במשנה היה על "ארץ זבת חלב ודבש", ואין הלכה כר' יוסי. יוצא, שבעבר הירדן ישבו בארץ "אשר נתת לי ה'", בארץ ישראל, והיה זה בחינת "כל יושביה עליה".

בתי ערי חומה נוהגים גם בעבר הירדן

הדברים אינם אמורים רק לאותו זמן, אלא גם לזמן הכיבוש השני של ארץ ישראל. (אני משתמש בלשון הזאת "כיבוש שני", ומישהו העיר שאין ביטוי כזה. אבל יש ביטוי כזה, ב'קריית ספר' הלכות תרומות, הוא מזכיר את הענין הזה של "כיבוש שני", כי כיבוש אינו דוקא כפי שרגילים לפרש מלשון מלחמה, כיבוש פירושו התיישבות, היאחזות במקום). המשנה בערכין (לב, א) מונה דוגמאות לערי חומה בזמן הכיבוש השני, ומביאה שם של עיר אחת בגליל ושם של עיר שניה, גדוד, שהיתה בארץ עבר הירדן. שואלת הגמרא, וכי רק שני אלה נזכרים כאן בגליל ובעבר הירדן. אומר אב"י הפרוש הוא, שהמקומות הללו היו המקומות המרוחקים ביותר שנתקדשו בקדושה מיוחדת של בתי ערי חומה, שהמצורעים נשלחים משם, הנקראת קדושת מחנה ישראל. וגם במקומות קרובים יותר. זאת אומרת, שגם בעבר הירדן, גם בזמן עזרא היו מקומות כאלה שקידשו אותם באותה קדושה מיוחדת, וברור שאין מקום לקדש בקדושה אלא מקום שנמצא בארץ ישראל. לבתי ערי חומה מקודשים יש דינים מיוחדים, במיוחד לגבי חזרה ביובל, דינים השייכים רק בארץ ישראל. זאת אומרת, שבמהותו של דבר גם בזמן עזרא לא נשתנה שום דבר מהענין הזה, המקומות האלה נשארו בדרגת הקדושה שהיתה להם, ויש להם היום.

הרמב"ן: ארץ סיחון ועוג היא ירושתם של ישראל

אם יעלה על דעת אדם מישראל להסתמך על הרמב"ן, ולומר שעבר הירדן איננה נחלת האבות, הרי הרמב"ן אומר בפירושו הפוך. אומר הרמב"ן (עה"ת, במדבר כא, כא), ביחס למשה רבנו ששלח לקרוא שלום לארץ סיחון בזמן שרצה לעבור, בלשון "אעברה נא בארצך": "אבל באמת מה שאמר לו 'אעברה בארצך', זה היה משה עושה מעצמו דרך פיוס,

כי ארץ סיחון ועוג ירושתם של ישראל היתה, כי לאמורי היא, והיה מן הדין שאם יענו שלום ופתחו להם, יהיה כל העם הנמצאים להם למס ועבדום. אבל משה היה יודע, כי ישראל עתה לא יכבשו כל עשרה עממים, והיה חפץ שיהיה כל כיבושם מעבר לירדן והלאה, שיהיה מושבם יחד, ושהיא הארץ הטובה אשר היא זבת חלב ודבש".

"ארץ סיחון ועוג ירושתם של ישראל היתה", זהו ירושתם של ישראל, כי לאמורי היתה, והאמורי הוא אחד משבעת העממים, וארץ האמורי מובטחת לישראל. לא היה המקום ראוי להיות לירושה ברגע זה, כמו שהכתוב אומר, "פן תרבה עליך חית השדה", ולכן היתה בדעתו ליישב תחילה את עבר הירדן השני. אבל במהותו של דבר זה היה מיועד להקרא ארץ נחלת ישראל.

עוד כתב הרמב"ן לגבי געולי מדין (במדבר לא, כג), שהקב"ה צוה לטהר אותם כפי הסדר שראוי רק במלחמת מדין, ולא נאמר הדבר הזה במלחמה שקדמה לה בארץ סיחון ועוג. מסביר הרמב"ן שוב פעם:

"הזהיר אותם עתה בהגעלת כלי מדין מאיסורי הגוים, ולא אמר זה מתחילה בכלי סיחון ועוג שלקחו גם שללם, כמו שאמר 'רק הבהמה בזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו' והטעם כי סיחון ועוג מלכי האמורי הם, וארצם מנחלת ישראל היא".

לא היה צורך לטהר את שלל סיחון, כי מנחלת ישראל הוא, חלק מארץ האמורי.

ממילא אנחנו מבינים, מדוע הקב"ה הסכים שבני גד ובני ראובן ישבו באותו מקום. כך נשאר הדבר בתכנית המקורית, שארץ האמורי שייכת לעם ישראל, ולכן הם התיישבו שם, ורכשו שם את מקומם, ולכן ישובם שם נקרא "כל יושביה עליה", גם אם היה בעבר הירדן המזרחי.

עיון בדברי ה'משנה למלך'

אני אגיד לכם עוד מילה מספר 'פרשת דרכים' של בעל ה'משנה למלך' (דרך הקודש, דרוש שמיני), גם הוא אומר את הדברים האלה בצורה הפשוטה ביותר. הוא מביא על הענין מה שחשב שמשה רבנו "ואתחנן אל ה' בעת ההיא... אעברה נא", ופרש רש"י: "בעת ההיא, לאחר שכבשתי את ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר". רוצה אחד המפרשים לומר, לפי שהיה סבור שארץ סיחון ועוג בכלל ארץ ישראל, ועל זה בא בטענה לומר "נדר שהותר מקצתו הותר כולו, ורצה לומר שמשה רבנו היה סבור שארץ סיחון ועוג הם מכלל ארץ ישראל, וקושטא דמילתא שאינם בכלל ארץ ישראל. ומוסיף עליו בעל ה'משנה למלך': ואני תמה עליו, דמילתא דפשיטא היא שהם מכלל ארץ ישראל, והעד על זה מתנא דמתניתין, מיעט ארץ סיחון ועוג מן הביכורים, מפני שאינה ארץ זבת חלב ודבש, ולענין תרומות ומעשרות חיובה מן התורה. אז זאת אומרת, שיש בה חסרון פרטי מסוים של זבת חלב ודבש, אבל היא חלק מארץ ישראל.

גם רושמה של הקדושה הראשונה נשאר לדורות

על ההבדל בין הקדושה הראשונה והקדושה השנייה, מעניין שאומר בעל ה'קריית ספר' המהרי"ט זצ"ל, וזה לשונו (הלכות תרומות פרק א):
 "נראה שמה שאנחנו צריכים מלך ונביא ורוב ישראל, אפילו לכיבוש ארץ ישראל, היינו רק בכיבוש ראשון, אבל כיבוש שני, כיון שכבר קדשה ארץ ישראל, אף על פי שבטלה כשגלו, לא הוצרכו רוב ישראל, אלא עזרא וסיעתו קידשוה".
 יש הבדל בין סדר הקדוש בפעם הראשונה לפעם השנייה. מכיון שהמקום הזה כבר נתקדש נשאר בו רושם הקדושה. זה לא נכון שאחר החורבן הקדושה בטלה כאילו לא היו דברים מעולם. על ידי זה שקודם היתה בו הקדושה, אז אפשר עכשיו לקדש בצורה יותר קלה מאשר בתנאים הראשונים, רושם הקדושה הראשונה נשאר. זאת נקודה מיוחדת במינה.
 כן מזכיר אותה הרמב"ם גם להלכה בנוגע לסמיכה, שאין הסמיכה נוהגת אלא בארץ ישראל, על כן פסקה בשעתה הסמיכה, שאין סמוך אלא בארץ ישראל, ואין נסמכים אלא בארץ ישראל. אומר הרמב"ם (הל' סנהדרין פ"ד ה"ו): "אין סומכין זקנים בחוץ לארץ, וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים, ראויה היא לסמיכה". כל ארץ ישראל היא ארץ ישראל, אם החזיקו בה עולי מצרים, נשאר רושם הקדושה. אפילו הקדושה הראשונה נשארה, כפי שאנחנו רואים בשני הענינים הללו, בין בענין סדר הקידוש, בין בענין זה של האפשרות של הסמיכה. ארץ ישראל נשארת ארץ ישראל לעולם.

ארץ אשר נתת לי

הרצון הזה לטשטש את המציאות הזאת, לומר לנו שהאנשים האלה אינם יושבים בארץ ישראל, הוא בניגוד מוחלט למה שהתורה כתבה "כל יושביה עליה", שגם אלה שנמצאים באותם מקומות שנכבשו בשעתו, הרי הם ארץ האמורי, ואפילו יותר מסתם ארץ האמורי כפי שאמרנו, אלא גם הענין האלוקי של "אשר נתתי לי ה'". אנשים אלה שהתישבו ברמת הגולן, התישבו מתוך אמונה שיש כאן גדר של ישיבת ארץ ישראל, ויש כאן מצוה של ישוב ארץ ישראל. ועל סמך זה עשתה נכון הכנסת בשעתו, שפה אחד החליטה על צירוף רמת הגולן לארץ ישראל ללא כל פיקפוקים וללא הבדלים. היא איננה שונה, מבחינת הקדושה הכללית, לא מירושלים, לא משכם, ולא מחברון. אותה דרגת קדושה של מצוות ישוב ארץ ישראל שייך בכל מקום ומקום. האנשים האלה יושבים במקום הזה מכח השליחות של כנסת ישראל, מכח השליחות של מדינת ישראל. הזזה, חס וחלילה, של ישובי ישראל ממקומם היא בחינת גלות, שעתידים לתת את הדין מי שירצה להעז לעשות את הדבר הזה. לא יקרה כדבר הזה, ולא יהיה כדבר הזה!

אנחנו מאמינים באמונה שלמה, שאת המציאות הזאת הקב"ה יצר לנו ונתן לנו, "אשר נתת לי ה'". לא אנחנו לקחנו לנו, לא אנחנו יזמנו את המלחמות הללו, כל אלה באו על ידי הגוים האלה שהתנפלו עלינו, שהתנכלו לנו, שלא רצו לראות ברווחתנו. הם קיבלו את מפלתם מיד הקב"ה, לא מכח השכל האנושי, לא מכח היד האנושית נעשה לנו כל החיל הזה. ועל כן, אסור לנגוע ברמת הגולן כבבת עין, כמו שנוגעים בחלק אחר של ארץ ישראל. כל ארץ ישראל קדושה. אם יש בנו בעיות, הבעיות האלה תפטרנה על ידי משא ומתן נכון, על ידי אלה שיהיו מוכנים לשלום – לשלום אמת. כי כל התכסיסים האלה שאנחנו מוצאים כהיום הזה, אנחנו איננו רואים אותם כמכוונים לאמיתם, ואני חושב כבר שכל אלה שהתחילו ביוזמה הזאת, כבר מכירים כי אכן לא כל כך קצרה הדרך, כשם שהכריז בתחילה שבשלושת רבעי שנה נגמור את העניין. לא כך הדברים הולכים, ולא כך הדברים התפתחו. הקב"ה, שהביא אותנו לארץ ישראל, הוא ישמור על עמו ישראל, ולא יטוש את עמו בעבור שמו הגדול, במהרה בימינו אמן.⁶

7

'משנה אחרונה' ביחס למעמדה של רמת הגולן^ט הרב שלמה גורן (תרע"ח-תשנ"ה) הרב הראשי לישראל

מראיין: הרב גורן, אני רוצה לשאול אותך במקום אחר, על רמת הגולן. בימים האחרונים פורסם שפסק ההלכה הקודם שלך, השתנה כנראה, לגבי מעמדה של רמת הגולן?
הרב גורן: אני אגיד לך. פסק ההלכה באופן הלכתי טהור לא משתנה. מה שקבעתי ביחס לקדושת או לאי-קדושת רמת הגולן כא"י, לא השתנה". אבל מה, הנסיבות השתנו. כל

ט. **הערת המלקט (ש.ה)** בשנות לימודי בישיבת 'מרכז-הרב', זכיתי להשתתף בסדרת השיעורים: "הלכות ארץ ישראל" שהועברה ע"י הרב חיים שטיינר. באחד מן השיעורים שעסקו במעמדה של רמת הגולן בהלכה, השמיע לנו הרב שטיינר את הריאיון הנדיר הזה, בו מובאת "משנה אחרונה" מאת הרב גורן ביחס המעשי לרמת הגולן (הריאיון נערך שבועות ספורים לפני פטירתו של הרב). לתועלת הרבים, מצאנו לנכון להביאו כאן במלואו.

הרב שטיינר הוסיף בדברים שבע"פ וכך סיפר: "...היינו אצל הרב גורן, שבועיים לפני פטירתו והוא אמר: אם ככה מתנהלת ממשלת ישראל, למה לי חיים?! כך הוא אמר... אחד הדברים שקיצרו את ימיו, הייתה ההתנהגות של ממשלת ישראל בזמנו..." עיקרו של המובא בהערות דלהלן מקורו בעבודת הדוקטורט של גב' שפרה מישלוב, על אודות דמותו ומשנתו של הרב גורן: 'בעין הסערה', תמוז ה'תש"ע, עמ' 115-116.

המטרה שלי הייתה אז, להציל את יהודה ושומרון מציפורני הערבים, כי ע"י זה שנעשה שלום עם סוריה, לא יהיה לנו לחץ של הערבים. שלום עם סוריה פירושו שלום עם כל מדינות ערב ושלום עם סוריה, פירושו שלום עם המדינה המסוכנת ביותר לעם ישראל^י, כמו שכתוב: "מצפון תפתח הרעה" (ירמיהו א, יד).

י. עמדת הרב גורן ביחס לרמת הגולן הינה מורכבת. מחד, הוא קבע כי "הגולן הוא חלק בלתי נפרד מארץ-ישראל המקודשת על פי ההלכה, וכל המצוות התלויות בארץ נוהגת שם" ('הצופה', כד' שבט ה'תשל"ח), וכן במכתב ברכה שכתב לרה"מ מנחם בגין לרגל קבלת חוק הגולן ('ה'תשמ"ב) כתב: "בשם רוב בנינו ורוב מנינו של עם ישראל, הנני מברך ברכת שהחיינו וקיימנו והגיענו ללילה הגדול הזה. בו אנו זוכים להחיל את קדושת ארץ ישראל וחוקתה על רמת הגולן עד הר שיאון הוא חרמון. כן נזכה במהרה לקדש ולהחיל את חוקת ישראל על יהודה ושומרון וחבל עזה עד נחל מצרים" (ארכיון הרב גורן, מובא אצל מישלוב, שם).

יחד עם זאת, במאמר שפרסם בשנת ה'תשנ"א ('הצופה', י"ב אייר ה'תשנ"א), הביע את עמדתו ההלכתית ביחס לרמה"ג ואלו עיקריה: א. אינו כלול בגבולות ההבטחה של א"י ודינו כדין כל עבר הירדן המזרחי, אשר נועד להיכבש רק בימות המשיח. ב. אינו כלול ב'ארץ זבת חלב ודבש', ג. אינו נקרא 'נחלת ה', ד. מוגדר כ'ארץ טמאה', ה. אינו כלול בשבועה שנשבע ה' לתת לישראל את ארץ-ישראל, ו. אינו כשר לבית שכינה, ז. אינו נקרא 'ארץ טובה', ח. כל הקבור בו כאילו קבור בחו"ל ט. ואין בו מצוות יישוב ארץ ישראל. למעשה, הרב גורן סבר שקדושת רמה"ג בימינו הינה מדרבנן בלבד ('הצופה' כ' אלול תשנ"ב).

יא. כוונת הרב למאמרו ב'הצופה' משנת ה'תשנ"א שהוזכר לעיל. כתב הרב אליעזר מלמד: "אחר שנתפרסמה תכניתה של ממשלת רבין שעניינה נסיגה מרמת הגולן תמורת הסכם שלם מלא עם סוריה, תמך הרב גורן ביוזמה ונימק זאת ע"פ הרמב"ן שעבר הירדן הוא במדרגה פחותה מארץ ישראל ועיקר מצוות ישוב הארץ חלה על הצד המערבי... מדבריו היה אפשר להבין שאין מצוות ישוב הארץ ברמת הגולן, על כך שאלתי אותו כמה פעמים, והשיב שבוודאי שיש שם מצווה, אלא שהיא שנייה בחשיבותה ורק מפני שחשב שיש סכנה לקיום אחיזתנו על יהודה ושומרון, עדיף לסגת מרמת הגולן כדי להציל את יהודה ושומרון, שלגביהם ישנה חובה גמורה" (אתר 'ישיבה', כ' שבט תשס"ד).

הרחבה משמעותית וביסוס תורני איתן להכללתה של רמת הגולן בתחומיה של ארץ-ישראל ניתן למצוא בספרו של הרב יגאל אריאל, ארץ ירדן וחרמונים, ובסדרת "אוצר ארץ ישראל", כרך ו', עבר הירדן – טרקלין של מלך – הרב ישראל אריאל, הוצאת מכון המקדש, ירושלים.

יב. "...אנו עלולים להתדרדר מהר מאוד למלחמה איומה עם אירן, באשר אירן מצטיידת כעת בצעדי ענק בנשק לא קונבנציונלי, כולל נשק גרעיני... וכל עוד שלבנון מוכנה לשמש בסיס מוצק לכוחותיה של אירן בחסות סוריה... במסגרת חיזבאללה, או בכל מסגרת צבאית אחרת שתמצא לנכון... ניצחון חד פעמי של צה"ל על כוחות אירן, אין בו כדי להפסיק את המלחמה האיומה עם אירן (מתוך מכתבו של הרב גורן לרה"מ רבין, ה'תשנ"ב).

ואז חשבתי שברגע שאנחנו נעשה שלום עם סוריה והאזור של רמת הגולן הוא אזור כבוש, זה אי אפשר להכחיש, מעולם לא היה חלק של א"י, לא בתקופת הטורקים ולא בתקופת הבריטים ותמיד זה היה שטח סורי, אז חשבתי שזה יותיר את יהודה ושומרון, חלקי ארץ ישראל המקודשים ביותר. חשבתי.

ולכן, הוצאתי אז את פסק ההלכה וכתבתי מכתב לרבין, מכתב מפורט מה עליו לעשות⁷, אבל הוא עשה את ההיפך. הוא הלך והסגיר חצי ארץ ישראל לרב-המרצחים, לטרוריסט הבינלאומי, מבלי לקבל שום תמורה⁸.

מראיין: אז מה אתה אומר על רמת הגולן?

הרב גורן: אז לכן אני אומר, מה פתאום שאנחנו נחזיר את רמת הגולן?! לצורך מה? מה פתאום! למה מגיע? לא מגיע כלום כאשר אנחנו ויתרנו על ארץ ישראל. עוד נוותר על רמת הגולן, מה? ויתרנו על המקומות המקודשים ביותר לפי התורה, ויתרנו.

מראיין: הרב הראשי לשעבר, הרב שלמה גורן, אני מאוד מודה לך.

הרב גורן: על לא דבר.⁷

ג. **הערת המלקט (ש.ה):** יש לשים לב לכך שדברי הרב כאן מוסבים אך ורק על מעמדה הפוליטי והמשפטי של רמת-הגולן מאז ראשית ימי הציונות בלבד. שהרי דבר קיומו של רצף התיישבותי יהודי ברמת הגולן בין מאות שנים, בזמן הבית הראשון והשני הינו עובדה ידועה. כמו-כן, למרות דברי הרב המוסבים על המעמד הפורמאלי של רמת הגולן, יש לציין שהיו וישנם שטחים נרחבים בעבר הירדן המזרחי (ובפרט בחבל החורן) שנקנו ע"י הברון רוטשילד או ע"י אגודות של מתיישבים יהודיים בשלהי תקופת חובבי ציון. יש האומדים את היקף השטחים הללו בכרבע מיליון דונם (על כך ראה בספרו של צבי אלין, "אתמולים", הוצאת מודן, תשנ"ח ובמאמרו של ד"ר גיא בכור, 'האמת שהושתקה עד היום', ה' שבט ה'תשע"ב).

יד. מכתב מיום ח' חשון ה'תשנ"ג, מצוי בארכיון הרב גורן, מוזכר אצל מישלוב (שם). הרב גורן התנה את הסכמתו למהלך בשלושה תנאים: א. ויתור מראש על זכויות הפלסטינאים להקמת מדינה עצמאית. ב. פירוז הגולן כולו מכל סוגי נשק. ג. הישובים היהודים יישארו בגולן שלמים בפיקוח משטרת ישראל וכוח אר"ם.

טו. כוונת הרב כאן לאותה 'תכנית שטנית שסופה להביא חורבן על מדינת ישראל', (כלשונו, בראיון טלוויזיוני בעת ההיא) אשר נקראת: "הסכמי אוסלו". על עומק המזימה הכלולה בתכנית זו ראה בספר: "מדריך ליונה עיוורת: הקולוניאליזם האירופי – איום שקם לתחייה", מאת: אלון דהן, הוצאת ירון גולן, תשס"ד.

8

**מעמדם ההלכתי של יהודה, שומרון וחבל עזה
הרב שלמה גורן (תרע"ח-תשנ"ה)
הרב הראשי לישראל**

הקדמה: בט' במרחשון תשנ"ג בהיותי מזכיר רבני יש"ע ועורך גיליון רבני יש"ע שלחתי מספר שאלות עקרוניות לרב גורן. ככלל, סברתי כי עיקר תפקידם של רבני ישראל להגדיר את המציאות המשתנה על פי עקרונותיה של התורה, לשם כך שאלתי שאלות אלו: מהו גדר האיסור למסור חלקים מיהודה או שומרון לגויים ועד כמה צריך להיאבק כנגד אפשרות כזו? האם האוטונומיה כמוה כמסירת חלקים מהארץ לנוכרים או שנתנית אוטונומיה לערבים קלה יותר, והאם יש לקחת בחשבון את הסכנה הברורה שהאוטונומיה תפתח למדינה ערבית ח"ו? בעקבות קולות שנשמעו בתקשורת יש תושבים שביקשו לשאול מה צריך לעשות מתיישב יהודי שחיילים יהודים או שאינם יהודים מצווים עליו לעזוב את ביתו ומאיימים עליו כי אם לא יעזוב את ביתו ירו בו למוות?

תשובה:

ב"ה י"ט במרחשון תשנ"ג לכבוד הרב אליעזר מלמד רבה של "הר־ברכה" – מזכירות רבני יש"ע. שלומך ישגה. מאשר אני קבלת מכתבך מיום ט' מרחשון תשנ"ג בו הנך מבקש לברר בשם רבני יש"ע שלוש בעיות יסוד הנוגעות למעמדנו, זכותנו וחובתנו בחבלי יהודה ושומרון לפי ההלכה. אף שלא הזכרת בהקשר זה את רצועת עזה אשתדל בתשובתי להתייחס גם לעזה ובנותיה. ואשיב על שאלותיך על ראשון ראשון. רצוף בזה תשובתי המפורטת על השאלות. לפי בקשתך אני מצרף גם תמצית קצרה של תשובתי על עמוד נוסף בו מרוכזות כל כותרות המשנה של תשובותיי המפורטות מהן יכול כל אחד להבין את תוכן המשא ומתן של התשובה והמסקנות המוסקות מן התשובה. כמו כן אני חוזר בעמוד הנ"ל על השאלות שלך כדי שירוך הקורא בו להבין במה מדובר. אני תקווה שמלאתי מבוקשכם בתשובה זו ואם תתעוררנה אצלכם בעיות נוספות והשגות על דברי אנא כתבו אותן אלי ואשתדל להיענות לבקשותיכם. הכותב וחותם בכל חותמי ברכה ובברכת "זאת הארץ אשר תתנחלו אותה".

הרב שלמה גורן

תמצית התשובה:

לשאלה א:

- (א) מצוות ישוב ארץ ישראל שתי תחולות לה. האחת תחולתה על האדם מישראל והשנייה תחולתה על הארץ.
- (ב) קדושת הארץ תלויה בישוב היהודי שבה.
- (ג) הריבונות היהודית ולא ההתיישבות קובעת בניינה או חורבנה של ארץ ישראל.
- (ד) מעמדם ההלכתי של יהודה שומרון וחבל עזה תחת שלטון הכיבוש של צה"ל.
- (ה) אסור היה מן התורה להשאיר את יש"ע מחוץ לריבונות ישראל.
- (ו) השבועות שהשיביע הקב"ה את ישראל שלא יעלו בחומה ושלא ימרדו באומות פקע תקפן.
- (ז) הוויתור של ממשלת ישראל על ריבונות ישראל ביש"ע אין לו תוקף הלכתי.
- (ח) משלושה טעמים אי-אפשר להעניק לערביי יש"ע מעמד של גר תושב כדי שתהיינה להם זכויות בארץ.
- (ט) יש איסור תורה בויתור על שטחי ארץ ישראל ביהודה שומרון וחבל עזה.
- (י) חזקת האבות בארץ לא היתה רק בגין ההבטחה השמימית, אלא גם מכוח כיבושו של אברהם אבינו את הארץ מידי כדורלעומר מלך עילם מבני שם והמלכים שאתו.
- (יא) בשתי המלחמות הגדולות במלחמת השחרור ובמלחמת ששת הימים זכינו לריבונות מלאה על הארץ בגבולות התנ"ך.
- (יב) לפי שיטת הראב"ד וסיעתו אפשר להעניק לערביי יש"ע זכויות אזרחיות אבל בשום פנים לא להעניק להם זכויות לאומיות.
- (יג) מצות מחאה ותוכחה נגד מעשים לא נכונים של השלטון היא מהמצוות החשובות בתורה.
- (יד) אין היתר להפעיל כוח או אלימות נגד כוחות הבטחון בהפגנות מחאה נגד השלטון היהודי.

לשאלה ב:

- (טו) הענקת זכויות של אוטונומיה לערבים, יש בזה איסור תורה לפי הרמב"ם וגם לפי הראב"ד.
- (טז) הקמת תאגיד של ערים, כפרים וישובים ערביים לשם שלטון מוניציפלי מרכזי עצמי מהווה בעיה הלכתית.
- (יז) לא היתה מעולם ישות פלסטינאית בארץ. ישות כזאת נוצרה על ידי ראש ממשלת ישראל בהסכם קמפ־דייוד.

יח) ערביי ארץ ישראל אין להם ולא היתה להם מעולם שום זכויות לאומיות בארץ כי אם זכות מגורים אזרחית.

לשאלה ג:

יט) שאלה מוזרה על מציאות שלעולם לא תתרחש בארץ ולכן אין ראוי לדון בה בבית מדרשנו.

כ) סיכום – שש פונקציות משיחיות הן.

כא) כל מה שהתרחש ומתרחש בארץ מכוון על ידי תכנית שמיימית המכוונת להגשמת חזון הגאולה השלישית.

התשובה המלאה:

שאלה א:

מהו גדר האיסור למסור חלקים מיהודה או שומרון לגויים, ועד כמה צריך להיאבק כנגד אפשרות כזו?

א) מצוות ישוב ארץ ישראל שתי תחולות לה.

האחת תחולתה על האדם מישראל והשניה תחולתה על הארץ.

מצות ישוב ארץ ישראל השקולה כנגד כל המצוות שבתורה כמו ששנינו בתוספתא עבודה זרה (פ"ד ה"ג): "מלמד ששיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה". ובספרי דבי רב בפרשת ראה (פיסקה פ) על הפסוק "וְיָרְשֶׁתְּ אֶתֶּם וְיִשְׁבְּתָ בְּאַרְצָם" (דברים יב, כט) אמרו: "שיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה". היא לא רק חובת הגוף של כל יהודי שחייב לגור בארץ ולקיים מצות ישוב ארץ ישראל אלא תחולתה גם על ארץ ישראל עצמה שכל ארץ ישראל צריכה להיות מיושבת על ידי יהודים.

שתי תחולות אלו של מצות ישוב ארץ ישראל, האחת כחובת הגוף והשניה כחובת הארץ אנו למדים משני המקורות שהזכרנו לעיל בהם מופיעה הלכה זו. כי בתוספתא עבודה זרה הנ"ל מדובר על חובת הגוף לגור בארץ ישראל כמו ששנינו שם: "ישהה אדם בארץ ישראל ואפילו בעיר שרובה גויים ולא בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל, מלמד ששיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה וכל הקבור בארץ ישראל כאילו קבור תחת המזבח". הרי זה דבר הלמד מעניינו שם מדובר על המצווה המוטלת על האדם מישראל כחובת הגוף לגור בארץ כשם שמצווה להיקבר בארץ. בזה המצווה והזכות תחולתן על האדם ולא על הקרקע כי אין כל מצווה על אדמת ארץ ישראל שייקברו בה יהודים. אדרבה מבחינת האדמה מוטב שלא ייקברו בה כמו שמצינו בירושלמי כלאים (פ"ט שלהי הל"ד):

"רבי בר קוריא ור' לעזר הוון מטיילין באסטרין ראו ארונות שהיו באין מחוצה לארץ אמר רבי בר קוריא לר' לעזר: מה הועילו אלו? אני קורא עליהם (ירמיה ב, ז) 'וַיִּנְחֲלֵתִי שְׁמֵי־מִקְדָּשׁ לְתוֹעֵבָה' – בחייכם, 'ותבואו ותטמאו את ארצי' – במיתתכם. משמע שאין מצווה על האדמה שייקברו בה ישראל. כן הוא ביחס למצוות ישוב ארץ ישראל, חשיבות העל הוא לגור בארץ ישראל ומבחינה זאת היא מצווה המוטלת על האדם.

ומאידך מדברי הספרי הנ"ל שדורש הלכה זו שמצוות ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה מן הכתוב "וַיִּרְשְׁתֶּם אֶתָּה וַיִּשְׁבְּתֶם בָּהּ. וְשִׁמְרַתֶּם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל הַחֻקִּים" (דברים יא לא-לב). מצווה זו תחולתה על הארץ, שמצווה על ארץ ישראל שתהיה מיושבת בישראל מכיוון שקדושתה של הארץ תלויה בישוב היהודי שבה וכל מקום שחרב מישוב היהודי פקעה קדושתו. כמו שכתבו בתוספות במסכת כתובות (מה, ב בד"ה 'על'), שכתב הר"י: "דעיר שרובה עכו"ם בטלה קדושת היקף חומה, דחומה כמאן דליתא דהא עיירות המוקפות חומה משתלחין מצורעים מהם כדאמרין במס' כלים (פ"א מ"ז). וכשהיא רובה עכו"ם אין משתלחין משום דבטלה קדושת חומה", עכ"ל התוספות. שמע מינה מדבריהם שקדושת ערי חומה תלויה בישוב היהודי שבה. ולא רק קדושת ערי חומה אלא גם קדושת הארץ לחיוב תרומות ומעשרות תלויה בישוב היהודי שבה. כמו שכתב הרמב"ם בפרק א מהלכות תרומות הלכה כו: "שאיין לך תרומה של תורה אלא בארץ ישראל בלבד. ובזמן שכל ישראל שם שנאמר: 'כי תבואו' ביאת כולכם כשהיו בירושה ראשונה וכמו שהן עתידין לחזור בירושה שלישית לא כשהיו בירושה שנייה שהיתה בימי עזרא שהיתה ביאת מקצתן ולפיכך לא חייבה אותן מן התורה", עכ"ל. מכאן שמצוות ישוב הארץ היא גם מצווה התלויה בארץ שחייבת להיות מיושבת ביהודים שאם לא כן אין בה קדושת הארץ. זאת אומרת שהתיישבות יהודית וקדושת הארץ קשורות ומותנות זו בזו.

ב) קדושת הארץ תלויה בישוב היהודי שבה.

כן משמע מדרשת הספרי בפרשת עקב (פיסקא נא) על הפסוק (דברים יא, כד): "כָּל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ בָּהּ רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה". שואל הספרי: "או אינו אלא רשות בידם לכבוש חוץ לארץ עד שלא יכבשו את הארץ? תלמוד לומר (דברים יא, כג): 'וַיִּרְשְׁתֶּם גוֹיִם גְּדֹלִים וַעֲצָמִים מִכֶּם', ואח"כ "כָּל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּדְרֹךְ בָּהּ רַגְלְכֶם בּוֹ לָכֶם יִהְיֶה", שלא תהא ארץ ישראל מטמאה בגלוליהם ואתם חוזרים ומכבשים חוץ לארץ". שמע מינה שהמצווה היא על ארץ ישראל שתהיה כבושה ומיושבת על ידי ישראל. וכן משמע מדברי הרמב"ן במצוה ד הנוספת למצוות עשה של הרמב"ם. שכתב על מצוות החרמת ז' עממים "שאנו נצטוינו להרוג האומות ההם בהילחמם עמנו ואם רצו להשלים נשלים ונעזבם בתנאים ידועים. אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות". משמע שהיא מצווה המוטלת על

הארץ שלא נניח אותה בידי נכרים והיא מכלל מצות ישוב ארץ ישראל השקולה כנגד כל המצוות שבתורה הנלמד מסמיכות הכתובים (דברים יא לא-לב): "וְיִרְשְׁתֶּם אֹתָהּ וְיִשְׁבְּתֶם בָּהּ". "וְיִשְׁמְרֶתֶם לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל הַחֻקִּים וְאֵת הַמִּשְׁפָּטִים".

ג) הריבונות היהודית ולא ההתיישבות קובעת בנינה או חורבנה של ארץ ישראל.

והנה בכל הנוגע לבניין הארץ וחורבנה בידינו הוכחות שאין הדבר תלוי בישוב היהודי שבה אלא בריבונות היהודית שעליה שכן כותב המגן אברהם (או"ח תקסא א) על דברי השולחן ערוך: "הרואה ערי יהודה בחורבן אומר ערי קדשך היו מדבר וקורע". וכותב שם המגן אברהם: "בחורבן אע"פ שיושבין בהן ישראל כיוון שהאומות מושלים עליהם מיקרי חורבן". הב"ח בפירושו על הטור (או"ח סימן תקסא בשלהי ד"ה "הרואה") מביא הוכחה להלכה זו של המגן אברהם וכן כותב שם הב"ח: "ופשוט הוא דהאי ערי יהודה בחורבן דקאמר היינו אפילו יש שם ישוב כל שיד האומות שולטת עליו בחורבן מיקרי דהא מצפה (ירמיה מא, ה) שקרעו עליה היה שם ישוב עם רב מיהודים וכשדים אנשי מלחמה. דעדיין לא ידעו הם שנהרג גדליה וכל היהודים אשר היו במצודה ואעפ"כ קרעו בגדיהם מפני שהיתה נכבשת מתחת יד מלך בבל" עכ"ל הב"ח. זוהי שיטת הב"ח והמגן אברהם.

לעומתם מסתפק הבית יוסף בבעיה זו האם הכוונה לחורבן הישוב שבו אבל אם יש שם ישוב גם אם הגויים שולטים שם בבנינו מיקרו או שמא אין הדבר תלוי במציאות ישוב במקום אלא בשלטון היהודי או הנכרי במקום. אם כי לשונו של הבית יוסף בזה מעורפלת וקשה לרדת לסוף כוונתו. שכן כתב שם הבית יוסף: "והאי ערי יהודה בחורבן דקאמר דהיינו שהן חרבות ואין בהם ישוב כלל אבל אם יש בהם ישוב אע"פ שהם בידי עכו"ם היה נראה לכאורה דאין צריך לקרוע ואפשר דכל שהם בידי עכו"ם אע"פ שיש בהם ישוב בחורבן מיקרי וכן עיקר". ומכיוון שגם הבית יוסף מכריע לבסוף שהשיטה האחרונה היא עיקר יש לקבל זאת כפסק הלכה מפי שלושת עמודי ההוראה: הבית יוסף הב"ח והמגן אברהם שהכל תלוי בשלטון במקום. אם הוא יהודי אע"פ שאין שם ישוב של יהודים נקרא המקום בבנינו. ואם השלטון הוא של נכרים נחשב כחרב ונקרא בחורבנו. ואם כי מדברי התוספות במס' כתובות הנ"ל לא משמע כן כמו שכתבנו לעיל שכל עיר שרובה עכו"ם פקעה ממנה קדושת ערי חומה כנ"ל משמע שהדבר תלוי בישוב היהודי שבה ולא בריבונות היהודית. אבל מכיוון ששלושת גדולי הפוסקים שמפיהם אנו חיים ומימיהם אנו שותים הם בדעה אחת שבנינה של העיר וחורבנה תלוי בשלטון שבה יש ללכת אחריהם.

ד) מעמדם ההלכתי של יהודה שומרון וחבל עזה תחת שלטון הכיבוש של צה"ל.

כעת עלינו לברר מהו מעמדם של יהודה שומרון ורצועת עזה לאור ההלכה הנ"ל. האם השלטון של צה"ל בהם נחשב לשלטון יהודי מכיוון שצה"ל שולט שם מבחינת החוק הלאומי והבינלאומי וממילא האזורים הללו עומדים תחת ריבונות ישראל שהשליטה עליהם היא לכאורה יהודית^{טז}. או שמא מכיוון שלא החוק הישראלי לא החילוני ולא ההלכתי הוחל על האזורים הללו כי אם החוק הירדני נשאר תקף ביהודה ושומרון, ומעמדו של צה"ל באזורים אלו באופן רשמי הן מבחינת החוק הבינלאומי והן מבחינת החוק הישראלי הוא במעמד של כובש זר כפי שבית-המשפט העליון של המדינה קבע בזמנו להלכה ולמעשה, וכל סמכותו, מעמדו ותוקפו של צה"ל בישראל הוא מכוח כובש לפי האמנה הבינלאומית, ולא עוד אלא שמתברר שמעולם לא התכוון צה"ל לכבוש את ישראל על מנת לספח אותם למדינה אלא על מנת להיות שם בתור אחראי על סיפוק תנאי החיים של האוכלוסייה הערבית ובטחונם, במצב שכזה לא הועמדו ישראל מעולם תחת ריבונות יהודית כי מלכתחילה לא התכוונה ממשלת ישראל לכבוש אותם על מנת שתהיה לנו בעלות עליהם אלא כאפוטרופוס זמני על המקום.

לפי זה ייתכן ואין משמעות לשאלה מהו גדר האיסור למסור חלקים מיהודה או משומרון לגויים מכיוון שמעולם לא קיבלנו עליהם בעלות או ריבונות, ואע"פ שצה"ל מושל שם אין זה מכוח בעלות של שלטון ריבוני על האיזור שלזה התכוונו הבית יוסף הב"ח ומגן אברהם הנ"ל בדבריהם אלא בתור אפוטרופוס בינלאומי על שטחים אלו.

ה) אסור היה מן התורה להשאיר את ישראל מחוץ לריבונות ישראל.

אולם דא עקא לפי ההלכה שקבע הרמב"ן הנ"ל אסור היה להשאיר את ישראל מחוץ לריבונות היהודית, ובכל יום ויום שאנו לא מצרפים את יהודה שומרון וחבל עזה לארץ ישראל המקודשת תחת ריבונות ישראל אנו עוברים על מצות עשה מן התורה בה נצטוינו "לרשת הארץ אשר נתן האל יתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה והוא אמרו: וְהוֹרִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ וְיִשְׁבְּתֶם בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ לְרִשְׁתָּהּ אֹתָהּ". ועוד כתב שם הרמב"ן: "אבל הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות. וכן אחרי הכריתנו העמים אם רצו שבטינו לעזבה ולכבוש להם

טז. **הערת המלקט (ש.ה)** עיין במאמרו של הרב גורן: "קדושת אזור עולי מצרים - גוש קטיף לאחר כיבוש צה"ל במלחמת ששת הימים". חוברת 'אמונת עתיד', 50 (מרחשון-כסלו תשס"ג) עמ' 63-49 מכון התורה והארץ. וכן במאמר הרב גורן: "קדושת אזורי הכיבוש לפי ההלכה" בספרו "תורת המועדים", ובספר "משנת המדינה" מאמר "בעיות השמיטה בהתנחלויות - ביהודה, שומרון וחבל עזה".

ארץ שנער או ארץ אשור וזולתם מן המקומות, אינם רשאים, שנצטוונו בכיבוש ובישיבתה". זוהי שיטת הרמב"ן לפיה עוברת ממשלת ישראל בכל יום ויום על מצוה זו בזה שלא סיפחנו את יש"ע למדינת ישראל ולא החלנו עליה את החוק הישראלי. אמנם הרמב"ם חולק על הרמב"ן וסובר שאין מצות עשה מן התורה לכבוש את ארץ ישראל בכל דור ודור כמו שכתב שם ב"מגילת אסתר": "לפי שמצות ירושת הארץ וישיבתה לא נהגה רק בימי משה ויהושע ודוד וכל זמן שלא גלו מארצם אבל אחר שגלו מאדמתם אין מצווה זו נוהגת לדורות עד עת בוא המשיח. כי אדרבה נצטוונו לפי מה שאמרו בסוף כתובות (דף קיא) שלא נמרוד באומות ללכת לכבוש את הארץ בחומה". אבל גם לפי הרמב"ם על פי ההסבר של "מגילת אסתר", אין זה אלא לפני שכבשנו את הארץ במלחמת השחרור ובמלחמת ששת הימים שלדעת הרמב"ם אין מצווה לדורות לכבוש את ארץ ישראל. אבל כל שכבר כבשנו אותה משום שהיינו נאלצים לעשות זאת על בסיס של "עזרת ישראל מיד צר שבא עלינו", מצב שהיה קיים במלחמת ששת הימים שגם לדעת הרמב"ם זוהי מלחמת מצווה כמו שכתב בפרק ה מהלכות מלכים הלכה א, ולאחר מכן התעוררה בעיית ההגנה על הארץ ששחררנו בכורח המצב שהיה קיים אז, סביר להניח שגם לדעת הרמב"ם אסור לנו לנטוש עתה את הארץ שכבשנו וקנינו אותה בכיבוש מלחמה לפי ההלכה כמו שיתברר להלן וחובתנו להגן עליה בפני כל צר ואויב הזומם לגרשנו מארצנו. כי גם להרמב"ם אע"פ שאין כיבוש של הארץ מצווה, אבל ההגנה על ארץ ישראל שבידינו הוא מצווה מן התורה.

ו) השבועות שהשביע הקב"ה את ישראל שלא יעלו בחומה ושלא ימרדו באומות פקע תקפן. מה שמסתמך ה"מגילת אסתר" על סוגיית הגמרא בשלהי כתובות שם: ג' שבועות השביע הקב"ה את ישראל: שלא יעלו בחומה ושלא ימרדו באומות העולם וכו', כבר כתב המקובל האלוקי הרב חיים ויטאל זי"ע תלמידו המובהק של האר"י הקדוש בהקדמתו לספר "עץ חיים", שהשבועות הנ"ל המובאות במסכת כתובות היו בתוקף רק עד סוף האלף החמישי. אבל מכאן ואילך אדרבה מצווה לעלות בחומה להילחם ולהיאבק על שחרור ארץ ישראל ועל גאולתם של ישראל.

גם במכתבו של הגאון ר' מאיר שמחה מדווינסק זצ"ל בעל ה"אור שמח" על הרמב"ם שכתב לאחר הצהרת בלפור פוסק שאחרי שוועידת האומות המאוחדות בסאן־רמו החליטה לאמץ את הצהרת בלפור ולהבטיח לעם היהודי את הבית הלאומי בארץ ישראל פקע תוקפן של השבועות הנ"ל שלא יעלו ישראל בחומה ושלא ימרדו באומות מכיוון שחבר העמים סמך ידו על זכויותינו בארץ ישראל.

והנה על אף שצה"ל והרשות האזרחית בישראל פועלים לפי החוק הבינלאומי הרואה את מעמדו של צה"ל ככובש זר ולמרות שממשלת ישראל הסכימה ומסכימה עד היום למעמד זה שלנו ככובש זר בישראל¹¹⁹, אותנו מחייבת ההלכה היהודית. ומכיוון שלפי ההלכה היהודית עלינו לממש את הבעלות והקניין של הכיבוש הצבאי במלחמת ששת הימים ולהכריז על ריבונות יהודית בישראל גם אם לא עשינו זאת עלינו לראות את מעמדנו ההלכתי בשטחי ישראל ככובש זר עלינו לחלוק עליהם את הריבונות של מדינת ישראל מאחר שלפי ההלכה כיבוש מלחמה הוא קניין גמור. כמו שמוכיח זאת בחידושי הרשב"א במס' גיטין לז ע"ב בד"ה שבאי שחזקת מלחמה הוא קניין גמור אפילו בקרקע כמו שקובעת שם הגמ' לגבי עכו"ם שקונה בכיבוש מלחמה כמו עמון ומואב שטהרו בסיחון קל וחומר ישראל בעכו"ם.

לכן נחשב לפי ההלכה כיבוש המלחמה של ישראל בששת הימים כקניין גמור שמעניק לעם ישראל בעלות גמורה על ישראל. ואע"פ שהמדינה וצה"ל לא התכוונו לקנות את ישראל קניין גמור אלא לפעול שם בתור כובש זר, לא היתה זכות מן התורה לממשלת ישראל לוותר על הריבונות שלנו על ישראל, שם עיקרה וחשיבותה של ארץ ישראל ושם ציוה ה' את הברכה חיים עד העולם.

ז) הוויתור של ממשלת ישראל על ריבונות ישראל בישראל אין לו תוקף הלכתי.

אי לזאת, הוויתור של ממשלת ישראל על ישראל כאזור ריבוני של עם ישראל אין לו תוקף הלכתי. לאור ההלכה הברורה ברמב"ם בפרק י הלכה ו מהלכות עכו"ם: "אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין העכו"ם או שיד עכו"ם תקיפה על ישראל. אבל בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם אסור לנו להניח עובדי כוכבים בינינו. ואפילו יושב ישיבת עראי או עובר ממקום למקום בסחורה לא יעבור בארצנו אלא עד שיקבל עליו שבע מצוות שנצטוו בני נח שנאמר: 'לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץךָ' (שמות כג, לג), אפילו לפי שעה. ואם קיבל עליו שבע מצוות הרי זה גר תושב. ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד". והרמב"ם בפרק יד מהלכות איסורי ביאה הלכה ז פוסק: "איזה הוא גר תושב? זה עכו"ם שקיבל עליו שלא יעבוד כוכבים ומזלות עם שאר המצוות שנצטוו בני נח ולא מל ולא טבל הרי זה מקבלין אותו והוא מחסידי אומות העולם. ולמה נקרא שמו תושב? לפי שמותר לנו להושיבו בינינו בארץ ישראל", עכ"ל.

119. בספר תורת המדינה עמ' 119, הובא משפט נוסף שאינו בתשובה שקיבלתי וזה לשונו: "אזי לאור זה שהממשלה היא שליחתם של ישראל וחייבת לפעול רק לפי הסכמת הקהל ויכולים אנו לומר לממשלה לתקוני שדרתיך ולא לעוותי ולכן מחייבת אותנו רק ההלכה היהודית".

נמצאנו למדים מפי הרמב"ם שאם לא נעניק לערביי יש"ע מעמד של גר תושב [מה שאין אנו רשאים לעשות כן כמו שיתבאר להלן מכמה טעמים] אסור להשאיר אותם בארץ. ומכיוון שבמלחמת ששת הימים ואילך נעשתה ידינו תקיפה עליהם במצב שכזה שאנו שולטים בארץ אסור לפי שיטת הרמב"ם לכאורה להשאיר אותם בארץ. והרי הלכה רווחת בישראל ומפורשת במסכת תמורה (ד, ב) שאמר רבא: "כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני מיד". ונמצא שלמרות שממשלת ישראל לא התכוונה להחיל בעלות יהודית על יש"ע בניגוד להלכה אין החלטת הממשלה בנדון זה תוקף הלכתי ודינם של אזורים אלו כנמצאים תחת ריבונות ישראל¹¹.

ח) משלושה טעמים אי אפשר להעניק לערביי יש"ע מעמד של גר תושב כדי שתהינה להם זכויות בארץ.

[א] הטעם הראשון כמו שהרמב"ם בעצמו קובע בהלכות עכו"ם הנ"ל ובפרק יד מהלכות איסורי ביאה הלכה ח: "ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג אבל בזמן הזה אפילו קיבל עליו כל התורה כולה חוץ מדקדוק אחד אין מקבלין אותו". אמנם הראב"ד חולק על הרמב"ם (בהלכות עכו"ם הנ"ל) בזה וכותב בהשגותיו שם "א"א איני משווה לו בישיבת הארץ", כלומר שלפי דעת הראב"ד גם בזמן הזה כל ששומר על ז' מצוות שנצטוו בני נח אע"פ שאין מקבלין אותו כגר תושב באופן רשמי מותר להושיבו בארץ. ספק אם הראב"ד מכריע להלכה את שיטת הרמב"ם. בנוסף לכך גם להראב"ד אין בכוחנו להעניק לערביי יש"ע מעמד של גר תושב משום הטעמים דלהלן.

[ב] גם בזמן שהיובל נוהג אי-אפשר היה להעניק לפי הרמב"ם מעמד גר תושב לערביי יש"ע. על אף שהמוסלמים אינם עובדי עבודה זרה והם מייחדים לאל יתעלה יחוד כראוי, יחוד שאין בו דופי כמו שקובע הרמב"ם בתשובתו לר' עובדיה הגר בתשובות החדשות של הרמב"ם סימן תמח, מכל מקום אלה מביניהם שנותנים יד לאינתיפאדה הם חשודים על רצח יהודים, בין שעושים זאת בפועל ובין שיודעים על כך ושותקים ואינם נלחמים נגד הטרוריסטים והמרצחים. דינם של אלו ואלו כאילו מפירים את מצות לא תרצח ומצות דינים שהיא אחת משבע המצוות שנצטוו בני נח. כי הרי הרמב"ם סובר בפרק ט מהלכות מלכים הלכה יד – מכיוון שבני נח מצווין הם על הדינים – "מפני זה נתחייבו כל בעלי שכם

יח. בספר תורת המדינה עמ' 120 נוספו מספר שורות כנראה מדברי העורך וז"ל: "ואע"פ שבמאמר השני שכתבתי כאן בשם 'מעמד השלטון בישראל לפי ההלכה' פסקנו שלפי הרמב"ם אין לנו סמכות לנהל מלחמות ולכבוש את ארץ ישראל, מכל מקום כל שכבשנו ומה שעשינו עשוי גם להבא. אין זה אלא אם עשינו דברים לטובת העם ורצונו ולא כאשר הממשלה עושה מעשים נגד הרצון של העם ונגד התורה".

הריגה שהרי שכס גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו". הוא הדין ערביי יש"ע החברים באש"ף או בארגון טרוריסטי אחר או שמשתפים פעולה אקטיבית או פסיבית עם המרצחים באינתיפאדה הרואים מדי יום את הפגיעות בחיילים ובאזרחים מצד מאות התושבים. בכל אזור בשטחים מבוצעות זריקות אבנים על ידי ילדי התושבים שהאחריות היא על ההורים. יוצא שחלק גדול של ערביי השטחים אינם ממלאים את חובתם לגבי ז' מצוות בני נח בכל הנוגע לעשיית דין בפושעים ומרצחים. ואפילו אלו מביניהם שהם פסיביים ואינם משתפי פעולה עם הטרוריסטים, אם ליבם עם אלה הסוברים שארץ-ישראל אינה שייכת ליהודים כפי שמחייבת תורת ישראל, אין להעניק להם מעמד של גר תושב על מנת לקבל זכות ישיבה בארץ.

לגביהם, בין שהם רוב ובין שהם מיעוט, גם אם לא היתה המגבלה שלא להעניק להם מעמד של גר תושב ולאפשר את ישיבתם של ערביי יש"ע בארץ משום שאין היובל נוהג, הרי אינם שומרים על ז' מצוות שנצטוו בני נח הכוללות לא לגנוב ולא לרצוח ולא לגזול ולעשות דין עם הפושעים. לכן לאחר פרוץ האינתיפאדה אלו החשודים בשיתוף פעולה עם ארגוני הטרור אין להם זכות ישיבה בארץ לפי הרמב"ם והראב"ד גם יחד.

[ג] הטעם השלישי שאי-אפשר להעניק לערביי יש"ע מעמד של גר תושב משום שהרמב"ם פוסק בפרק ח מהלכות מלכים הלכה יא: "כל המקבל עליו שבע מצוות בני נח ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם ויש לו חלק לעולם הבא. והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שציוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבנו שבני נח מקודם נצטוו בהן. אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהם". עכ"ל.

והנה ערביי יש"ע, גם מי שאין לו יד בטרור ואינו חשוד בהגשת עזרה לאינתיפאדה, אם הם מאמינים ביחוד השם ומקיימים שאר מצוות בני נח בגלל שמאמינים בקוראן ומפני שמוחמד ציווה אותם ככה ולא בגלל הצו של משה רבנו לבני נח מפני שמאמינים שכך נצטווה משה רבנו על הר סיני – אין עליהם דין של גר תושב, אינם מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהם ואין להם חלק לעולם הבא.

מכיוון שגם הראב"ד אינו חולק על תנאי זה שברמב"ם וגם לא חולק על דעתו ביחס לחובת שמירת מצוות דינים שמכוחה חובה עליהם להלחם נגד הפושעים מביניהם, שמע מינה שגם לפי דעת הראב"ד אע"פ שאפשר היה להעניק מעמד גר תושב לאלו בין הערבים השומרים ז' מצוות בני נח בזמן הזה גם כשאין היובל נוהג כנ"ל, אי-אפשר לעשות כן לגבי המוסלמים שבינינו.

ט) יש איסור תורה בויתור על שטחי ארץ ישראל ביהודה שומרון וחבל עזה.

משני הטעמים האחרונים אסור לוותר לערבים על שטחי ארץ ישראל גם ביש"ע משום שלפי ההלכה יש לנו בעלות על כל שטחי יש"ע אע"פ שהמדינה וצה"ל לא התכוונו להחיל את הריבונות של ישראל על אזורים אלו. קיים איסור תורה על ויתורים בשטחי יש"ע לערביי האזור. האיסור הוא מטעם "לא תחנם" מן התורה – שפירושו חז"ל "לא תתן להם חניה בקרקע", כמו ששינו במסכת עבודה זרה (כ א), וברמב"ם פרק י מהלכות עכו"ם הלכה ד"י. והנה כבר ביארנו בספר "תורת המועדים" עמ' 627, כי על כל שטח אדמה בכל מקום שהוא בעולם ישנן שתי רשויות של קניין. אחת רשות-על של השלטון שמכוחה רשאי להטיל מיסים וארנונה על כל בעלי הקרקע והשנייה הרשות הפרטית של בעלי הקרקע כקניין פרטי. וכל שהרשות העליונה על הקרקע הוא בידי המדינה היא נחשבת כשלטת וכריבונית על האדמה כמו שכתבו התוספות במסכת קידושין (לו, ב בד"ה 'כל'): "שלפיכך בטלו תרומות ומעשרות בחוץ לארץ, לפי שעכשיו בחוץ לארץ אין הקרקעות שלנו שהרי משועבדות הן למלך ואנו נותנים מהם מס למלך. אם כן אין להם דין קרקע להפריש תרומה ומעשר. ואם תאמר בארץ ישראל נמי משועבדות הן הקרקעות למלך ואפילו הכי מפרישין תרומה ומעשר. ויש לומר דאין קניין לעכו"ם בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר". עכ"ל התוספות. וכן מצינו בתוספות במסכת בבא בתרא (נה, א בד"ה 'אם') שכתבו: "אבל למס המלך אפילו קרקע שוה אלף זוז משועבדת לדבר מועט והקרקע עיקר הן של מלך" וכו'. יש איפוא ללמוד מדברי התוספות הנ"ל במסכת קידושין שבארץ ישראל אין ריבונות על הקרקעות למלך נכרי לכן אין בידו להפקיע את קדושת הארץ מפני שארץ ישראל מוחזקת היא לנו מאבותינו כמו שמצינו במסכת בבא בתרא (קיט, א) שארץ ישראל מוחזקת היא וירושה היא לנו מאבותינו. וכן מפורש בירושלמי חלה (פ"ב ה"א): "תמן עד שלא נכנסו לה למפרע ירשו דא"ר הונא בשם ר' שמואל בר נחמן לזרעך אתן אין כתוב כאן אלא לזרעך נתתי – כבר נתתי". זוהי בעלות-על של העם היהודי על כל האדמות בארץ ישראל המקודשת שירשנו מאבותינו.

יט. עיין להלן בשאלה ב' על דברים אלו שמתחילה הבנתי שכוונתו לומר ששני טעמים אלו בלבד הם סיבת איסור הנסיגה. אולם הרב גורן התכוון שיש עוד איסור נוסף לוותר לערבים משום "לא תחנם", ואיסור "לא תחנם" חל עליהם משום שעל פי שני הטעמים האחרונים הם אינם יכולים להיחשב גרים תושבים (שאינם מקיימים שבע מצוות וגם מה שהם מקיימים אינם מקיימים כי כך ציווה הקב"ה על ידי משה). אולם הטעם הראשון נוגע רק בדברי הרמב"ם שאין מקבלים כיום גר תושב.

(י) חזקת האבות בארץ לא היתה רק בגין ההבטחה השמימית, אלא גם מכוח כיבושו של אברהם אבינו את הארץ מידי כדרלעומר מלך עילם מבני שם והמלכים שאתו.

והנה כבר בררנו שגם בעלות-על זו על אדמת ארץ ישראל שבאה לנו לכאורה מברית בין הבתרים לא ניתנה לאברהם אבינו רק בידי שמים על ידי ההבטחה הרטרואקטיבית כביכול "לְזַרְעָךָ נִתְּתִי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת" וגו', אלא שאברהם אבינו כבש את הארץ מידי כדרלעומר מלך עילם שהיה מבני שם כמו שכתוב בבראשית (י, כב): "בְּנֵי שָׁם עִילָם" וגו'. וכמו שכתב רש"י (בראשית יד, יח) שאברהם במלחמתו נגד ארבעת המלכים הרג את בניו של שם משום שכדרלעומר מלך עילם היה מבני שם. ולאחר שארץ ישראל נפלה בחלוקה העולמית לבני שם כמו שכתוב "בְּהִנָּחֵל עֲלֵיוֹן גּוֹיִם בְּהִפְרִידוֹ בְּנֵי אֲדָם יֵצֵב גְּבֻלַת עַמִּים לְמִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (דברים לב, ח), הכנענים מבני חם כבשו שלא כדין את ארץ ישראל מבני שם כמו שכתוב (בראשית י, ו): "וּבְנֵי חָם פּוֹשׁ וּמְצַרִּים וּפּוֹטִי וּכְנַעֲנִי", "וּכְנַעֲנִי יָלַד אֶת צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת חֵת. וְאֶת הַיְבוּסִי וְאֶת הָאֱמֹרִי וְאֶת הַגְּרִגְשִׁי" (בראשית י, טו-טז), "וַיְהִי גְבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בְּאֶכָה גְרָרָה עַד עֵזָה בְּאֶכָה סְדֵמָה וְעַמְרָה וְאֲדָמָה וְצַבִּים עַד לְשַׁע" (שם י, יט). וכן כתב רש"י (שם יב, ו): "וְהַכְּנַעֲנִי אֲזַ בְּאֶרֶץ – הִיָּה הוֹלֵךְ וְכוּבֵשׁ אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִזְרַעוֹ שֶׁל שָׁם, שֶׁבַחֲלַק שֶׁל שָׁם נִפְלָה כִשְׁחָלַק נַח אֶת אֶרֶץ לְבָנָיו שֶׁנֶּאֱמַר (שם יד, יח): וּמִלְכֵי צָדֵק מְלֹךְ שָׁלֵם".

כדרלעומר מבני שם נלחם בתחילה נגד ההשתלטות של הכנענים בארץ וכבש חלקים ממנה חזרה לבני שם כמו שכתוב (בראשית יד, ד-ה): "שְׁתַּיִם עֲשָׂרָה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת כְּדָרְלַעְמֹר וְשִׁלֵּשׁ עֲשָׂרָה שָׁנָה מָרְדּוּ. וּבְאֶרְבַּע עֲשָׂרָה שָׁנָה בָּא כְּדָרְלַעְמֹר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ" וגו'. מלשון הכתוב ברור שיוזמת המלחמה הזאת נגד הכנענים שכבשו את ארץ ישראל היתה של כדרלעומר והמלכים אשר אתו לא באו אלא לעזור לכדרלעומר משום שלו היה האינטרס הגדול להחזיר את הארץ שנפלה לבני שם מידי הכובשים הכנענים. וכן משמע מהכתוב להלן (שם יד, יז): "וַיֵּצֵא מֶלֶךְ סָדָם לְקָרְאֵתוֹ אַחֲרָיו שׁוּבוּ מֵהַפּוֹת אֶת כְּדָרְלַעְמֹר וְאֶת הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ", משמע שכדרלעומר הוא אשר יזם את המלחמה הזו והוא ייצג את בני שם בתביעת הבעלות על הארץ. וגם מלכי צדק, הוא שם בן נח כמו שפירש רש"י שם (וכן אומר התרגום יונתן בן עוזיאל), בא כדי להגן על זכותם של בני שם בארץ. ואכן כדרלעומר מבני שם הביס את חמשת מלכי כנען שהשתלטו על הארץ. והארץ היתה נשארת ברשותו כמו בשתיים עשרה השנים שעבדו בני סדום ועמורה את כדרלעומר.

כ. בתורת המדינה עמ' 123 הוסיפו: "כמו שכתוב במדרש תנחומא (לך לך יט) על הפסוק "אַל תִּירָא אֲבָרָם (שם טו, א): וממי היה מתירא, מן שם שהרג את בניו את כדרלעומר מלך עילם ושלושת בניו שנאמר "בְּנֵי שָׁם עִילָם" וגו'. וכן הוסיפו אח"כ על הפסוק "למספר בני ישראל" את דברי רש"י: "למספר בני ישראל – בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם" וגו'.

והנה בא אברהם גם הוא מבני שם אבל מצאצאי עבר שהקב"ה הבטיח לו את הבעלות על ארץ ישראל כנציג הבלעדי של בני שם ולא לכדרלעומר מלך עילם, ונלחם עבור השלטון הכנעני ששלט בסדום ועמורה אדמה וצבויים כאמור בכתוב בפרשת נח (י, יט), נגד כדרלעומר מלך עילם שראה עצמו נציג בני שם. ואברהם כבש בחזרה את הארץ מידי כדרלעומר מלך עילם. ומכיוון שכיבוש מלחמה הוא קניין מן התורה נמצא אברהם אבינו יורש את ארץ ישראל לא רק מכוח ההבטחה השמימית בברית בין הבתרים אלא גם מכוח כיבוש מלחמה. ובמשא ומתן בין אברהם למלך סדום לא דובר כלל על הארץ כי אברהם מעולם לא ויתר על זכות הקניין שלו בארץ ישראל. אלא דובר ביניהם על הנפש שהחזיר מהשבי והרכוש של סדום ועמורה שבזזו כדרלעומר וחבריו כמו שכתוב (שם יד, יא) "וַיִּקְחוּ אֶת כָּל רֶכֶשׁ סֹדֹם וְעַמֹּרָה וְאֶת כָּל אֲכָלָם וַיֵּלְכוּ". בזה הפגין כדרלעומר מלך עילם את תפיסת הבעלות של בני שם על ארץ ישראל מידי הכנענים. ואברהם חזר וכבש אותה מכדרלעומר אע"פ שגם הוא היה מבני שם. והנה כתוב שם (טו, א): "אֲחֵר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר ה' אֶל אַבְרָם בְּמַחְזֵה לְאִמֹּר" וגו'. ופירש רש"י: "אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים". פירושו של דבר שקנה אברהם בכיבוש מלחמה את ארץ ישראל מידי כדרלעומר. על סמך קניין מלחמה זה של אברהם את ארץ ישראל "בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית לְאִמֹּר לְזַרְעֶךָ נְתַתִּי אֶת הָאָרֶץ" (שם טו, יח). ולא אמר לו "אתן" כמו שהבטיח הקב"ה לאברהם לפני המלחמה (ראה בראשית יב, ז ושם יג, טו-יז), משום שכבר זכה אברהם בארץ בכיבוש מלחמה ולא רק על ידי ההבטחה השמימית. משום זה אמר לו הקב"ה בברית בין הבתרים "לְזַרְעֶךָ נְתַתִּי" בגלל הכיבוש של אברהם אבינו ולכן אומרת הגמרא (ב"ב קיא, א) ארץ ישראל מוחזקת היא להם מאבותיהם.

יא) בשתי המלחמות הגדולות במלחמת השחרור ובמלחמת ששת הימים זכינו לריבונות מלאה על הארץ בגבולות התנ"ך.

נחזור לראשונות. נוכחנו לראות שישנם שני סוגי קניינים בארץ האחד הוא קניין העל של העם והמדינה והיא הריבונות שלנו על אדמות ארץ ישראל. ריבונות זו היא הקובעת את קדושתה של ארץ ישראל בה זכה העם בתחילה כירושה מאברהם אבינו ובגלות שנייה הפסדנו אותה. בימינו במלחמת השחרור ובמלחמת ששת הימים החזרנו לעצמנו את הריבונות הלאומית על הארץ, הוא קניין העל שלנו על ארץ ישראל כולה בגבולות התנכיים המקודשים על ידי עולי מצרים ומקצתה על ידי עולי בבל. כי בין למאן דאמר שקדושת הארץ פקעה בחורבן הבית השני ובין למאן דאמר לא פקעה קדושתה משום שקדושת ארץ ישראל קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, בוודאי שכיבוש הארץ על ידי צה"ל בשתי המלחמות גם יחד במלחמת השחרור ובמלחמת ששת הימים מהווה קניין ותפיסת בעלות

על הארץ כולה. ולא נעזבנה בידי זרים כמו שכתב הרמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות של הרמב"ם.

כאן עלינו להבחין בקניין העל של עם ישראל על ארץ ישראל כולה כולל יהודה ושומרון וחבל עזה שלפי המבואר לעיל גם אם המדינה השאירה את יש"ע תחת החוק הירדני והשארנו את עצמינו בתור כובשים זרים כביכול אין זה תופס מבחינת ההלכה. כי ברגע שכבשנו אותה זכינו בבעלות העל על כל ארץ ישראל כי איסור חמור הוא מן התורה לוותר על ריבונות-על זו.

יש לציין כי שום גורם לאומי או מדיני מבין ערביי ארץ ישראל לא זכה מעולם בריבונות זו על הארץ ולא בשום זכויות לאומיות בארץ ישראל. הירדנים כבשו במלחמת השחרור את יהודה ושומרון בניגוד לחוק הבינלאומי כי שום ארגון בינלאומי לא העניק להם שום זכות ביהודה ובשומרון ובירושלים. אלא ירדן סיפחה אותן לעצמה במשך י"ט שנה עד מלחמת ששת הימים מכוח כיבוש מלחמה שלפי ההלכה שהזכרנו לעיל המפורשת במסכת גיטין (לח, א) וברשב"א שם גם גויים יש להם קניין על ידי כיבוש מלחמה.

יב) לפי שיטת הראב"ד וסיעתו אפשר להעניק לערביי יש"ע זכויות אזרחיות אינדיוידואליות אבל בשום פנים לא להעניק להם זכויות לאומיות.

והנה כאשר בא צה"ל לאחר י"ט שנה ושחרר את יהודה ושומרון מידי הירדנים לא זכה אף גורם ערבי אחר בזכות לאומית על שטחים הללו, כי ערביי ארץ ישראל מעולם לא שלטו כאן ובכל ההיסטוריה של ארץ ישראל לא זכו בשום זכויות לאומיות ולא בריבונות איזו שהיא בשום חלק מארץ ישראל. מה שהם יכולים לדרוש לעצמם הן זכויות אזרחיות פרטיות על מקומות המגורים שלהם ללא שום זכויות לאומיות כי מעולם לא הוענקו להם זכויות אלו על ידי כל גורם לאומי ששלט אי פעם בארץ ישראל.

זהו אם נתעלם לגמרי משיטת הרמב"ם הנ"ל שאסר על מתן ישיבה בארץ לשאינם יהודים אלא אם כן נעניק לערביי ארץ ישראל מעמד של גר תושב וכפי שראינו גם זה בלתי אפשרי. למה שאנו יכולים להסכים בניגוד לשיטת הרמב"ם הוא להעניק לתושבי יהודה ושומרון זכות מגורים אזרחית אינדיוידואלית בכפרים שלהם ללא הענקת שום זכויות לאומיות. כי זכויות לאומיות פירושו לפי ההלכה לתת להם חנייה בארץ מה שלא היה להם קודם. בשלמא זכות מגורים פרטית לאלו שנולדו כאן וממשיכים לגור כאן לא אנחנו נותנים להם חנייה בארץ אלא הם זכו בה בירושה ובחזקה שלהם על מקום המגורים, אבל להעניק להם זכויות לאומיות כל שהם מה שלא היה מעולם זוהי עבירה על "לא תחנם" שפירושה לפי ההלכה "לא תתן להם זכויות חנייה בקרקע".

מאידיך לפי שיטת הרמב"ן הנ"ל הסובר שכל המצוות והצווים שמצינו בתורה לגבי ארץ ישראל נוהגים לדורות, הרי המצווה הגדולה בפרשת מסעי (במדבר לג, נג): "וְהוֹרַשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ וְיִשְׁבְּתֶם בָּהּ כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ לְרִשְׁתָּ אֹתָהּ" מחייבת אותנו גם כיום. ובגלל אי קיום מצווה זו מתגשם לנגד עינינו האיום של התורה "וְאִם לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת יְשִׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר תוֹתִירוּ מֵהֶם לְשָׂכִים בְּעֵינֵיכֶם וְלִצְנִינִם בְּצַדֵיכֶם וְצָרְרוּ אֶתְכֶם עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ" (במדבר לג, נה). לדאבונו נתקיים בנו מקרא זה בדיוק לפי הפרשנות של התרגום אונקלוס על פסוק זה: "ויהי דתשארון מנהון לסיען נטלין זיין לקבליכון ולמשירין מקפניכון ויעיקו לכון על ארעא די אתון יתבין בה". בתרגום זה יש תאור מדויק של האינתיפאדה של זמננו.

עד כאן התשובה לחלק הראשון של השאלה הראשונה.

(ג) מצות מחאה ותוכחה נגד מעשים לא נכונים של השלטון היא מהמצוות החשובות בתורה.

באשר לחלק השני של שאלה א' שלך "עד כמה צריך להיאבק כנגד אפשרות כזו? אם היה מדובר נגד שלטון זר שבא לנשל אותנו מנחלתנו היתה עלינו מצווה וחובה למסור נפשנו בהגנת הארץ מפני זרים כמו שכבר בררנו שמצות כיבוש הארץ לפי הרמב"ן והגנה על הארץ גם לפי הרמב"ם דוחה פיקוח נפש^{כא}. אבל מכיוון שמדובר במאבק נגד שלטון יהודי העומד להסגיר חלקי ארץ ישראל לזרים אנו כפופים לדיני מחאה ומצוות תוכחה המוטלות על כל איש מישראל בין נגד יחיד ובין נגד רבים או נגד נושאי השלטון כגון המלך בארץ ישראל וריש גלותא בבבל הנחשבת למצווה חשובה ביותר. שכן מצינו במסכת שבת (נה, א): "אמר ליה רבי זירא לרבי סימון: לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא. אמר ליה: לא מקבלי מינאי. אמר ליה: אף על גב דלא מקבלי – לוכחינהו מר דאמר רבי אחא ברבי חנינא: מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקדוש ברוך הוא וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה דכתיב (יחזקאל ט, ד): וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו עֲבֹר בְּתוֹךְ הָעִיר בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם וְהִתְוַיֵּת תָּנוּ עַל מִצְחוֹת הָאֲנָשִׁים הַנֹּאֲנָחִים וְהַנֹּאֲנָקִים עַל כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בְּתוֹכָהּ וְגו'. אמר לו הקדוש ברוך הוא לגבריאל: לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה. ועל מצחם של רשעים תיו של דם כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה. אמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם מה נשתנו אלו מאלו? אמר לה: הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים. אמרה לפניו: רבונו של עולם היה בידם למחות ולא מיחו! אמר לה: גלוי וידוע לפני שאם

כא. 'תורת המדינה' עמוד 42-28 מאמר: "אדמת הקודש ופיקוח נפש מנקודת מבט ההלכה".

מיחו בהם – לא יקבלו מהם. אמרה לפניו: רבונו של עולם אם לפניך גלוי – להם מי גלוי?! והיינו דכתיב (שם ט, ו): זָקֵן בַּחֹר וּבְתוֹלָה וְטוֹף וְנָשִׁים תִּהְיֶינָה לְמִשְׁחִית... וּמִמְקַדְשֵׁי תְּחִלּוֹ. וכתוב (שם): וַיִּחְלוּ בְּאֲנָשִׁים הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר לְפָנֵי הַבַּיִת וכו'.

וכן אמרו שם בגמרא (שבת נד, ב): "כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו. באנשי עירו נתפס על אנשי עירו. בכל העולם כולו נתפס על כל העולם כולו".

וכן פסק הרמב"ם בפרק ו מהלכות דעות הלכה ז. ובסנהדרין (כז, ב) דרשו את הכתוב (ויקרא כו, לז): "וְקָשְׁלוּ אִישׁ בְּאָחִיו": "איש בעוון אחיו מלמד שכולן ערבים זה בזה. שהיה בידם למחות ולא מיחו". ועיין יורה דעה סימן קנז שבמקום שיש חשש של סכנה לעצמו על ידי מחאה אינו חייב אפילו לבזבז ממונו על זה.

יד) אין היתר להפעיל כוח או אלימות נגד כוחות הבטחון בהפגנות מחאה נגד השלטון היהודי.

נמצאנו למדים שחומרת מצוות מחאה נגד השלטון היא חמורה ביותר. והאחריות היא בזה שהעבירה שעליה לא מיחה נזקפת לזה שלא מיחה דיו. עלינו איפוא להפעיל בכל האמצעים הבלתי אלימים את חובת המחאה שבידינו נגד הסגרת שטחי ארץ-ישראל לנכרים. באשר כל הלכות תוכחה נגד יחיד ככתוב "הוֹכֵחַ תּוֹכֵחַ אֶת עַמִּיתְךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֶטְא" (ויקרא יט, יז), תוקפן גם נגד השלטון והציבור כשחוטאים. לכן בכל מאבק חובה נגד השלטון הפועל בניגוד לתורת ישראל מצוים אנו להפעיל את כל אמצעי התוכחה והמחאה שבידינו שאינם מחייבים אלימות והפעלת כוח נגד כוחות הביטחון כדין מצוות תוכחה. כמו ששינונו בגמ' בערכין (טז, ב): "עד היכן תוכחה? רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד קללה ור' יוחנן אמר עד נזיפה". והרמב"ם בפרק ו מהלכות דעות הלכה ז פוסק כרב שכן כתב שם: "וכן תמיד חייב אדם להוכיחו עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע".

משמע מהלכה זו שמצד המוכיח והמוחה אין שום צד היתר להפעיל אלימות, אלא הוא חייב להמשיך במחאה ובתוכחה בשקט עד שיכהו החוטא. ובמקרה דנן הכוונה שחייב לצאת ולהפגין נגד הממשלה עד שהמטרה תפעיל כוח נגד המפגינים ואז אסור להפעיל אלימות נגדית אלא יש להפסיק את ההפגנה כדי להימנע מפגיעות גופניות מצד המשטרה. ואם כי הדברים אמורים לכאורה בתוכחה של יחיד נגד יחיד או במחאה של רבים נגד יחיד או יחידים, יש להוכיח מסוגיית הגמרא בערכין הנ"ל שגם בפלוגתא בנושאים מדיניים העומדים ברומו של עולם מופעלת הלכה זו. שהרי המקור לחילוקי דעות אלו בין האמוראים הנ"ל הוא הריב שפרץ בין שאול ויהונתן (שמואל א' כ, לא). שם כתוב: "וַיִּטֹּל שְׂאוּל אֶת הַחֲנִית עָלָיו לְהַפְתּוֹ" וכו'. הריב שבין שאול ליהונתן היה על עתידה של מלכות ישראל כאשר שאול

התכוון להמית את דוד שעתיד היה להיות משיח ה'. ויהונתן מחה נגד זה בפני שאול המלך אביו.

שמע מינה שגם בדברים מדיניים העומדים ברומו של עולמנו ועתידנו תוקפן של הלכות אלו שריר וקיים. למאן דאמר מצות תוכחה היא עד הכאה גם נגד עבירות מדיניות אסור למפגין להפעיל אלימות וכל שכן למאן דאמר עד קללה או עד נזיפה בוודאי שאין חובה להפעיל כוח נגד החוטאים, כי זהו הגבול המחייב להפגין ולמחות נגד תכניות מדיניות של השלטון שיש בהן עבירה על חוקי התורה ולא מעבר לזה. מסוגיא זו של מסכת ערכין משמע שהגבול עד הכאה כוחו יפה גם במקרה בלתי הפיך כלומר שלאחר שתבוצע התכנית המדינית נגדה אנו רוצים למחות ולהפגין יהיה זה מעוות לא יוכל לתקון. שהרי במקרה של שאול ויהונתן אם היה שאול הורג את דוד היה זה בלתי ניתן לתיקון. ואע"פ כן מציבה ההלכה מגבלה זו של אי הפעלת אלימות וכוח מצד המוחים והמפגינים.

גם אם נשווה את הסגרת חלקים מארץ ישראל לנכרים לרודף אחר חברו להורגו שיש על זה לאו "לא תעמוד על דם רעך", וחייבים להצילו בנפשו. הרי גם שם כל שהמציל צריך לסכן את חייו בהצלת חברו אינו חייב במצווה זו. ולדעת הפוסקים אפילו בספק סיכון עצמי פטורים מהצלת חברו. כמו שפסק הרדב"ז בתשובה (ח"ג תרכה). ועיין בפתחי תשובה (יו"ד קנז, טו), שמי שלא נוהג כן נקרא חסיד שוטה. פרט לשיטת הכסף משנה שכתב בפרק א מהלכות רוצח ושמירת נפש בשם הירושלמי שבמקרה של ספק סיכון עצמי בהצלת חברו חייב להסתכן בספק על מנת להציל את השני מוודאי פיקוח נפש מפני שהלה ודאי והוא ספק. ייתכן שבנידון של הסגרת שטחים לנכרים גם הכסף משנה יודה שאינו חייב לסכן חייו אפילו בספק. אבל אין בידינו הכרעה הלכתית ברורה בזה מאחר שהוכחנו בכמה מאמרים ובהוכחות ברורות שההגנה על ריבונות ישראל בשטחי ארץ ישראל המקודשים דוחה פיקוח נפש, כל שקיים סיכוי סביר שעל ידי סיכון עצמי ומסירות נפש מצידנו נמנע הסגרת השטחים לנכרי אולי יש לפעול כך לפי ההלכה. אבל קשה מאוד להגיע למסקנה הלכתית ברורה בזה לאור השיטות הנוגדות והדעות המגוונות בזה, [לפיכך] אין להורות להלכה ולמעשה למסור את הנפש במחאה כזאת. אלא כמו שההלכה קובעת ביחס למצות תוכחה שאנו את שלנו נעשה כפי התורה והמצווה ונצא ידי חובה בתוכחה ובהפגנה שנערוך נגד מדיניות ההסגרה של שטחי ארץ ישראל לזרים וה' הטוב בעיניו יעשה.

שאלה ב:

האם האוטונומיה כמוה כמסירת חלקים מהארץ לנכרים, או שנתנית אוטונומיה לערבים קלה יותר. והאם יש לקחת בחשבון את הסכנה הברורה שהאוטונומיה תתפתח למדינה ערבית ח"ו?

טו) הענקת זכויות של אוטונומיה לערבים

יש בזה איסור תורה לפי הרמב"ם וגם לפי הראב"ד.

על אף שכתבנו לעיל כי הענקת זכויות מוניציפליות לערביי השטחים ייתכן שיש בה משום איסור "לא תחנם" מן התורה זהו רק לשיטת הרמב"ם, אבל לפי הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם אפשר להעניק לערביי יש"ע למי שאינו חבר באש"ף או בארגון טרוריסטי אחר ואינו משתף אתם פעולה זכויות מוניציפליות על ערים וכפרים ערביים טהורים שידאגו לעצמם לחינוך, לניקיון ולשמור על חוקי הבנייה של המדינה ולגבות מסי עירייה וכיוצא בזה בכל עיר ובכל כפר בנפרד. וכן מותר להם להקים לעצמם מערכת של בתי משפט שלום לדון לעצמם, כי הדרשה שבגמרא קידושין (עו, ב): "שׁוֹם תְּשִׁים עֲלֶיךָ מְלָךְ... מְקַרְבֵי אֶחָיֶךָ תְּשִׁים עֲלֶיךָ מְלָךְ" (דברים יז, טו) אינו אלא אם המינוי הוא על ישראל. כמו שכתב הרמב"ם בפרק א מהלכות מלכים הלכה ד: "לכל שררות שבישראל לא שר צבא... אפילו ממונה על אמת המים שמחלק ממנה לשדות... שלא יהא אלא מישראל". אבל למנות אותם על ישובים שלהם אין בזה איסור של "לא תחנם" ולא משום שררה על ישראל. כי סמכויות אלו כלולות במסגרת הזכויות האזרחיות האינדיווידואליות המותרות. ואולי אנו מצווים להעניק למיעוטים בארץ סמכויות מקומיות כמו שהנכרים מצווים להקים לעצמם מערכת שיפוטית שידונו לפי דיניהם של ערכאות שלהם כמו שנוכח מהרמב"ם להלן. וזאת בתנאי שהם נאמנים למדינה ולעם ישראל לדעת הראב"ד הנ"ל.

טז) הקמת תאגיד של ערים, כפרים וישובים ערביים

לשם שלטון מוניציפלי מרכזי עצמי מהווה בעיה הלכתית.

אבל להקים מועצה ארצית ערבית לשלטון אוטונומי עצמי זוהי כבר הענקת זכויות לאומיות מאוגדות. כי בזה אנו מכירים בהם כציבור לאומי מיוחד ונפרד. זאת הייתי חושש להתיר להם אפילו לשיטת הראב"ד. משום שכל תאגיד של ערים כפרים וישובים שיתנהלו תחת הנהגה נבחרת אחת משמעותה הכרה באחדות הלאומית שלהם. אבל אין בדינו הכרעה ברורה בנידון.

אולי הדבר תלוי איך נפרש את ביצוע המצווה שנאמרה לבני נח שנצטוו על הדינים כמו שכתב הרמב"ם בפרק ט הלכות מלכים הלכה יד וזה לשונו: "וכיצד מצווין הן על הדינים?"

חייבים להושיב דינין ושופטים בכל פלך ופלך לדון בשש מצוות אלו ולהזהיר את העם" וכו'. משמע מדבריו אלו של הרמב"ם שהם מצווים לכונן לעצמם ומקרבם מערכת של בתי משפט ושופטים שידונו לפי החוקים שלהם בתנאי שיקפידו על קיום ז' מצוות בני נח. הלכה זו שברמב"ם אם היא מכוונת לאומות העולם שבחוץ לארץ אין ממנה ראייה לבעייתנו. אבל אם היא מכוונת גם לנכרים שבארץ ישראל משמע שמותר להם להתארגן לניהול חיים עצמאיים פנימיים משלהם, כי לא מסתבר שבכל עיר וכפר יתקיים לעצמו בית משפט שלום ללא קיום היררכיה שלמה של בתי משפט של שלום למדינה כולה. ואם זה ניתן לעשות ומצווים אנו לאפשר לנכרים התארגנות משפטית כזו, הוא הדין שמותר להם להקים איגוד ערים וישובים לשלטון עצמי שיכלול מערכת בתי משפט ושופטי שלום ומשטרה עצמאית מקומית שתהיה מאורגנת תחת פיקוד אחיד של המיעוטים ותעמוד תחת הפיקוד של מפכ"ל משטרת ישראל. אולם הבעיה החמורה העומדת לפנינו במקרה כזה של הקמת מנגנון מוניציפלי ומשפטי ארצי למיעוטים היא כאשר כל הארגון האוטונומי הזה יקום ויפעל ביניהם עצמאית, האם לא צפויה מזה סכנה חמורה שהארגון הזה שבוודאי ייבחר בבחירות דמוקרטיות פנימיות יתפתח לשלטון עצמאי לערביי השטחים של יו"ש וחבל עזה אשר ייהפך למקור השראה לאינטריגות ומאבקים וסכנות להקמת מדינה ערבית עצמאית. אני מוכרח להודות שאני רואה בארגון כזה זרע פורענות למאבק ערבי לאומי ובינלאומי להקמת ישות פלסטינאית ומדינה ערבית עצמאית.

ז) לא היתה מעולם ישות פלסטינאית בארץ.

ישות כזאת נוצרה על ידי ראש ממשלת ישראל בהסכם קמפ-דייב.

וכאן חייב אני לגלות צרה צרורה שנוצרה על ידיו ובמו ידיו של ראש ממשלתנו בעבר המנוח מר מנחם בגין ז"ל, הוא כביכול יצר במו ידיו את הישות הפלסטינאית. כי מעולם לא העיז מנהיג יהודי או נכרי איזה שהוא להעניק לערביי ארץ ישראל את המורשת של הפלשתים שחיו בארץ בעבר והיה להם חבל ארץ משלהם על חופי הארץ המערביים כמו שכתוב (בראשית כא, לד): "וַיֵּגֶר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים". וכן יותר מאוחר כתוב (שמות יג, ז): "וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דָּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרֹב הוּא". הפלשתים היו תמיד יתד תקועה ושורש פורה ראש ולענה לעם ישראל ומעולם לא פסקו להילחם בנו בכל תקופת קיומנו כמלכות עצמאית בארץ ישראל הן בתקופת השופטים והן בבית הראשון עד תקופת החשמונאים, אז מופיעים הפלשתים בפעם האחרונה בזירה העולמית כפי שכתוב בספר החשמונאים ומאז נעלמו עקבותיהם מן העולם.

הרומאים ברצונם להכחיד את שם ישראל מן הארץ הסבו את שמה של ארץ ישראל לאחר חורבן הבית השני לשם פלסטינה על שם הפלשתים שישבו בה לפנים. אבל אף אחד מן

העמים שהתיישבו בארץ אחרי חורבן הבית השני לא הזדהה כיורשי הפלשתים ואפילו לא בשם בלבד. ערביי ארץ ישראל מעולם לא היתה להם ישות לאומית עצמאית בארץ, לא נקראו בשם פלשתינאים ולא התיימרו לרשת את זכויות הפלשתים בארץ. בתקופת המנדט הבריטי נקראה הארץ בשם "פלשתינה ארץ ישראל" אבל לא היה עם פלשתינאי ושום עם שגר בארץ לא נקרא בשם פלשתים. ומאז חורבן הבית השני לא היתה קיימת בארץ ישות כזו. והנה קם ראש ממשלת ישראל שדגל תמיד בשתי גדות לירדן ובשלמות הארץ וביצע כביכול תחיית המתים לעם הפלשתי ויצר במו ידיו ישות לאומית חדשה לערביי ארץ ישראל ששמה העם הפלשתינאי, בזה שחתם על מסמך בהסכם קמפ־דייבד שממשלת ישראל מתחייבת לספק את הזכויות הלגיטימיות של העם הפלשתינאי גרם בכייה לדורות. כי מעולם לא היו ערביי ישראל עם בעל זכויות לאומיות, מעולם לא התייחסו לפלשתים ולא היתה ידועה ישות כזאת ששמה עם פלשתינאי, ומעולם לא היו ערביי הארץ שום גורם לאומי ולא הוענקו להם מעולם זכויות לאומיות כל שהן. והנה דווקא ראש הממשלה היהודי הימני הקיצוני כביכול, הוא אשר יצר יש מאין והוליד בחתימת ידו עם חדש בארצנו הקדושה. עם שאבד עליו הכלח זה למעלה מאלפיים שנה ביצע בו מר מנחם בגין ז"ל תרגילי החיאה והציג אותו בשם העם הפלשתינאי. יש להילחם ולהיאבק נגד הענקת שם עתיק יומין זה של הפלשתים לערביי הארץ באשר אין בינם לבין הפלשתים שום זיקה לא ביולוגית, לא היסטורית, לא לאומית ולא דתית. זוהי יצירה שרירותית שאין לה משלה כלום אלא הכל נוצר באופן מלאכותי כדי שתוכל להופיע בזירה בינלאומית כבעלת זכויות היסטוריות בארצנו הקדושה.

**יח) ערביי ארץ ישראל אין להם ולא היו להם מעולם שום זכויות לאומיות בארץ
כי אם זכות מגורים אזרחית.**

ברור איפה מכל שכתבנו לעיל שערביי ארץ ישראל אין להם ולא היתה להם מעולם שום ישות לאומית. לכל היותר יכולים הם לבקש זכויות אזרחיות אישיות שוות זכויות לאזרחי ישראל האחרים ולא זכויות לאומיות כל שהן.

שאלה ג:

בעקבות קולות שנשמעו בתקשורת יש תושבים שביקשו לשאול מה צריך לעשות מתיישב יהודי כאשר חיילים יהודים או שאינם יהודים מצווים עליו לפי פקודת מפקדיהם לעזוב את ביתו ומאיימים עליו כי אם לא יעזוב את ביתו יירו בו למוות?

(ט) שאלה מוזרה על מציאות שלעולם לא תרחש בארץ ולכן אין ראוי לדון בה בבית מדרשנו.

תשובה: שאלה היפותטית מוזרה זו אינני מאמין שהיא עלולה להתרחש אי־פעם במדינת ישראל כי גם אם יקבלו החיילים פקודה לפנות אנשים בשלב מסוים בישׁ"ע בכוח ובכל מחיר, בלתי מתקבל על הדעת שהחיילים יאיימו על הדיירים להמית אותם בירי אם לא יתפנו. ייתכן שהחיילים יכריחו אותם ויוציאו אותם בכוח מהבית אבל להמית אותם בכוונה ואפילו לאיים עליהם בכך, הס מלהזכיר אפשרות של התנהגות כזו במדינת ישראל על ידי חיילי צבא ההגנה לישראל שהם צבא ה'. לכן אינני מתייחס כלל לשאלה זו.

סיכום:

בזה הבהרתי לכם דעת תורה עד כמה שידי משגת בעניינים העומדים ברומה של ארצנו ומולדתנו הכלולים בשאלותיך. ואני רוצה להביע בזה את אמונתי ותקוותי ואני מאמין בזה באמונה שלמה שגורלה ועתידה של ארץ ישראל מאז נכנסנו לעידן של הגאולה השלישית זה כמאה שנה נקבעים לא על ידינו ולא על ידי מנהיגינו בעבר ובהווה המתגאים ומתפארים בכוחי ועוצם ידי עשה את החיל הזה. ברור לי כי ישנה תכנית־על שמימית על ארץ ישראל הפועלת ללא הרף להגשמת חזון הנביאים לעתיד לבוא. חזון זה מתבטא בשש פונקציות עיקריות.

(כ) שש פונקציות משיחיות העומדות להתבצע בארץ.

[א] הפונקציה הראשונה היא שחרור הארץ מידי זרים. כמו שכתוב בתורה (דברים ל, ה): "וְהִבִּיאָה ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְרָשׁוּ אֲבֹתֶיךָ וְהִרְשָׁתָהּ וְהִטְבֵּתָהּ וְהִרְבָּתָהּ מֵאֲבֹתֶיךָ". וביחזקאל (לט, כה) כתוב: "לָכֵן כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים עֲתָה אָשִׁיב אֶת שְׁבוֹת יַעֲקֹב", ושם (לט, כח): "וְכִנְסֹתִים עַל אֲדָמָתָם וְלֹא אוֹתִיר עוֹד מֵהֶם שָׁם".

[ב] הפונקציה השנייה היא קיבוץ גלויות. כפי חזון התורה (דברים ל, ג-ד): "וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוֹתֶיךָ וְרַחֲמֶךָ וְשָׁב וְקִבְּצָה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפְצִיךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה. אִם יִהְיֶה גִדְחָה בְּקִצָּה הַשָּׂמַיִם מִשָּׁם וְקִבְּצָה ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ".

[ג] הפונקציה השלישית היא כוננות שלטון יהודי עצמאי בארצו שפירושה הקמת ממשלה לישראל. כפי שכותב הרמב"ם בהלכות תשובה (ח, ז) המתארת את ימות המשיח: "בזמן שתשוב הממשלה לישראל". וחוזר על זה בהלכות מלכים (יא, א): "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה". וכן מתאר הרמב"ם את ימות המשיח באיגרת תימן. בפרק המתחיל: "על זה העניין יהיה הדבר לימות המשיח מהרה יגלה שכשיחשבו האומות שאומה זו לא תהיה לה לעולם ממשלה ולא יגאלו מן השעבוד שהם בו וכל החכמים כולם פה אחד בעצה זאת וגם בקוסמים בעלי הכוחות – יפר הקב"ה מחשבותם וסברתם הנכחשת ואז יגלה המשיח" וכו'.

הרי בשלושה מקומות מתנה הרמב"ם את הגאולה השלישית בהקמת ממשלה בישראל. [ד] הפונקציה הרביעית היא הקמת הסנהדרין ובית הדין הגדול בירושלים. כמו שכותב הרמב"ם בפירושו המשניות למסכת סנהדרין (א, ג): "והקב"ה יעד שישובו כמו שנאמר (ישעיהו א, כו): וְאֶשְׁיבָהּ שְׁפִטָּיָהּ כְּבָרְאֲשָׁנָה וְיַעֲצִיף כְּבַתְּחִלָּה אַחֲרַי כִּן יִקְרָא לָךְ עִיר הַצֶּדֶק. וזה יהיה בלא ספק כשיכון הבורא יתברך לבות בני אדם ותרבה זכותם ותשוקתם לשם יתברך ולתורה ותגדל חכמתם לפני בוא המשיח". וכן כותב הרמב"ם בהל' סנהדרין (יד, יב): "בתחילה כשנבנה בית המקדש היו בית דין הגדול יושבין בלשכת הגזית... וכשנתקלקלה השורה גלו ממקום למקום ולעשרה מקומות גלו וסופן לטבריא ומשם לא עמד בית הדין הגדול עד עתה. וקבלה היא שבטבריא עתידין לחזור תחילה ומשם נעתקין למקדש".

[ה] הפונקציה החמישית היא התשובה. כמו שכתוב בתורה (דברים ל, ב): "וְשִׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעַתָּ בְּקוֹלוֹ... בְּכֹל לְבָבְךָ וּבְכֹל נַפְשְׁךָ". וכן כותב הרמב"ם בהל' תשובה (ז, ה): "כל הנביאים כולם ציוו על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה. וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין שנאמר (דברים ל, א-ג): 'וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֶיךָ כָּל הַדְּבָרִים וְגו' וְשִׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ... וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ וְגו'".

[ו] הפונקציה השישית היא בניין בית המקדש. כמו שמתנבא יחזקאל (מג, י-יב) על בית המקדש השלישי: "אֲתָהּ בֵּן אָדָם הִגַּדְתָּ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת הַבַּיִת וְיִכְלְמוּ מַעֲוֹנוֹתֵיהֶם וּמִדְּדוּ אֶת תְּכֵנִית. וְאִם נִכְלְמוּ מִכָּל אֲשֶׁר עָשׂוּ צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצְאָיו וּמוֹבְאָיו וְכָל צוּרָתוֹ וְאֵת כָּל חֻקֵּי וְכָל צוּרָתוֹ וְכָל תּוֹרָתוֹ הַזֶּה וְכָל תּוֹרָתוֹ הַזֶּה וְכָל לְעִינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת כָּל צוּרָתוֹ וְאֵת כָּל חֻקֵּי וְעָשׂוּ אוֹתָם. זֹאת תּוֹרַת הַבַּיִת עַל רֹאשׁ הָהָר כָּל גְּבֻלוֹ סָבִיב". כל תפילות העמידה שלנו מסתיימות בתפילתו של בן תימא באבות (ה, כה): "יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שייבנה בית המקדש במהרה בימינו".

כא) כל מה שהתרחש ומתרחש בארץ מכוון על ידי תכנית שמיימית הכפויה עלינו להגשמת חזון הגאולה השלישית.

אלו שש הפונקציות העיקריות של ימות המשיח. מהם ביצענו כבר בשלמות או חלקית את א' ב' ג'. וכשאנו מתבוננים היטב במה שמתרחש מסביבנו במשך מאות השנים האחרונות חייבים אנו להגיע למסקנה שהשגחה עליונה כופה עלינו את המאורעות וכולן מכוונות להגשמת החזון של הגאולה השלישית. ראייה לדבר שכל מה שביצענו בארץ ישראל במאת השנים האחרונות הצלחנו והלכנו מחיל אל חיל. אבל כל מה שעשינו באותו זמן בחוץ לארץ נכשלנו והלכנו מדחי אל דחי. משום שיד ה' היתה עלינו בארץ הזאת לעומת סילוק שכינה שהיה באותו זמן בחוץ לארץ עד שהגענו לשואה והחורבן הנורא ביותר בהיסטוריה היהודית כאשר שכלנו שש מאות רבוא של יהודים אנשים נשים וטף.

אין כאן המקום לפרט ולהוכיח את יד ה' הנטויה עלינו לטובה בארצנו הקדושה. אבל לאור התוצאות שחזינו בעינינו יש יסוד להאמין שמן השמים ישמרו עלינו גם להבא ועל נחלת אבותינו וארץ מכורתנו שלא תוסגר לידי זרים. אני חדור אמונה פנימית שכל אשר נעשה או שלא נעשה בארצנו הקדושה מן השמים יסבבו הדברים לטובה ולברכה וימנעו את הסגרת שטחי ארץ ישראל המקודשים לנכרים. כל תכניות הויתורים והפשרות המכוונות לארץ ישראל המקודשת יעלו בתוהו כפי חזון יחזקאל (כח, כה-כו): "כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים בְּקִבְצֵי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל מִן הָעַמִּים אֲשֶׁר נָפְצוּ בָם וְנִקְדְּשֵׁתִי בָם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם וְיָשְׁבוּ עַל אַדְמַתָּם אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדֵי לְיַעֲקֹב. וְיָשְׁבוּ עָלֶיהָ לְבִטָּח וּבָנוּ בָתִּים וְנָטְעוּ כְרָמִים וְיָשְׁבוּ לְבִטָּח בְּעֲשׂוֹתֵי שְׁפָטִים בְּכָל הַשָּׂאטִים אֲתֶם מְסֻבִּיבוֹתֶם וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם".

תוספת שכתב הרב לאחר כמה חודשים

כל זה נכתב לפני האסון שהנחיתה עלינו לאחרונה ממשלת רבין²² שעשתה הסכם עם רב-המרצחים בעולם כדי להסגיר לערבים את יהודה שומרון ורצועת עזה מבלי לקבל כל תמורה

כב. **הערת המלקט (ש.ה):** מצאנו לנכון, לצרף כאן ממה שכתב הרב בשו"ת תרומת הגורן ח"ב סוף סי' עו - במכתב מתאריך ו' ניסן תש"ן: "באשר לשאלה השניה של כבודו בנוגע למצב הפוליטי בארץ, לצערי הגדול מתברר שהמפלגות החרדיות מוכנות להסגיר החלקים המקודשים ביותר של א"י לאויב, והם: יהודה ושומרון ורצועת עזה. אין דבר מזעזע יותר מהמחשבה שהארץ הנבחרת, שניתנה כולה לאברהם בברית בין הבתרים ושמצות ישובה ניתנה לאברהם אבינו לפני כל שאר המצוות שבתורה, והיא שקולה כנגד כל המצוות שבתורה, כמו ששינוי בתוספתא ע"ז (פ"ה ה"ב) ובספרי פרשת ראה (פיסקא פ), ועל מכירתה לנכרים חל איסור "לא תחנם" - לא תתן להם חניה בקרקע באדמת קודש זו, יוסגרו ממנה איזורים שלמים לנכרים, מפחד שוא מהערבים. ברור מכל המקורות שכיבוש א"י והגנה עליה דוחים פקוח נפש.

עבור זה. אדרבה מאז התחלת הסכם השלום כביכול התגברה נגדנו האינתיפאדה ודמם של ישראל נשפך כמים. אין זה אלא עיוורון החושים או אבדן הדרך הממלכתית של הממשלה שרצה ריצת אמוק למסור את ארץ ישראל לידי הערבים מבלי שהם יפסיקו לרגע קט את הטרור ושפיכות דמים של עם ישראל. כל הישגינו במלחמת ששת הימים הולך ונשמט מתחת ידינו ולבסוף נגיע למצב ההתחלתי של מדינת ישראל. הערבים יכריזו על הקמת מדינה פלסטינאית עצמאית ותחת מסווה של שלום עם רב־המרצחים יתגבר הטרור נגדנו ובמיוחד נגד הישובים היהודים ביש"ע עד שלבסוף תפרוץ מלחמה בינינו לבין המדינה הפלסטינאית שתקום. המצב מזעזע כל בר שכל ואנו אין לנו אלא להישען על אבינו שבשמים.⁸

ולא עוד אלא שברור לכולנו שיצירת מדינה ערבית בלב ליבה של א"י תהווה סכנה חמורה למדינת ישראל, ורק אז תתעורר בעית פקוח נפש שלנו. זאת תהיה תקלה ובכיה לדורות, בגלל שיבוש דעתם של רבנים יראי אלקים שאינם אנשי חיל. אבל עדיין אני מאמין באמונה שלמה שמן השמים ימנעו זאת מהם, וכל כלי יוצר עלינו לא יצלח. בברכת "בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל". חג כשר ושמח לכב' למשפחתו ולכל בני קהילתו, שלמה גורן.

וראה עוד בספר זה, בכרך ב, שער ההודאה, חלק ב – ליקוטים מדברי רבנן ותלמידיהון, את דברי העידוד והנחמה שהשמיע ביום העצמאות האחרון בחייו בשנת ה'תשנ"ד בשיחה בישיבת בית-אל.

9

אם מותר להחזיר שטחים שכבשו ישראל כדי שלא יעשו מלחמה
 הרב מנחם יהושע אהרנברג (תרס"ה-תשל"ו)^{כג}
 אב בית דין הרבני בת"א, מחבר שו"ת 'דברי יהושע'

אם מותר להחזיר שטחים שכבשו ישראל כדי שלא יעשו מלחמה ויש לנו לחוש שמא יהרגו ישראל במלחמה ואיכא פקו"נ – הבאתי דברי המנ"ח במצוה תכה דבמלחמת מצוה, נדחה הפק"נ וכן העלה המנ"ח במצוה תרד – מ"ש החינוך בסוף מצוה תכה לא קשה מידי דמבואר שם דלא מיירי כשעושין הציבור מלחמה אלא ביחיד שבא לידו אחד מז' העממין ורוצה לקיים מצות החרם תחרים אותם מזה פוטרו כשיש סכנה [דבר זה סובב והולך על מה שכתבתי בתשובה קודמת שלא היתה לפני בשעת ההדפסה ועכשיו מצאתי אותה ושם ביארתי דברי יותר וז"ל שם: אינני יכול להתאפק מלהעמיד הדבר על האמת שאין מצות כיבוש הארץ נדחה מפני פקו"נ, דא"כ כבר עלינו לעזוב את הארץ ח"ו מפני הסכנה שיכולה לבוא ח"ו ע"י מלחמה או ע"י "אלפאתח" וכ"ש שלא היה לדרוש שיעלו ישראל מחו"ל לאה"ק בזמן שבמקומן בטוחים בחיים יותר, אבל האמת היא דלפי שיטת הרמב"ן דכיבוש הארץ הוא מ"ע ואף בזמן הזה, הרי צריך הציבור לצאת למלחמה בשביל זה והיא מלחמת חובה כמו מלחמת יהושע לכבוש וחייבין כל ישראל אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה להשתתף במלחמה זו וכל הנמנע מלהשתתף במלחמה מחמת פחד עובר מלבד העשה גם בל"ת דאל תיראו וענשו גדול כמ"ש החינוך במצוה תקכה, וא"כ איך יתכן לומר דמשום פקו"נ מותר להחזיר אפילו חלק מא"י מה שכבר כבשנו, הרי התורה ציוותה לסכן עצמנו במלחמה בשביל מצוה זו וכן מבואר להדיא במנ"ח מצוה תכה להרוג ז' עממין וז"ל נהי דכל המצות נדחות מפני הסכנה, מכל מקום מצוה זו דהתורה ציוותה ללחום עמהם וידוע דהתורה לא תסמוך דיניה על נס כמבואר ברמב"ן ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה, אם כן חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה אם כן דחוויה הסכנה במקום הזה עכ"ל, וכן העלה בפשיטות במצוה תרד גבי מצות מחיית עמלק – אמנם לכאורה דעת החינוך אינו כן שהרי כתב בסוף מצוה תכה העובר ע"ז שבא לידו אחד מהם [מז' עממין] ויכול להרגו מבלי שישתכן בדבר ולא הרגו ביטל עשה זו [של החרם תחרים אותם] עכ"ל, משמע דא"צ להסתכן ע"ז וגם מצות החרם תחרים נדחה מפני הסכנה והרי כתב

כג. על יחסו של הרב אהרנברג ליום העצמאות ראה 'דבר יהושע', ח"ב, סי' ז-צא. לאחר מלחמת ששת הימים השתתף הרב אהרנברג בכנס של רבני העיר ת"א, בו הוחלט: "לקיים תפילות ולחוג את יום כ"ח באייר, יום שחרור ירושלים מתוך הלל והודיה" (הליכות, ביטאון המועצה הדתית בת"א, תמוז תשכ"ח, עמ' 19).

החינוך שם מדיני המצוה משאז"ל שאין מלך נלחם תחילה אלא מלחמת מצוה שהיא מלחמת ז' עממין הזכרים וכו' עכ"ל, משמע דגם בשביל מצות איבוד ז' עממין חובה להלחם וכ"כ הרמב"ם בפ"ה ממלכים ה"א וביותר בפ"ו ה"ד, אלמא אע"ג דמצוה להלחם בשביל המצוה, מ"מ אינו מחויב לסכן עצמו ע"ז ואע"פ שהדבר תמוה כמו שהקשה המנ"ח והניח בצ"ע, מ"מ לא ניתן לדחות דברי החינוך מחמת קושיא. אלא שלפענ"ד אין קושיא, דמצות מלחמה מוטלת רק על הציבור כולו ולא על היחיד כאשר תראה בחינוך שגבי כל מצוה התלויה במלחמה הוא מפרש ואומר שזו מהמצוות המוטלות על הציבור והאחראי בעד המצוה שיקבץ את העם למלחמה הוא המלך וכל מי שהוא ברשותו להוציאם לצבא כמ"ש הרמב"ן בסוף תוספותיו למנין מצות ל"ת ד"ה ואתה אם תבין וכו' עיי"ש, ואז חייב כל אחד מישראל להשתתף בו ואם נמנע מפחד עובר על המצוה לעשות מלחמה, מלבד הל"ת דאל תיראום כנ"ל, א"כ אם הציבור לא הכריז מלחמה אין על היחיד בתור יחיד מצות מלחמה אלא שאם יכול להרוג בלי מלחמה חייב להרוג, ממילא נכונים דברי החינוך דמיירי ביחיד שפגש במקרה אחד מז' עממין שמחויב להרוג, מ"מ אינו מצווה לעשות מלחמה עמו להסתכן בדבר, אבל מי שהציבור בידו מחויב הוא להוציאם למלחמה ואין לו לחוש לשום סכנה וזה ברור בלי פקפוק, כתבתי בכאב לב בכדי להוציא מלב הטוען שמותר להחזיר שטח מא"י למען השלום בלבד – וצריך אני למודעי שכל מה שכתבתי הוא כנגד המושג של פקו"נ וסכנת מלחמה, אבל אם יש נסיבות אחרות כגון חשש אם לא נוכל ח"ו לנצח במלחמה נפסיד ח"ו גם מחלקים הנמצאים כבר בידינו מזמן, בכגון זה לא קאמינא והדבר צריך בירור מיוחד, עכ"ל שם]

אף כי מלשון המנ"ח נראה דדוקא במלחמת מצוה כגון מלחמת ז' עממין נדחית הסכנה אבל בשאר עממין דלא הוי מצוה רק לדעת הרמב"ן ורוב ראשונים אבל לדעת הרמב"ם אינה מצוה אלא מלחמת רשות לא קאמר המנ"ח – אבל באמת ברור שגם במלחמת רשות נדחית הסכנה וכ"כ הגאון הנצי"ב ז"ל בספר מרומי שדה בעירובין מ"ה ע"א עיי"ש שהביא ראיות לדבר – ולפענ"ד א"צ ראיות, דמהא גופא דהתירה התורה מלחמת רשות, מוכח דבמלחמה ליכא משום ונשמרתם לנפשותיכם – ע"כ לא קאמר הרמב"ם דבשאר אומות ליכא מצוה אלא דוקא אם המלחמה כדי להורישם מן הארץ, אבל אחר שכבשו ישראל את הארץ באה אומה משאר האומות לערוך מלחמה כדי להוציא הארץ מידינו, מודה הרמב"ם דמצוה ללחום כנגדם, שהרי כתב הרמב"ם בפ"י מהל' עכו"ם ה"ו שעל כל האומות נאמר הלאו דלא ישבו בארצך ואף לדעת הראב"ד שם מ"מ הלאו דלא תחנם ודאי על כל האומות קאי – ראייה לזה ממ"ש הרמב"ם בפיה"מ סופ"ח דסוטה – ועוד ראייה ממ"ש הרמב"ם בפ"ב מהל' שבת הכ"ג – וכן ממ"ש הרמב"ם בפ"ב מהל' תענית – ובפרט כגון נ"ד ה"ז דומה לעיר הסמוכה לספר שאפילו לא באו אלא על תבן וקש מחללין את השבת – הטעם שאף במלחמת רשות לא

חיישינן לסכנה לפי שכל מלחמה רק השי"ת עושה כדאיתא בע"ז דף ב ע"ב מלחמות אני עשיתי שנאמר ה' איש מלחמה כלומר שאינו ניתן לבחירת האדם ויש לסמוך על השי"ת שהטוב בעיניו יעשה.

[אע"פ שאמרו אין מוציאין למלחמת רשות אלא עפ"י מלך ובי"ד של ע"א וכהן גדול באו"ת זה דוקא כשהמלחמה היא כדי לכבש עיירות, אבל כשכבר כבשו ובאים האומות להוציא מידם א"צ כל הנ"ל שהיא מלחמת מצוה כמו שביארנו וכ"ש עזרת ישראל מיד צר ובתשובה אחרת ביארתי שממשלת ישראל דינה כמלך כמש"כ הרמב"ן בספר המצות בתוספותיו למנין מצות ל"ת ד"ה ואתה אם תבין וכו' שהמצוה על המלך או על השופט או מי שהעם ברשותו להוציאם בצבא למלחמת הרשות וכ"מ ברמב"ם הל' כלי המקדש פ"י הי"ב עיי"ש, והרי ממשלת ישראל העם ברשותה להוציאם בצבא, וסנהדרין של ע"א צריך רק אם צריכין להוציאם בעל כרחן אין יכולין לכופף את הדבר שיסכנו את נפשם רק ע"י סנהדרין, אבל אם הצבור נענה לקריאת הממשלה ברצון א"צ סנהדרין וכהן גדול שישאל באו"ת, אע"פ שהיא מצוה לדורות, כמ"ש הרמב"ן שם, מ"מ זה דוקא כשיש או"ת, אבל אם אין או"ת או אין אדם שראוי לשאול באו"ת, אינו מעכב ללחום אפי' מלחמת הרשות, תדע דהא החשמונאים עשו מלחמות לגרש את היונים מן הארץ אע"פ שלא היו יכולין לשאול באו"ת כמ"ש הרמב"ם בפ"י מכלי המקדש ה"ח].⁹

10

**ויתור על שטחים מארץ ישראל ששחררו
הרב יצחק נסים (תרנ"ו-תשמ"א)
הראשון לציון ומחבר שו"ת 'יין הטוב'**

כ"ג תשרי ה'תשכ"ח

קבלתי שאלתכם אם מותר על פי דין תורה לוותר על שטחים מא"י ששחררו?

התשובה לכך ברורה וחד-משמעית כפי שהגדירה הרמב"ן בספר המצוות מצווה ד בתכלית הקיצור: "נצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתעלה לאבותינו, לאברהם, ליצחק וליעקב ולא נעזבה בידי זולתינו מן האומות או לשממה והוא אומרו להם: "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם ופרט אותה להם במצוה הזו כולה בגבוליה ומצריה" ולהלן אומר הרמב"ן: "הארץ לא נניח אותה בידם ולא ביד זולתם מן האומות בדור מן הדורות".

נמצאנו למדים שעל-פי דין תורה, אין רשות לשום אדם מישראל, לרבות ממשלת ישראל, להחזיר אפילו שעל אדמה אחד מתוך גבולות ארץ-ישראל המצויים בדינו.

♦

בחודש תשרי תש"מ, מסר כבוד הרב לקבוצת רבנים שביקרוהו, כי דעתו לא נשתנתה חס ושלום, וביקש מאד לפרסם פסק דינו כי על-פי ההלכה אסור כיום להחזיר שום שטח מארץ ישראל (קובץ 'תורה שבעל פה')¹⁰.

11

החזקת השטחים המשוחררים הרב יעקב בצלאל ז'ולטי (תר"ף-תשמ"ג) חבר בית הדין הגדול ורבה של ירושלים

שאלת החזקת השטחים המשוחררים היא לא שאלה מדינית וכלכלית גרידא. היא בעיקרה שאלה הלכתית, כי הלא המדובר הוא בשטחי א"י, שיש בהם קדושת הארץ, ומצוות ואיסורים התלויים בארץ נוהגות בהן.

יתר על כן, בכל בעיה מדעית כללית, יש מקום לקביעת עמדה הלכתית, כי אין שטח ביהדות אשר איננו נוגע להלכה, כנאמר: "הליכות עולם לו, אל תקרי הליכות אלא הלכות". כלומר, שכל הליכות עולם הם הלכות. רבותינו ז"ל אומרים: "הקב"ה הסתכל באורייתא וברא עלמא" ובודאי שזה נאמר גם על כל ציבור ועל כל יחיד שבא לברוא את עולמו הוא, שחייב להסתכל באורייתא, כדי לבנות ולקיים את עולמו. בהלכה נמצאת תשובה לכל הבעיות המתעוררות, ואין כמעט בעיה שלא יהא כרוך בה ישירות, או בעקיפין, בדין ממש, או דיני איסור והיתר, או דיני ממונות.

מובן, כי כאשר בא אדם לקבוע דעה הלכתית לגופו של ענין, עליו להיות מצוייד בסל הידיעות הדרושות והמדויקות מבחינה עובדתית, אולם לאחר שהידיעות העובדתיות יהיו ידועות לחכמי התורה, הם ישכילו לקבוע את העמדה ההלכתית, בשיקול הדעת ובתבונה, כפי שהיו התבונה והחכמה אצל חכמי ישראל והרבנים בכל הדורות.

עצם השאלה בדבר החזקת השטחים המשוחררים, ב"ה איננה כעת אקטואלית, כי אחד הנסים הגדולים שעושה אתנו הקב"ה הוא, 'ויכבד ה' את לב פרעה' וכל זמן שעמי ערב לא יכירו בישראל ולא ישלימו איתנו, הרי אין בכלל חילוקי דעות שיש להחזיק בכל השטחים שכבשנו, לשם בטחוננו.

אולם, בכל אופן עלינו ללמוד את הבעיה מבחינה הלכתית, ודומני שאם מנקודת מבט ההלכה נחזיק בשטחים, ונדע שישנו איסור תורה להחזיר אפילו שעל אחד מאדמת א"י לשלטון נכרי – הרי בוודאי שהקב"ה יסייע בידינו, שלא נצטרך להחזיר אפילו שעל אחד מאדמת הקודש, כי רצונו של השי"ת הוא, שעם ישראל יקיים את מצוות התורה, ובעזרתו יתברך שמו, נקיים גם מצוה זו, שלא ישלוט, ח"ו, שלטון נוכרי בא"י, ואדמתנו לא תהיה נחלת זרים.

א.

הרמב"ן בספר המצוות מצוה ד, שהוסיף לפי דעתו, כותב: "שנצטוינו לרשת הארץ, אשר נתן האל יתעלה לאבותינו... ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות, או לשממה, והוא אמרו להם: והורשתם את הארץ וישבתם בה, כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה... א"כ היא מצוות עשה לדורות, מתחייב כל אחד ממנו ואפילו בזמן גלות".

הרי שלדעתו החזקת השטחים המשוחררים בא"י היא מצוות עשה מן התורה. ואפילו לדעת הרמב"ם שאינו מונה כיבוש וירושת הארץ למצוות עשה (ועיי' במגילת אסתר בסה"מ שם, מש"כ בדעת הרמב"ם) – היינו שבזה"ז אין מצוות כיבוש וירושת הארץ, אבל לאחר שהארץ כבושה תחת ידינו, יש איסור תורה להחזיר אפילו שעל אחד מאדמת א"י לנכרים, כמו שכתב הרמב"ם בהל' ע"ז פ"י ה"ג: "אין מוכרין להם בתים ושדות בא"י... ומשכירין להם בתים בא"י... ומותר למכור להם בתים ושדות בחו"ל, מפני שאינה ארצנו". ובה"ד שם: "ומפני מה אין מוכרים להן שנאמר: 'ולא תחנם' לא תתן להם חנייה בקרקע, שאם לא יהיה להם קרקע – ישיבתן ישיבת ארעי היא".

אמנם, מה שיש לדון בזה הוא, באותם המקומות שהבתים והקרקעות הם בבעלותם וקניינם של הנכרים גם לאחר השחרור, אם יש איסור 'לא תחנם' להחזיר שם את השלטון הנוכרי. שהרי אפשר לומר, כיון שהנכרים יושבים שם ישיבת קבע, והבתים והקרקעות הם בבעלותם וקניינם, א"כ החזרת השלטון להם, אינה בכלל 'לא תחנם', שהרי בלאו הכי הקרקעות הם של הנכרים, שיושבים שם ישיבת קבע.

והנה, מלפני יותר מעשרים שנה, בשנת תש"ה, שאלתי הלכה למעשה ממרן הגאון החזו"א זיע"א: ישראל שרצה להחליף קרקע שלו בקרקע של נכרי ע"י חליפין, וקרקע של הנכרי היה שטח יותר גדול משל הישראל, אם יש בזה איסור משום 'לא תחנם'.

וזה אשר השיב בכת"ק: "איני מוצא היתר למכירת המגרש, לא לאינו יהודי ולא לישראל חשוד למכור לאינו יהודי, לא בכסף ולא בחליפין". ובע"פ הוסיף לי, שאין מחליפין מצוות על עבירות. ואף שמצוה לגאול קרקע בא"י מנכרי, אבל לא ע"י עבירה, שנותנים לו קרקע אחרת בא"י.

אולם ידועה תשובת הגאון בעל "תורת חסד" מלובלין זיע"א (הובאו דבריו בספר "זכר שמחה"), שנשאל אם יש איסור 'לא תחנם' בחליפין – והשיב, זז"ל: "דודאי שרי להחליף בתים בא"י עם העכו"ם, דאם היה כתוב בקרא לשון מכירה, שאסור למכור להם, אז היה שייך לדון בזה אי חליפין הוי כמו"מ, אבל הכא כתיב בקרא 'לא תחנם' ודרשינן: לא תתן להם חנייה בקרקע. ומטעם שכתב הרמב"ם, שמתחילה כשלא היתה לו קרקע להעכו"ם, היתה ישיבתו עראי, ועתה נותן לו חנייה בקרקע, ותהיה מעכשיו ישיבתו קבע בארץ; משא"כ בחליפין, שהעכו"ם כבר היה לו מקודם ישיבה קבועה בארץ וחנייה בקרקע, מה לי בית זה או זה שמחליף עמו, ואין שום סברא שיהא איסור בדבר".

והנה, כתב החזו"א שביעית סי' כד, שאיסור 'לא תחנם' הוא גם אם כבר יש לעכו"ם קרקע בא"י, שבכל בית ושדה שמוסר להם, הרי הוא נותן חנייה 'לעכו"ם בקרקע זה, ואף אם היה מקום להסתפק – סתימת המשנה והגמ' והפוסקים מכרעת שאין חילוק. והביא ראייה, מהא דפרכינן בע"ז יד ע"ב: על המשנה: "ר"מ אומר, אף דקל טב... אסור למכור לעכו"ם" – "דקל טוב הוא דלא מזבנינן, הא דקל ביש מזבנינן, והתנן: אין מוכרין להם במחובר לקרקע?" ומאי קושיא, דלמא דאית ליה קרקע? אלא ודאי קבלו חז"ל, שכל קרקע שמוסר לו הרי הוא מהנהו בזה. ועי' בספר "שבת הארץ", שמביא סברא זו בשם ח"א, שאם יש כבר לעכו"ם קרקע בא"י, שאין איסור "לא תחנם" למכור לו קרקע אחרת, ומרן הרב זצ"ל דן בזה, ולא הכריע בדבר.

אמנם, לכאורה יש להביא ראייה שאם יש כבר קרקע לעכו"ם בא"י, שאין איסור "לא תחנם" במוכר לו עוד קרקע בא"י. שנינו בגיטין מז, א: "המוכר את שדהו לעכו"ם, לוקח ומביא ממנו בכורים, מפני תיקון העולם". ופרש"י: "מפני תיקון העולם שלא יהא רגיל למכור קרקע בא"י לעכו"ם, וגם אם מכר יטריח לחזור אחריה ולפדות". ועיי' בספר "כפתור ופרח" פ"י, שתמה על פרש"י: הרי למכור קרקע בא"י לעכו"ם יש איסור תורה משום "לא תחנם", א"כ מאי צריך לומר מפני תיקון העולם, שלא יהא רגיל למכור קרקע בא"י לעכו"ם, הרי בלאו הכי לא ימכור משום איסור "לא תחנם"? ועוד, הרי בגיטין מד, א פירש רש"י, המוכר ביתו לעכו"ם בא"י דמיו אסורין – "אמר קרא 'לא תחנם' לא תתן להם חנייה בקרקע", וא"כ משום כך לא יהא רגיל למכור קרקע בא"י לעכו"ם, שהרי דמיו יהיו אסורים בהנאה, ובמתני' הלא קתני המוכר את שדהו לעכו"ם, שיש במוכר לו שדה איסור 'לא תחנם'.

והנה, בעל "כפתור ופרח" כתב ליישב דברי רש"י דמיירי שמכרו באונס אחד מאלו האונסים, כגון ישראל הדר בא"י בעיר שכולה גוים, ורוצה להעתיק דירתו לעיר אחרת, ויש לו שם בית, שיכול למכרו לגוים, כי הוא מתיירא שגוים יחריבוהו, או שיחזיקו בו, וידורו שם בעל כרחו. וכן נמי אם הוא בעיר שרובה ישראל, ואנסוהו זוזי, ואין שם ישראל שיקנה אפילו בזול. וההיא דאין מוכרין להם בתים, נוקמה בדליתא לחדא מהני תנאי.

ודבריו תמוהים, הרי רש"י בגיטין מז, א פירש: "שלא יהא רגיל למכור קרקע בא"י לעכו"ם", א"כ איך אפשר לומר דמיירי שמכרו באונס אחד מאלו האונסים, הרי במקרה של אונס לא שייך לומר "שלא יהא רגיל למכור" ומשום כך לתקן תקנה מפני תיקון העולם שיהא לוקח ומביא ממנו בכורים?

ועוד, שעצם דברי בעל "כפתור ופרח" צ"ע, היכן מצינו שיש היתר לעבור על איסור לאו משום הפסד ממון? ועיי' רמ"א שו"ע אור"ח סי' תרנו: "אבל לא תעשה יתן כל ממונו קודם שיעבור", והרי איסור 'לא תחנם' בקרקע א"י, הוא לא משום שנותן להם מתנת חנם, אלא גם במוכר להם והישראל מקבל כסף מהם תמורת הקרקע, יש איסור 'לא תחנם' למכור להם קרקע בא"י, א"כ פשוט, שגם אם יש לישראל הפסד ממון אסור למכור לעכו"ם קרקע בא"י, שהרי באיסור "ל"ת יתן כל ממונו קודם שיעבור".

לכן נראה בדעת רש"י בגיטין שם, שאם יש כבר קרקע לעכו"ם בא"י אין איסור 'לא תחנם' למכור לו קרקע אחרת¹ ולפיכך פירש רש"י: "מפני תיקון העולם, שלא יהא רגיל למכור קרקע בא"י לעכו"ם, וגם אם מכר יטריח לחזור אחריה ולפדות", כיון שזוהי מילתא דשכיחא, שיש לנכרים קרקעות בא"י, וכדי שלא יהא רגיל למכור להם קרקע בא"י, שהרי אין בכך איסור 'לא תחנם' משום הכי תיקנו שיהא לוקח ומביא ממנו בכורים מפני תיקון העולם.

ב.

והנה המנ"ח מצוה תכו מסתפק במוכר לזמן קצוב, לדעת הרמב"ם הל' מכירה פכ"ג ה"ה, ש"הרי זה מכירה" – אם עובר בלאו 'לא תחנם'. וביאור דבריו, שיש לדון ביסוד איסור 'לא תחנם' אם האיסור הוא משום שעצם המכירה של קרקע בא"י לעכו"ם אסרה תורה, וא"כ בודאי שגם מכירה לזמן, ש"הרי זה מכירה", יש איסור 'לא תחנם'; או, שיסוד איסור 'לא תחנם' הוא, כמש"כ הרמב"ם בהל' ע"ז פ"י ה"ד הנ"ל: "ומפני מה אין מוכרין להם? שנאמר: 'ולא תחנם' לא תתן להם חנייה בקרקע, שאם לא יהיה להם קרקע ישיבתן ישיבת ארעי היא". היינו, שאיסור 'לא תחנם' שלא תתן להם חנייה בקרקע הוא, שלא יהא ישיבתן ישיבת קבע בארץ, א"כ במכירה לזמן אין איסור 'לא תחנם' שהרי אין ישיבתן ישיבת קבע, אלא ישיבת ארעי, כיון שהמכירה היא לזמן קצוב ואח"כ הקרקע חוזרת לבעליה הישראל.

אכן, נראה שביסוד דבר זה פליגי תנאי. שנינו בע"ז כ ב: "אין משכירין להם בתים בא"י ואין צריך לומר שדות... דברי ר"מ. רבי יוסי אומר: בא"י משכירין להם בתים, אבל לא שדות". ופרש"י: "אין משכירין בתים לעכו"ם בא"י גזרה משום מכירה דאיסור דאורייתא היא, שנותן

כד. **הערות המלקט (ש.ה):** דיון הלכתי בסברה זו ובסברות הנוספות המובאות לקולא בדין 'לא תחנם', ראה בשו"ת "באהלה של תורה", הרב יעקב אריאל, חלק ד, מכון התורה והארץ, תשרי תשס"ג עמ' 100 ואילך.

להם חנייה בקרקע". וטעמא דר"י מפרש בגמרא (שם כא, א), דס"ל שלא גזרו שכירות אטו מכירה, ורק בשדות, דאית בהו תרתין, חדא חניית קרקע, וחדא דמפקע לה ממעשר, גזרו שכירות אטו מכירה. הרי מבואר, שלר"מ משום איסור 'לא תחנם' לחוד גזרו שכירות אטו מכירה. ונראה בביאור מחלקותם, שר"מ סובר שיסוד איסור 'לא תחנם' הוא עצם המכירה, מה שמוכר קרקע בא"י לעכו"ם, וא"כ גם במכירה לזמן, ש"הרי זה מכירה", הוא עובר ב'לא תחנם' ולפי"ז שפיר שייך לגזור שכירות אטו מכירה, שאיסור דאורייתא הוא כמש"כ רש"י שם. שהרי גם במכירה באופן של שכירות, שהוא לזמן, יש איסור 'לא תחנם' מה"ת, לכן גזרו שכירות אטו מכירה. ור"י סובר שיסוד איסור 'לא תחנם' הוא שלא ליתן להם חנייה בקרקע, שלא תהא ישיבתן בא"י ישיבת קבע, וא"כ במכירה לזמן אין איסור 'לא תחנם', כנ"ל, ולפיכך ס"ל שלא שייך לגזור שכירות אטו מכירה, שהרי גם במכירה באופן של שכירות, שהוא לזמן, אין איסור 'לא תחנם' מה"ת, וא"כ לא יתכן לגזור שכירות שהוא לזמן אטו מכירה, שהרי גם במכירה לזמן אין איסור 'לא תחנם' מן התורה.

מעתה נראה, שביסוד דבר זה תלויה השאלה הנ"ל, בעכו"ם שיש לו קרקע בא"י, אם מותר למכור לו קרקע אחרת בא"י. שאם נאמר שאיסור 'לא תחנם' הוא עצם המכירה, מה שמוכר קרקע בא"י לעכו"ם – א"כ ברור שבכל חלקת קרקע שמוכר לו הוא עובר ב'לא תחנם'; אבל אם נאמר שאיסור 'לא תחנם' הוא לא ליתן להם חנייה בקרקע, שלא תהא ישיבתן ישיבת קבע בא"י, א"כ היכא שיש לעכו"ם כבר קרקע בא"י, וישיבתן בא"י היא ישיבת קבע, הרי נמצא שמה שמוכר להם עוד קרקע בא"י, הוא לא מוסיף להם חנייה בקרקע וישיבת קבע בא"י, שהרי בלאו הכי ישיבתן בא"י היא ישיבת קבע.

ולפי זה מיושבת שפיר קושית החזו"א. מאי פרכינן לר"מ דאמר שדקל טב אסור למכור לעכו"ם, הא דקל ביש מזבנינן, והתנן: אין מוכרין להם במחובר לקרקע – ומאי קושיא, דלמא דאית ליה קרקע, אלא מוכח דגם בדאית ליה קרקע יש איסור 'לא תחנם'. אמנם, לפי המבואר, שר"מ דס"ל אין משכירין להם בתים בא"י משום דגזרו שכירות אטו מכירה, סובר שיסוד איסור לא תחנם הוא עצם המכירה מה שמוכר קרקע בא"י לעכו"ם, כנ"ל, וא"כ לר"מ לשיטתו שפיר פרכינן: הא דקל ביש מזבנינן, והתנן אין מוכרין להם במחובר לקרקע? וליכא למימר דאית ליה קרקע, שהרי לר"מ דס"ל שיסוד איסור 'לא תחנם' הוא עצם המכירה מה שמוכר קרקע בא"י לעכו"ם – א"כ גם כשיש ליה קרקע, יש איסור 'לא תחנם' למכור להם קרקע אחרת בא"י. אבל להלכה, דאמרינן בע"ז שם, הלכה כר"י שמשכירין להם בתים בא"י, וכן פוסק הרמב"ם בהל' ע"ז פ"ה ה"ג ובשו"ע יור"ד סי' קנא ס"ח, והיינו שר"י סובר שאיסור 'לא תחנם' הוא מה שנותן להם חנייה בקרקע וישיבת קבע בא"י, וא"כ במכירה לזמן אין איסור לא תחנם, ולפיכך לא שייך לגזור שכירות אטו מכירה, כנ"ל, א"כ שוב אפשר לומר

שעכו"ם שיש לו כבר קרקע בא"י, וישיבתו בא"י היא ישיבת קבע, שאין איסור למכור לו קרקע אחרת בא"י.

והנה שנינו בע"ז יט, ב: "אין מוכרין להם במחובר לקרקע, אבל מוכר הוא משיקצץ. רבי יהודה אומר: מוכר הוא על מנת לקוץ". ובגמרא שם כ, ב: ת"ר מוכרין להן אילן על מנת לקוץ וקוצץ, דברי ר"י. ר"מ אוסר; אין מוכרין להן אלא קצוצה. וכתב הרא"ש שם פ"א אות כא: "והלכה כר"מ, דסתם מתני' כוותיה, כלומר ששנה דר"מ בלשון סתם... והרמב"ם ז"ל פסק בחיבורו כר"י". ועיי' בכ"מ הל' ע"ז פ"י ה"ד.

ונראה בדעת הרמב"ם שמפרש את דברי ר"י שמוכר על מנת לקוץ, היינו משום דהוי כמכירה לזמן, שאין בזה איסור 'לא תחנם', כיון שהתנה עמו על סבת לקוץ הרי זה כמכר לו לזמן ולא לעולם, (ואע"ג דכל מחובר לקרקע עומד לקוץ, ומ"מ יש בזה איסור 'לא תחנם' ולא הוי כמכירה לזמן – היינו כיון שלא התנה עמו ע"מ לקוץ, א"כ באותה שעה שזה מחובר לקרקע, הרי זה כמכר לו לעולם). ור"מ, דאמר: אין מוכרין להן אלא קצוצה, אבל אין מוכרין להם על מנת לקוץ – לשיטתו, שאין משכירין להם בתים בא"י, משום דגזרו שכירות אטו מכירה, ולפי המבואר זה משום שאיסור 'לא תחנם' הוא גם במכירה לזמן, כנ"ל, ולפיכך ס"ל שאין מוכרין להם ע"מ לקוץ, שהרי גם במכירה לזמן יש איסור 'לא תחנם'. ולפי"ז ניחא מה שפוסק הרמב"ם כר"י, ש"מוכר הוא ע"מ לקוץ", כיון דאמרינן בע"ז כא, א, שהלכה כרבי יוסי שמשכירין להם בתים בא"י, והיינו שבמכירה לזמן אין איסור 'לא תחנם' מה"ת, כנ"ל, לכן מותר למכור להם ע"מ לקוץ וקוצץ.

וזה מדוקדק בדברי הרמב"ם, דכתב בהל' ע"ז פ"י ה"ד, הנ"ל: "ואין מוכרין להן פירות ותבואה וכיוצא בהן במחובר לקרקע, אבל מוכר הוא משיקוץ, או מוכר לו על מנת לקוץ וקוצץ. ומפני מה אין מוכרין להן? שנאמר: 'ולא תחנם' – לא תתן להם חנייה בקרקע, שאם לא יהיה להם קרקע ישיבתן ישיבת עראי היא", ולכאורה צ"ע, למה כתב הרמב"ם הטעם של 'לא תחנם' לאחר שכתב שמוכר לו ע"מ לקוץ וקוצץ, ולא בעיקר הדין שם בה"ג: "אין מוכרין להם בתים ושדות בא"י"? אולם לפי המבואר ניחא. שהרמב"ם בא להשמיענו הטעם שמותר למכור ע"מ לקוץ, מפני שיסוד איסור 'לא תחנם' הוא מה שנותן להם חנייה בקרקע וישיבת קבע בא"י, וא"כ במכירה לזמן אין איסור 'לא תחנם' כנ"ל, לכן מותר למכור להם ע"מ לקוץ וקוצץ, משום שהרי זה במכירה לזמן, שאין איסור 'לא תחנם' בכך.

ג.

והנה, בעיקר השאלה אם יש איסור 'לא תחנם' בחליפין, לכאורה יש לדון גם לפי סברת הגאון מלובלין הנ"ל, שכתב: "דודאי שרי להחליף בתים בא"י עם העכו"ם", משום דלא כתיב בקרא לשון מכירה, שאסור למכור להם קרקע בא"י, אלא כתיב: 'לא תחנם' לא ליתן להם

חנייה בקרקע, שלא תהא ישיבתו קבע בארץ; "משא"כ בחליפין, שהעכו"ם כבר היה לו מקודם ישיבה קבועה בארץ וחנייה בקרקע, מה לי בית זה או זה שיחליף עמו, ואין שום סברא שיהא איסור בדבר". וזה כמבואר, שאין איסור 'לא תחנם' לא במכירה לזמן, ולא בעכו"ם שיש לו כבר קרקע בא"י.

אמנם כתב המנ"ח מצוה צד, שאיסור 'לא תחנם' הוא רק בא"י המקודשת, דהיינו מקומות שהחזיקו עולי בבל, אבל במקומות שכבשו עולי מצרים ולא החזיקו עולי בבל, אין איסור למכור שם קרקע לעכו"ם משום 'לא תחנם' וא"כ בכל חליפי קרקעות עם העכו"ם, אם הם בשני מקומות, יש ספק איסור תורה, שמא הקרקע של הישראל הוא במקום שהחזיקו עולי בבל, והקרקע של העכו"ם הוא במקום שלא החזיקו עולי בבל, ונמצא שע"י החליפין הוא נותן חנייה לעכו"ם בא"י שהחזיקו עולי בבל ועובר ב'לא תחנם'.

והנה, החזו"א שביעית סי' כד כתב, שכל הארץ שכבשו עולי מצרים היא בכלל איסור 'לא תחנם', והביא את דברי הרדב"ז בהל' סנהדרין פ"ד ה"ו, בשם הכו"פ: "וכל א"י אע"פ שלא החזיקו בה עולי בבל, אע"ג דאינה כא"י לענין תו"מ... לענין מינוי סמוכים, הכל הוא א"י וכן לענין הדר בא"י... ולשאר קדושת א"י דינם שוה". ולפי"ז כתב החזו"א שם, "שאיסור ליתן להם חנייה בקרקע לא תלוי בקדושת הארץ, אלא בשם א"י, וזה גם במקומות שכבשו עולי מצרים, ודלא כהמנ"ח מצוה צד".

אולם יש לדון בזה, דהנה התוס' ריש גיטין ד"ה ואשקלון, הוכיחו שעכו היא מהמקומות שהחזיקו עולי בבל, מהא ד"רבי אבא הוה מנשק כיפי דעכו" ומהא דאמרין; "כי הוּוּ מפטרי רבנן מהדדי בעכו הוּוּ מפטרי מהדדי, לפי שאסור לצאת מא"י לחו"ל", ולדברי הכו"פ הנ"ל, שכל הארץ שכבשו עולי מצרים דינה כא"י לענין הדר בא"י ולשאר קדושת א"י – מה ראייה היא שעכו הוי מהמקומות שהחזיקו עולי בבל, מהא דר"א הוי מנשק כיפי דעכו, ומהא דרבנן הוּוּ מפטרי מהדדי בעכו לפי שאסור לצאת מא"י לחו"ל, הרי אפשר שעכו לא הוי מהמקומות שהחזיקו עולי בבל, ומ"מ ר"א הוי מנשק כיפי דעכו, משום שיש בה קדושת א"י; ורבנן הוּוּ מפטרי מהדדי בעכו, שהרי לענין הדר בא"י, גם מקומות שכבשו עולי מצרים דינם כא"י, אלא מוכח מדברי התוס' שמקומות שכבשו עולי מצרים ולא החזיקו עולי בבל, דינם כחו"ל ממש לכל דבר, ולא כמש"כ הכו"פ הנ"ל.

וכן משמע מדברי הרמב"ם הל' בית הבחירה פ"ו הט"ז: "אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית, שהרי אינה מן ארץ ישראל". הרי, שכיבוש עולי מצרים לאחר שבטל הכיבוש "אינה מן ארץ ישראל". כלומר, לא רק שנפטרה ממעשרות ומשביעית, אלא גם אינה א"י – כדעת התוס' בגיטין הנ"ל, שהרי זה כחו"ל ממש. ומה שכתב הרמב"ם בהל' סנהדרין פ"ד ה"ו; "וכל א"י שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה" – נראה

שהוא דין מיוחד בסמיכה, מפני שמקומות אלה עתידין להתקדש בביאה שלישית, אבל לשאר דיני א"י הם כחור"ל ממש, ובזה ניחא מה שכתב הרמב"ם בהל' תרומות פ"א ה"ו: "וא"י נחלקת לשנים, כל שהחזיקו עולי בבל – חלק אחד; וכל שהחזיקו עולי מצרים בלבד – חלק שני". וצ"ע, הרי בהל' תרומות פ"א כתב הרמב"ם דיני קדושת א"י, ולגבי קדושת א"י הרי דינם שוה, כמש"כ בכפתור ופרח הנ"ל, ולגבי תו"מ ג"כ דינם שוה, שהרי דעת הרמב"ם היא (שם פ"א הכ"ו), שגם בא"י שהחזיקו עולי בבל, תו"מ הוא רק מדבריהם, וזהו גם בחלק שהחזיקו עולי מצרים. מכאן, שחלוקים הם בעצם קדושת א"י מה"ת, שמקומות שכבשום עולי מצרים ולא החזיקו עולי בבל, דינם כחור"ל ממש, והנפ"מ הוא שאין במקומות אלו איסור 'לא תחנם'.

ד.

והנה, יש לדון במוכר קרקע בא"י לנכרי הגר בקביעות בחור"ל, והמכר נעשה שם בחור"ל, אם יש בזה משום 'לא תחנם', שלא תתן להם חנייה בקרקע בא"י. ונראה, עפ"י מה שכתב הרמב"ם בהל' ע"ז פ"י ה"ד הנ"ל: "ומפני מה אין מוכרין להן? שנאמר: 'ולא תחנם' – לא תתן להם חנייה בקרקע, שאם לא יהיה להם קרקע – ישיבתן ישיבת ארעי היא". לכאורה משמע שאיסור 'לא תחנם' הוא לא עצם המכירה, אלא מה שנותן להם חנייה בא"י, כמש"כ הרמב"ם "שאם לא יהיה להם קרקע – ישיבתן ישיבת עראי היא"; וכשנותן להם חנייה בקרקע, ישיבתן ישיבת קבע היא. וכן כתב הרמב"ם בסה"מ ל"ת נא: "הזהירנו מהושיב עובדי ע"ז בארצנו... באמרו: 'לא ישבו בארצך פן יחטיאו' וגו', ואילו רצה העכו"ם לעמוד בארצנו, אינו מותר לנו עד שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז, ואולם עובדי ע"ז לא ישכנו עמנו, ולא נמכור להם נחלה... ובבאור אמרו לנו הפירוש: לא תתן להם חנייה בקרקע". הרי, שאיסור 'לא תחנם' שלא תתן להם חנייה בקרקע – הוא בכלל הל"ת של 'לא ישבו בארצך'. כלומר, שנותן להם חנייה בא"י. שאם לא יהיה להם קרקע – ישיבתן ישיבת ארעי היא; וכשנותן להם חנייה בקרקע – ישיבתן ישיבת קבע היא.

מעתה נראה, שהמוכר קרקע בא"י לנכרי שהוא בחור"ל, אין בזה איסור 'לא תחנם', כיון שאיסור 'לא תחנם' הוא בכלל הל"ת 'לא ישבו בארצך' והרי ברור שנכרי שיש לו קרקע בא"י, והוא עצמו בחור"ל, אינו בכלל 'לא ישבו בארצך'. והנה, לדעת הרמב"ן בסה"מ מ"ע ד הנ"ל, שישבת א"י מצוות עשה היא – ודאי שהקונה נחלה בא"י והוא יושב בחור"ל, שאינו מקיים מצוות ישיבה בא"י (וכן מפורש בשו"ת אבני נזר יור"ד ח"ב סי' תנה, עיי"ש). וא"כ ה"ה שהלאו 'לא ישבו בארצך' לא נאמר בנכרי שקונה קרקע בא"י והוא בחור"ל. יוצא לפי"ז שאין איסור 'לא תחנם' במוכר קרקע לנכרי שהוא בחור"ל, כיון שאין זה בכלל 'לא ישבו בארצך'.

ובזה נבין מה שכתוב (מלכים א' ט, יא): חירם מלך צר נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לכל חפצו, אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל. ועיי' ברלב"ג ואברבנאל, שתמהו, האיך עבר שלמה על איסור תורה לתת לנכרי עשרים עיר בארץ הגליל? והנה לדעת התוס' יבמות כג א ד"ה ההוא, לחד תירוצא, שחירם היה גר תושב – ניחא, שאין איסור 'לא תחנם' בגר תושב, אבל לאיך תירוצא בתוס' שם משמע, שחירם לא היה גר תושב – קשה הרי יש איסור 'לא תחנם'? אמנם לפי האמור ניחא כיון שחירם מלך צור היה בחו"ל, שוב אין בזה משום איסור 'לא תחנם'.

והנה, בעיקר השאלה אם יש איסור 'לא תחנם' במוכר קרקע בא"י לנכרי שהוא בחו"ל, מצאתי שכבר דן בזה בעל כנה"ג בספרו, 'דינא דחיי' על הסמ"ג ח"א ל"ת מח, שמקשה שם על הסמ"ג, שמנה ל"ת, שלא ליתן לגוי חנייה בקרקע בא"י, והרי כבר נמנה לאו זה פעם אחת באמרו: 'לא ישבו בארצך'. וכתב לישיב, שהלאו 'לא ישבו בארצך' בא להזהיר, שלא ישבו בארצנו הם עצמם בגופם ובממונם, ו'לא תחנם' בא להזהיר שלא ניתן להם חנייה בא"י אפילו שלא ישבו הם שם אלא בחו"ל, כדי שלא תהיה להם אחיזה בארץ, ולא תהיה להם בארץ נחלת שדה וחרם, וכתב זה שם גם לדעת הרמב"ם, עיי"ש.

אמנם, דבריו תמוהים. הרי זה ברור לו, לבעל "דינא דחיי", שהלאו 'לא ישבו בארצך' הוא רק כשהנכרי עצמו יושב בא"י, א"כ לדעת הרמב"ם בסה"מ, הנ"ל, שאיסור 'לא תחנם' לא תתן להם חנייה בקרקע הוא בכלל הל"ת 'לא ישבו בארצך' א"כ במוכר קרקע בא"י לנכרי שהוא בחו"ל, אין איסור 'לא תחנם' שהרי אין זה בכלל 'לא ישבו בארצך'.

והנה, בהל' ע"ז פ"י ה"ו כותב הרמב"ם: "אין כל הדברים האלו אמורים (שיש איסור 'לא תחנם' למסור קרקע לעכו"ם בא"י), אלא בזמן שגלו ישראל לבין העכו"ם, או שיד עכו"ם תקיפה על ישראל, אבל בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם, אסור לנו להניח עכו"ם בינינו. ואפילו יושב ישיבת עראי, או עובר ממקום למקום בסחורה, לא יעמד בארצנו, אלא עד שיקבל עליו שבע מצוות שנצטוו בני נח, שנאמר: 'לא ישבו בארצך, אפילו לפי שעה'. ובהגת הראב"ד; "א"א, זאת לא מצאנו ולא שמענו מעולם, והפסוק שהוא מביא – בז' אומות הוא, ואפילו לדבריו ישיבה כתיב בהו ולא העברה".

וכן כתב רש"י בגיטין מה, א: "לא ישבו בארצך – בשבעה אומות כתיב". וכן בסמ"ג ל"ת מט: "שלא להושיב אחד משבעה עממין עכו"ם בארצנו שנאמר: לא ישבו בארצך". והנה הלאו 'לא תחנם', שלא תתן להם חנייה בקרקע, הוא בכל האומות, כמבואר בתוס' ע"ז כ, א ד"ה דאמר, ולפי"ז אפשר לומר שהרמב"ם לטעמיה, שהלאו 'לא ישבו בארצך' נאמר בכל האומות, א"כ שפיר אפשר לומר שאיסור 'לא תחנם', שהוא בכל האומות, הוא בכלל הלאו 'לא ישבו בארצך' אלא ש"בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם, אסור לנו להניח עכו"ם בינינו, ואפילו יושב ישיבת ארעי, או עובר ממקום למקום בסחורה", אבל בזמן שיד עכו"ם תקיפה ואין בידינו

לגרשם מארצנו, יש איסור 'לא תחנם' ליתן להם חנייה בקרקע בא"י, שלא תהא ישיבתן ישיבת קבע בא"י.

והנה בדינא דחיי על הסמ"ג ל"ת מח הנ"ל, הקשה לדעת הרמב"ם שהלאו 'לא ישבו בארצך' נאמר בכל האומות" לשם מה הוזהרו ב'לא תחנם' שלא ליתן להם חנייה בקרקע? והוכיח מזה ש'לא תחנם' בא להזהיר שלא ניתן לתת חנייה בקרקע, כדי שלא יהיה להם נחלת שדה וכרם, גם כשהם עצמם בחו"ל. ודברי תימה הם, הרי הרמב"ם עצמו בהל' ע"ז פ"י ה"ו, הנ"ל, מיישב קושיא זו באופן אחר, ש'לא תחנם' בא להזהיר בזמן שיד עכו"ם תקיפה ואין בידינו לגרשם מא"י, שמ"מ יש איסור 'לא תחנם' לתת להם חנייה בקרקע, אבל בזמן שיד ישראל תקיפה, באמת אין צורך לאזהרת 'לא תחנם' שהרי גם ישיבת ארעי אסור לנו להניחם בא"י. מכאן, שאיסור 'לא תחנם' הוא דוקא כשהנכרי יושב בא"י, אבל כשהוא בחו"ל אין איסור למכור לו קרקע בא"י שאל"כ הרי גם כשיד ישראל תקיפה בעינין לאזהרת 'לא תחנם', למכור לו קרקע בא"י כשהוא בחו"ל.

אולם לדעת רש"י, הראב"ד והסמ"ג, שהלאו 'לא ישבו בארצך' נאמר רק בז' אומות, ולא תחנם' שלא ליתן להם חנייה בקרקע הוא בכל האומות, וע"כ מנה הסמ"ג בל"ת מח 'לא תחנם' שלא ליתן להם חנייה בקרקע, ל"ת בפני עצמו, ולא כדעת הרמב"ם בסה"מ הנ"ל, ש'לא תחנם' הוא בכלל הל"ת 'לא ישבו בארצך' ולפי"ז לכאורה אפשר לומר בדעת רש"י, הראב"ד והסמ"ג, שיסוד איסור 'לא תחנם' הוא, לא כמש"כ הרמב"ם הנ"ל, שע"י חנייה בקרקע ישיבתו ישיבת קבע בא"י, שהרי לשאר האומות אין איסור ישיבה בא"י, אלא איסור 'לא תחנם' הוא עצם המכירה מה שמוכר קרקע לנכרי בא"י, וא"כ ברור שאסור למכור קרקע בא"י לנוכרי אפילו הוא בחו"ל.

והנה הרמב"ם שם כתב, שהלאו 'לא ישבו בארצך' הוא אפילו "יושב ישיבת ארעי או עובר ממקום למקום בסחורה". והראב"ד השיג עליו: "ישיבה כתיב בהו ולא העברה". ונראה, שהראב"ד חולק על הרמב"ם רק בעובר ממקום למקום, שאין זו ישיבה, אבל בישיבת ארעי גם הראב"ד מודה, שהרי זה בכלל 'לא ישבו בארצך' וראיה לכך מפסוק מפורש, דכתיב: 'בסכות תשב' ומבואר בריש סוכה: "צא מדירת קבע ושב בדירת ארעי". הרי להדיא, שגם ישיבת ארעי היא בכלל 'תשב'.

לפיכך נראה, שגם לדעת רש"י והראב"ד והסמ"ג, יסוד איסור 'לא תחנם' הוא לא בעצם המכירה מה שמוכר קרקע בא"י לנכרי, שהרי אין בקרא לשון מכירה, שאסור למכור להם קרקע בא"י, אלא: 'לא תחנם' לא נתן להם חנייה בקרקע, והיינו כמש"כ הרמב"ם הנ"ל, שאם לא יהיה להם קרקע ישיבתן ארעי היא, וכשנותן להם חנייה בקרקע ישיבתן היא ישיבת קבע, ואע"ג שלדעת רש"י והראב"ד והסמ"ג, הלאו 'לא ישבו בארצך' נאמר רק בז' אומות, אבל בשאר האומות אין איסור ישיבה בא"י - היינו שאין להם איסור ישיבה בא"י

בישיבת ארעי, אבל ישיבת קבע אסור גם בשאר אומות, וזה למדים מקרא 'לא תחנם' שלא ליתן להם חנייה בקרקע, שישבתן בא"י לא תהא ישיבת קבע. ולפי"ז גם לדעת רש"י והראב"ד והסמ"ג, אין איסור 'לא תחנם' במוכר קרקע בא"י לנכרי שהוא בחו"ל.

אמנם לכאורה יש לומר שזה גופא אסרה תורה למכור קרקע בא"י לנכרי אפילו בחו"ל, כדי שלא יבוא לא"י לישוב ישיבת קבע – אבל באמת זה אינו, שהרי לדעת הרמב"ם שאיסור 'לא תחנם' הוא בכלל הל"ת 'לא ישבו בארצך', ברור שזה לא נאמר אלא כשהנכרי יושב בא"י, כמש"כ ב"דינא דחיי" הנ"ל, שהלאו 'לא ישבו בארצך' הוא כשהגוי עצמו יושב בא"י, וא"כ אין לנו לאפוש פלוגתא ולומר שלדעת רש"י והראב"ד והסמ"ע, ש'לא תחנם' הוא לאו בפני עצמו, נאמר גם בנכרי שהוא בחו"ל, אלא גם להני רבוותא יסוד האיסור הוא מה שנותן לו חנייה בקרקע בא"י, וע"י כך הוא יושב ישיבת קבע בא"י, וא"כ האיסור הוא רק כשהנכרי הוא בא"י. שוב ראיתי בסה"מ להרס"ג, להגרי"פ פערלא ז"ל, ל"ת יג-יד, שהביא דברי ה"דינא דחיי" הנ"ל, ודחה את דבריו וכתב, דודאי לשון 'לא תחנם' לא שייך באחוזת נחלה בלבד, אם לא שיש עמה גם חניית הגוף, עיי"ש.

והנה, בעיקר מחלוקת הרמב"ם והראב"ד הנ"ל, שלדעת הרמב"ם הלאו 'לא ישבו בארצך' הוא גם בעובר ממקום למקום בסחורה לא יעבור בארצנו, והראב"ד משיג עליו: "ישיבה כתיב בהו ולא העברה" – אפשר לומר שיש בזה נפ"מ גם לגבי קיום מצוות ישיבת א"י, שנפסק בשו"ע אור"ח הלכות שבת סי' רמח ס"ד: "והעולה לא"י אם נזדמנה לו שיירה אפילו בערב שבת, כיון דדבר מצוה הוא יכול לפרוש ופוסק עמהם לשבות, ואם אחר שיהיו במדבר לא ירצו לשבות עמו – יכול ללכת עמהם חוץ לתחום מפני פיקוח נפש, ועיי' במגן אברהם שם ס"ק טו: "והעולה לא"י – ודוקא על דעת להתיישב. וי"א אפילו ע"מ לחזור, כיון דאפילו מהלך ד"א בא"י מצוה הוא". ונראה, שהדעה הראשונה היא כדעת הראב"ד הנ"ל, שהעברה ממקום למקום לא היא בכלל 'ישבו' א"כ גם לגבי מצוות ישיבת א"י, לא הוי קיום המצוה אלא כשבא להתיישב, ולא כשדעתו לחזור. והדעה השניה היא כדעת הרמב"ם הנ"ל, שגם בהעברה ממקום למקום הוי בכלל 'לא ישבו בארצך' וא"כ ה"ה לגבי קיום מצוות ישיבת א"י, שהיא גם במהלך ד"א בא"י, אע"פ שדעתו לחזור.

ה.

בגיטין מד ע"א מובאת הברייתא: "המוכר ביתו לעכו"ם דמיו אסורין, ועכו"ם שאנס ביתו של ישראל, ואין בעליו יכול להוציאו לא בדיני ישראל ולא בדיני עכו"ם, מותר ליטול את דמיו וכתב ומעלה בערכאות שלהן מפני שהוא כמציל מידם". ופרש"י: "המוכר ביתו לעכו"ם – בא"י, דאמר קרא: 'לא תחנם', לא תתן להם חנייה בקרקע. וכותב – לו שטר. ומעלהו בערכאות שלהן – לחותמו, אעפ"י שחשיבות הוא להם". ובתוס' שם ד"ה וכותב: "ומפרש

ר"ת דאע"ג דנראה כמקיים המקח, שרי הכא". הרי מבואר לפירושו, הא דאמרינן "מפני שהוא כמציל מידם" זהו טעם שלא יעבור ב'לא תחנם' "אע"ג דנראה כמקיים את המקח". ועיי' בכפתור ופרח פ"י הנ"ל, שהוכיח מכאן שאין איסור 'לא תחנם' במקום הפסד, כגון "ישראל הדר בעיר שכולה גוים בא", ורוצה להעתיק דירתו לעיר אחרת ויש לו שם בית, שיכול למוכרה לגוים, כי הוא מתירא שהגוים יחריבוהו או שיחזיקו בו וידורו שם בע"כ" כדאמרינן: "מותר ליטול את דמיו וכותב ומעלה בערכאות שלהן מפני שהוא כמציל מידם", ואע"ג דנראה כמקיים את המקח, ויש בזה משום 'לא תחנם'.

מוכח מדבריו, שלולא הטעם מפני שהוא כמציל מידם, היה עובר ב'לא תחנם' מה"ת, שהרי הוכיח מכאן שבמקום הפסד אין איסור 'לא תחנם'. ויש לתמוה, מה שייך כאן בכלל איסור 'לא תחנם' מה"ת, כיון שהישראל אינו יכול להוציא את ביתו מידי העכו"ם האנס לא בדיני ישראל ולא בדיני עכו"ם, א"כ גם בקרקע הריהי כאינה ברשותו, כמבואר בב"מ ז, א וברמב"ם הל' ערכין פ"ו הכ"ג, שקרקע שאינו יכול להוציאה בדיינין אינה ברשותו, וא"כ גם כשהוא נוטל את דמיו ומעלה בערכאות שלהן, מ"מ אין זה כמוכר את ביתו לעכו"ם, שהרי המכר לא חל כלל, שאין אדם מקנה דבר שאינו ברשותו, כמש"כ הרמב"ם בהל' מכירה פכ"ב ה"ה. ועיי' בית שמואל אה"ע סי' כח ס"ק טז, שגם לגזלן אין הנגזל יכול למכור את הגזילה משום שאינה ברשותו, ואפילו לדעת החולקים שלגזלן עצמו הוא יכול למכור – היינו, כמש"כ הבי"ש שם, ש"נעשה מיד פקדון" אצל הגזלן, וזה לא שייך בעכו"ם שאנס ביתו של ישראל, שהרי גם בשעה שנוטל את דמיו ומעלהו בערכאות שלהן, אינו יכול להוציאו לא בדיני עכו"ם ולא בדיני ישראל, וא"כ הרי זה כאינו ברשותו שלא חל המכר כלל.

לכן נראה לפי המבואר בדעת הרמב"ם, שאיסור 'לא תחנם' הוא לא עצם המכירה מה שמוכר קרקע בא"י לעכו"ם, אלא יסוד האיסור הוא מה שנותן להם חנייה בקרקע ויש לעכו"ם ישיבת קבע בא"י – אפשר לומר שגם במקום שאין המכר חל, מ"מ יש בזה איסור 'לא תחנם' מה"ת, וכגון בעכו"ם שאנס ביתו של ישראל ואינו יכול להוציאו ממנו לא בדיני ישראל ולא בדיני עכו"ם וא"כ כשמוכר לו הישראל את ביתו ונוטל את דמיו ומעלה בערכאות שלהן, אע"ג שהמכר אינו חל, שאין אדם מקנה דבר שאינו ברשותו – מ"מ יש בזה משום 'לא תחנם' כיון שמקודם החזיק העכו"ם בביתו של ישראל מתורת גזלנותא, א"כ כשהישראל נוטל את דמיו ומעלהו בערכאות שלהן, אע"ג שאין המכר חל, כנ"ל, מ"מ העכו"ם מחזיק בביתו של הישראל מתורת מכר, שהרי יש לו שטר מכר בערכאות שלהן, א"כ זה גופא חשיב כנותן לו חנייה בקרקע וישיבת קבע בא"י, וזהו שמפרש ר"ת: "דנראה כמקיים המקח", היינו, שאין כאן מקח ממש, שהרי המכר אינו חל, אלא מ"מ יש בזה משום 'לא תחנם' משום "דנראה כמקיים המקח", והרי זה כנותן לו חנייה בקרקע וישיבת קבע בא"י, אלא שזה מותר מפני שהוא כמציל מידם.

והנה רש"י בגיטין שם, מפרש: "ומעלהו בערכאות שלהן - לחותמו, אעפ"י שחשיבות הוא להם" ולא כמו שפירש ר"ת משום שנראה כמקיים את המקח, ויש בזה משום 'לא תחנם', ולכאורה אפשר לומר שרש"י סובר שיסוד איסור 'לא תחנם' הוא עצם המכירה, וא"כ בעכו"ם שאנס ביתו של ישראל דאינו יכול להוציא ממנו לא בדיני ישראל ולא בדיני עכו"ם, שוב לא שייך כאן איסור 'לא תחנם' אף אם הישראל נוטל את דמיו ומעלהו בערכאות שלהן, שהרי לא חל המכר, שאין אדם מקנה דבר שאינו ברשותו.

אמנם נראה שאפשר לומר שגם רש"י סובר כדעת הרמב"ם ביסוד איסור 'לא תחנם' שהוא משום שנותן להם חנייה בקרקע וע"י כך ישיבתן קבע בא"י, אלא שרש"י סובר כיון שעכו"ם אנס את ביתו של ישראל, ואינו יכול להוציאו ממנו לא בדיני ישראל ולא בדיני עכו"ם - יש כבר לעכו"ם ישיבת קבע בא"י בקרקע זו, ומה שהישראל כותב לו שטר ומעלהו בערכאות שלהן, אע"ג שנראה כמקיים לו המקח, מ"מ אין זה כמוסיף לו ישיבת קבע בא"י, כיון שכבר יש לו ישיבת קבע בא"י באותה הקרקע שהישראל מוכר לו.

והנה, ברמב"ם הל' ע"ז פ"ט הי"ג: "המוכר בית לעבודת כוכבים דמיו אסורים בהנאה ויולכים לים המלח, אבל עכו"ם שאנסו ישראל וגזלו ביתו והעמידו בו עבודת כוכבים, דמיו מותרין, וכותב ומעלה בערכאות שלהם". ועיי' בב"מ: "המוכר ביתו וכו' בפרק השולח (דף מד)... ומפרש רבנו דמוכר לכותי, היינו לעבודת כוכבים, דאל"כ לא היו דמיו אסורים, כדפרש"י". הרי שהרמב"ם אינו מפרש כרש"י ור"ת הנ"ל, דמיירי בא"י והאיסור הוא משום 'לא תחנם' אלא לדעת הרמב"ם מיירי בחו"ל, והאיסור הוא משום איסור ע"ז, ולכן דמיו אסורים בהנאה, דאילו משום איסור 'לא תחנם' לא היו דמיו אסורים בהנאה.

ועוד נראה, שלפיכך אין הרמב"ם מפרש כר"ת, שהאיסור הוא משום 'לא תחנם' "דנראה כמקיים המקח", אלא שזה מותר מפני שהוא כמציל מידם, וכמש"כ הכו"פ הנ"ל, שבמקום הפסד ממון אין איסור לא תחנם. אמנם, לפי המבואר זה תמוה מאוד, שלא מצינו שהותר איסור לאו משום הפסד ממון, וגם בדעת ר"ת אפשר לומר שלא הותר איסור 'לא תחנם' משום הפסד ממון, והא דאמרו כאן בגיטין שנוטל את דמיו ומעלהו בערכאות שלהן מפני שהוא כמציל מידם - היינו משום שאין כאן איסור 'לא תחנם' מה"ת, אעפ"י שנראה כמקיים לו את המקח, כיון שיש כבר לעכו"ם האנס ישיבת קבע בקרקע זו, שהרי אינו יכול להוציא ממנו לא בדיני ישראל ולא בדיני עכו"ם. ומה שמפרש ר"ת שזה אסור מפני שנראה כמקיים לו את המקח, היינו שזה איסור 'לא תחנם' רק מדרבנן, משום שנראה כמקיים לו את המקח, כלומר, רק נראה, ולא מקיים ממש את המקח, ולכן הותר איסור זה מפני שהוא כמציל מידם, אבל במקום שיש איסור תורה משום 'לא תחנם' ודאי שאין כל היתר אף במקום של הפסד ממון.

עכ"פ מבואר, שיסוד איסור 'לא תחנם' הוא כמש"כ הרמב"ם הנ"ל: "לא תתן להם חנייה בקרקע, שאם לא יהיה להם קרקע – ישיבתן ישיבת ארעי היא". לפיכך נראה בעניין השטחים המשוחררים, אפילו באותם המקומות שהבתים והקרקעות נשארו בבעלותם וקניינם של הנכרים גם לאחר השחרור, מ"מ להחזיר שם את השלטון הנוכרי, יש בזה איסור תורה משום 'לא תחנם' כיון שאיסור 'לא תחנם' אינו עצם המכירה של קרקע בא"י לנוכרי, אלא מה שנותן להם חנייה בקרקע וישיבתן תהא ישיבת קבע בא"י, א"כ ברור שע"י החזרת השלטון להם, ישיבתן בא"י תהא יותר ישיבת קבע, וזה אסור משום 'לא תחנם'. ואינו דומה להא דאמרינן בגיטין שם גבי "עכו"ם שאנס ביתו של ישראל, שלדעת רש"י מה שהישראל כותב לו שטר ומעלהו בערכאות שלהן, אין בזה איסור לא תחנם, כנ"ל – היינו משום ששם אינו מוסיף לו ישיבת קבע בא"י באותו קרקע שכותב לו שטר, שהרי יש כבר לעכו"ם ישיבת קבע באותו קרקע, כיון שהישראל אינו יכול להוציא ממנו לא בדיני ישראל ולא בדיני עכו"ם, משא"כ בנדון דידן גם באותם המקומות שהבתים והקרקעות הם בבעלותם של הנכרים, מ"מ תחת שלטון ישראל, ישיבתן בא"י תהא יותר ישיבת ארעי (אף כשיש להם כל הזכויות כשאר אזרחי הארץ) מאשר תחת שלטון עצמאי שלהם, א"כ החזרת השלטון להם הרי זה כנותן להם חנייה בקרקע, וישיבתן תהא יותר ישיבת קבע בא"י, וזה אסור משום 'לא תחנם'. אולם לכאורה יש לדון בזה, דאיתא בגיטין מז ע"א: "ישראל שלקח שדה מעכו"ם עד שלא הביאה שלישי, וחזר ומכרה לו משהביאה שלישי, חייבת במעשר, שכבר נתחייבה". ועיי' במהרש"א שם, ה"ל: "יש לדקדק למה ליה למנקט בכהאי גוונא, לא ה"ל למנקט אלא ישראל שמכר לעכו"ם שדה משהביאה שלישי? דיש ליישב, כיון דאסור למכור קרקע לעכו"ם בא"י, לא בעי למנקט מלתא בגוונא דעביד ישראל איסורא, שמכר קרקע לעכו"ם, אבל בכה"ג שקנאה מעכו"ם, ושוב חזר ומכרה לו אפשר דליכא איסורא". נמצא, לגבי החזרת השטחים המשוחררים, כיון שמקודם היו של הנכרים, א"כ ליכא איסור משום 'לא תחנם' להחזיר להם. אלא שעצם סברת המהרש"א תמוהה מאוד, וכבר כתב בקרני ראם שם, וז"ל: "דגוף סברת רבנו לחלק בין שדה שקנאה מעכו"ם, שמותר למוכרו, לא ניחא לי".

ויש להביא ראיה לכך, דאיתא בע"ז יד, ב: "ר"מ אומר, אף דקל טב... אסור למכור לעכו"ם, ופרכינן דקל טב הוא דלא מזבנינן, הא דקל ביש מזבנינן, והתנן אין מוכרין להם במחובר לקרקע" – ומאי קושיא, הרי לדעת המהרש"א אפשר דמיירי דקנה את הדקל מעכו"ם ושוב מוכר לו, ולכן רק דקל טב אסור משום איסור ע"ז, אבל דקל ביש מותר ואין בזה איסור 'לא תחנם', משום שקודם היה של העכו"ם? מכאן, שגם באופן שמקודם היה של העכו"ם, יש איסור 'לא תחנם' לחזור ולמכור לו קרקע בא"י.

תבנא לדינא מכל האמור, יש איסור תורה להחזיר כל שעל מאדמת א"י לנוכרים. החזרת השלטון לנוכרים בשטחי א"י, אסור משום 'לא תחנם'. לגבי איסור 'לא תחנם' אין הבדל בין

ירושלים לבין שאר השטחים של א"י. אין להתחשב בשיקולים כלכליים כדי להחזיר שטחים בא"י, שכן במקרה זה האיסור של 'לא תחנם' שריר וקיים. אמנם לגבי סיני אין איסור 'לא תחנם', אבל אם החזקתו מועילה לביטחון ישראל, מצוה להחזיק בו ולא לוותר עליו. ויהי רצון שיקוים בנו: "כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם יהיה"¹¹.

12

האיסור לפנות ישובים בארץ ישראל הרב אברהם שפירא (תרע"א-תשס"ח) הרב הראשי לישראל וראש ישיבת 'מרכז הרב'

סמכות השלטון כלפי מצות התורה

יסוד מוסד מאז קבלת התורה שחיובים או איסורים של התורה, הם החיובים העליונים המחייבים כל יהודי מעל כל חיובים אחרים. ואם כי לפי הדין יש תוקף לחוקי השלטון ופקודות צבאיות, אבל במקרה שהם מנוגדים להלכה אין לדבריהם כל תוקף. דבר זה, הברור כשלעצמו, מבואר בשני מקומות. האחד במסכת סנהדרין (מט, א) "כתיב 'כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצוונו יומת' יכול אפילו לדברי תורה, תלמוד לומר רק חזק ואמץ", ועל פי דברי הגמרא הללו פסק הרמב"ם (הל' מלכים פ"ג ה"ט): "המבטל גזרת המלך בשביל שנתעסק במצות אפילו במצוה קלה הרי זה פטור, דברי הרב ודברי העבד דברי הרב קודמין. ואין צריך לומר אם גזר המלך לבטל מצוה שאין שומעין לו". מקור נוסף בחז"ל הינו במדרש (ויקרא רבה לג, ו) שם מובא כי חנניה מישאל ועזריה בויכוחם עם נבוכדנצר, תוקפים אותו ואומרים "במסים ובארנוניות ובזימיות ובגולגליות את מלך עלינו, אבל לדבר הזה שאתה אומר לנו נבוכדנצר את ונבוכדנצר שמך את וחד כלב שוין עלינו כחדא". זהו ביטוי חריף ובוודאי שלגבי שלטון יהודי אין להשתמש בביטויים כאלו, לא כלב ולא פודל, אבל המסקנא אחת היא, החלטת שלטון מוסמך אינה יכולה לחייב יהודי כשהיא בניגוד לדין. אין שום רב שיכול לעשות פשרות בפסקי הלכה כאילו יתכן לפעול גם נגד הדין, או להמציא היתר משום שאין הממשלה נשמעת להלכה. ורק אלו שאינם ברי סמכא לפסוק, או אלו שיש להם ניצני מחשבה צדוקית, שרוצים לחלק מצוות ד' לסוגים שונים יכולים לחשוב כך. אבל כפי האמת כל דבר שהוא אסור, כל ירא שמים נמנע ממנו גם כשאין הממשלה נשמעת להלכה. וברור הוא הדבר, שאומתנו הישראלית התקיימה בהיותנו בין הגויים בזמן הגלות ע"י כך שהחזקנו בהלכה היהודית ללא ויתורים.

מקור מצות ישוב הארץ

מצות ישוב הארץ לפי הרמב"ן היא לעלות אליה, להתיישב בה, לכובשה ולהחזיק בה ולא למסרה לגוים (רמב"ן מצ"ע ד) וכן יש לאו של "לא תחנם" שלא למסור קרקע מא"י לגוים. יש דיון אם איסור זה קיים לגבי מוסלמים, ודעת ה'משיב דבר' והחזו"א שאסור. עכ"פ אנחנו לא צריכים להתיימר להכריע בין פוסקים. לדין אנו עומדים ומוזהרים לא להקל באיסורי תורה בפרט לדעת הרמב"ן שכדבריו הכריע בס' הפסקים של דיני א"י בעל ה'פאת השולחן'. וע"פ זה התקיימו כל עליות הגולה כולל עליית תלמידי הבעש"ט ותלמידי הגר"א וכן עמא דבר. וכל פינוי של ישוב יהודי ומסירתו לגוים היא באיסור מצות עשה הנ"ל וגם באיסור לאו של "לא תחנם". בנוסף לכך פינוי ישובי יש"ע ומסירתם לגוים היא גלות חדשה של שומרון ויהודה והגולן, שנעשית לא ע"י גוים אלא ע"י ממשלה יהודית, ואנו מקובלים שגלויות כאלו מא"י הן חורבן עולמות.

פיקוח נפש מול מצות ישוב הארץ

יש אומרים שקיים לפנינו ענין של פיקוח נפש, שאם ניכנע ונמסור לערבים את יש"ע והגולן יהיה שלום בינינו, ויהיה בזה הצלת נפשות שדוחה את כל התורה כולה. ואין טענה זו נכונה, כי אף שבעיקרון רק בג' עברות חמורות של גילוי עריות וע"ז ושפיכות דמים דוחים פיקוח נפש ואמרין בהו "יהרג ואל יעבור", אבל מצינו (שו"ע או"ח שכט, א) שבמקום שצרו על עיר ישראל אפילו על עסקי תבן וקש, נלחמים בהם אפילו בשבת ולא אומרים להם לסגת מבתם מדין פיקוח נפש. כל שכן במלחמה ישירה על א"י, שהרי קיימת מצות עשה להילחם עליה, אע"פ שבכל מלחמה מסכנים נפשות [וכמו שכתב ה'מנחת חינוך' מצוה תכה ובעוד מקומות].

הדעה של רבנים שחייבים להגן על ישובי א"י ולא לסגת מהם, בנויה על החלטה של רבני ישראל בזמן הקמת המדינה שאין להירתע מאיומם של ערבים להרוג יהודים, וחייבים להקים את המדינה ולהגן עליה במלחמה. ואף שיש חשש של סכנת נפשות במלחמה, שכך היא כל מלחמת מצווה בתורה כמו"ש הפוסקים, וכמבואר לעיל. רוב רבני ארץ ישראל לא קבלו דעתם של רבני סאטמר שיש לוותר לערבים בגלל חשש פיקוח נפש של יהודים. זה צריך להיות ברור, שכל רב הסובר שיש דין פיקוח נפש הדוחה מצוות ישוב ארץ ישראל, וכדעת אותם רבנים מסאטמר שבמקום סכנת נפשות אין להילחם אלא לסגת, אין כל הבדל אם מדובר על יש"ע או על יפו וצפת והרובע היהודי של ירושלים ואף ירושלים כולה והמדינה כולה, בכולם קיימת סכ"נ. ומי שתומך בנסיגה ובויתור על חלקי ארץ ישראל שביש"ע והגולן מכל סיבה שהיא, יצטרכו לתמוך בכל תביעת נסיגה מכל שטח של המדינה שהערבים ידרשו.

ונראה ברור שבמקרה שיש שטח מסוים בא"י שלדעת כל המומחים הצבאיים א"א להגן עליו, וגם אם ילחמו עליו יפסידו את השטח ויהיו מוכרחים לסגת בזה בוודאי אין להילחם ולשפוך דם חיילים בחינם, וכ"כ בחמדת ישראל (עמ' 170), וכן ברלב"ג שופטים. אבל בבעיה שלפנינו המצב הוא ההפך הגמור. במצב העכשווי בא"י אין לאויב אפשרות וכוח צבאי לנצח ולהכריחנו לסגת. ואפילו בגולן שרחוק וצמוד מאוד לסוריה המצב זהה, ולדעת מומחים צבאיים הקירבה הגיאוגרפית הזאת, היא הגורם לכך שאנו מאיימים על דמשק, והיא גורם חיובי המונע מסוריה אפשרות של פתיחת מלחמה נגדנו. ואדרבה אם ניסוג עד הכנרת, כהצעות הנשמעות מפי דוברי הממשלה, הסכנה גדולה גם לחיפה. ואם ניסוג מגב ההר ביש"ע תיווצר סכנה גם לת"א וכפר סבא. הגבולות הקיימים טובים מאוד, מפחיתים מסכנת מלחמה ומאפשרים לנו לנצח במקרה שמלחמה תפרוץ ח"ו.

ועל כן נסיגה היא סכנה לפנינו, מכיוון שלגויים תהיה מסגרת של ארגון ושליטה צבאית לכל אורך הגבולות הסמוכות ליישובים יהודיים במדינה, ויש חשש שיהיה שפיכות דמים גדולה מאוד רח"ל. החשבון הוא סיכון נפשות של יישובים שלמים ואלפי איש, לעומת המצב העכשווי. אלא שהמצדדים בנסיגה שהם מאמינים ומקווים מאוד שאסאד ומר ערפאת וחבר מרעיו יעמדו בדיבורם, ובאמת רוצים שלום, יפסיקו להיות שונאי ישראל, יהיו גם אוהבי ישראל ומכאן ואילך לא יפגעו יותר ביהודים. זוהי דעת המצדדים הסוברים שכדאי לנסות ולהסתכן.

כיצד פוסקים בענייני פיקוח נפש

מכל הבחינות אין נימוק הלכתי ודאי ובטוח לומר שנתנית שטח מונעת פיקוח נפש, אלא להיפך, יותר קרוב לומר שנתנית שטחי א"י לערפאת ואסאד היא שתביא למצב סיכון נפשות. נידון זה דומה למקרה של חולה שרופא אחד אומר שצריך לנתח ורופא שני אומר שאין לנתח, מכיון שע"י הניתוח ימות מיד. ובכגון דא הדין "שב ואל תעשה" כמו שכתב הרדב"ז מובא ב'ספר החיים', ויש להימנע מלעשות שום מעשה. וכל שכן כשלפנינו מצות ישוב א"י ולאן של "לא תחנם" שלא נדחה משום ספק פיקוח נפש. ובכלל החשש של מלחמה עם השכנים היום היא רחוקה מאוד, וגם הם לא מדברים על אפשרות כזו. וזה דומה למה שכתב ה'נודע ביהודה' [תניינא יו"ד סימן רי, ועיין עוד חתם סופר יו"ד שלן] שצריך שיהיה מצב של פיקוח נפש לפנינו ולא שיהיה במקרה רחוק. ואם ח"ו תפרוץ מלחמה, כל החוות דעת הצבאיות אומרות שבמצב הנוכחי הם ינוצחו ואנו ננצח.

לגבי קביעת הדין האם ישנו פיקוח נפש, כשם שברפואה הדין שנפסק ע"י רבנים הינו על סמך חו"ד רופאים המומחים במדע הרפואה, כך גם בענייני הבטחון, רק שיקולים של מפקדים מומחים בידע צבאי נלקח בחשבון, ולא שיקולי מדינאים. טנקים ותותחים

המאיימים על דמשק מבטיחים את שלום ישראל, המחשבה כי דווקא חתימת אסאד על הסכם שלום היא ההגנה הטובה ביותר על המדינה, אין זו דעה צבאית, אלא סברה של פוליטיקאי, ועל כן רבנים פוסקים לפי חו"ד של מומחים צבאיים, ורק בשיקולים אלו יש להתחשב. ובנידון דידן, אין מי שיאמר שמבחינה צבאית טהורה יותר טוב שניסוג. אלא י"א שע"י הסכם יש סיכוי שלא יהרגו יהודים. ואחרים אומרים שניסיגה מסכנת יותר חיי אדם, ואי אפשר לסמוך על הסכם עם אש"ף וסוריה.

חסרון בקדושה

לאור הנ"ל אין לפנות את הישובים היהודיים הן משום דיני תורה המתייחסים לא"י, והן משום הגברת הסכנה ליהודים בא"י. ויש בפינוי והוויתור על יש"ע ועל הגולן גם משום אחריות של חילול ד' כמו שאמר הגאון הגדול ר' מנחם זמבה הי"ד בזמן הוויכוח על הקמת המדינה היהודית: "יש לנו ספר תורה קדוש אשר נאמר עליו "תורת ד' תמימה" ואם חסרה אות א' הרי זה פסול בקדושתו. כמו כן יש לנו ארץ אשר גם עליה נאמר כי קדושתה היא כשכל ישראל עליה. ולכן רק אנשים אשר להם העוז המר לקרוע גזרים מתורתנו התמימה והקדושה הם אשר ירהיבו עוז בנפשם לקרוע גם את ארצנו לגזרים. אבל אנחנו שומרי התורה וחרדים על דבר ד' של תורה שבכתב ושבועל פה מראשו ועד סופו מוסרים את נפשנו על כל אות ואות ועל כל מנהג שבישראל, בשום אופן לא נוכל להסכים לוותר אפילו על צעד ושעל אחד מארצנו הקדושה". וד' הטוב בעיניו יעשה.

ישנם הטוענים כי זה מקרה ראשון אחרי ארבעים ושש שנה לקיום המדינה שרבנים פוסקים לא לציית למוסדות הממשלה. אמנם כן, אבל למה זה כך? התשובה היא פשוטה: במשך השנים היו כמה וכמה בעיות שעמדו בסתירה לדין תורה, אלא שבכל הזמנים השלטון היה מאוזן מלכתחילה, וידע לא לקבל החלטות המחייבות יהודי לעבור על מצוות התורה. בשנת תשל"ב היה ניסיון מצד הממשלה לכופף בנות דתיות להתגייס לשירות לאומי ולצה"ל, והרבנים התנגדו, ופסקו שאסור לכופף בנות דתיות לשירותים אלו, ובגלל התנגדותם בוטלה החלטה ממשית המחייבת לעבור על דין תורה. ובנידון דידן כל הוראת פינוי היא כפיה על החייל לבצע פעולה האסורה ע"פ ההלכה. ורק עכשיו לאחר ארבעים ושש שנה קיימת ממשלה לא מאוזנת מבחינה זו, ממשלה שמאלנית, שענייני דת רחוקים מלבה וסברה להכניס את הציבור הדתי בפעולה המתנגשת עם הוראות ההלכה. עד כמה הממשלה הזו אינה יודעת ואינה מבינה במסורת ובמורשת היהודית ניתן להיווכח בעת הדיון על עיר הקודש חברון ומערת המכפלה, חלק גדול מחברי הממשלה אינם יודעים מהי תפילה, בעיניהם מקום קבורתם של אבותינו אברהם יצחק ויעקב הוא קבר של שייחים, שאינו ראוי כלל להיות מקום תפילה. לדעתם כל עניין התפילה במקום זה הוא רק מפאת פוליטיקה, ולא

יודעים שחברון והמערה הוא מקום התפילה הקדמון ביותר ליהודים עוד לפני הכותל המערבי, וכבר מוזכר בתורה שכלב בן יפונה עלה להתפלל בחברון על קברי האבות, כפי קבלת חז"ל.

החלטת הממשלה לפנות יהודים ממקום יישובם יכולה להינתן רק מתוך יחס שלילי כללי כלפי ערכי דת והלכה. כל רבני א"י נבהלים, נפחדים ותוהים על כוונות של יצירת תרבות אחרת, חילונית, במדינה. ואפילו חבר ממשלה מסוים שאינו שמאלני במוצהר אמר בגילוי לב, שלא הרבנים יאמרו לנו מהי תרבות יהודית. רבים רואים בממשלה כפי שהיא היום סכנה למעמד הדת במדינה, שכל החלטותיה מושפעות מיחס זלזול לענייני הדת, וכך גם יצאה תקלה זו.

סירוב פקודה – פגיעה במעמד הצבא?

היו שטענו כי דברי הרבנים פוגעים במשמעת בצה"ל, שאם כן כל אחד יעשה כנטיית לבו לפי השקפותיו המדיניות והביטחוניות. התשובה היא, שבכל ענייני מדינה בכל העולם יש השקפות שונות לחלקי האוכלוסייה השונים, ובכל העולם מקובל שהחלטותיו של הפרלמנט על כל השקפה של חלקים מהאוכלוסייה והם מבטלות כלפי רצון הפרלמנט שהוא רצון העם. אבל שום פרלמנט לא התיימר לומר שהחלטותיו יבטלו הנהגות דתיות של מאמינים בדת מסוימת, ותמיד נותנים את הדעת לכך שהחלטות הפרלמנט לא יתנגשו עם אורח חייהם והשקפת עולמם הדתית של המאמינים.

הממשלה צריכה לקחת בחשבון שצה"ל הוא צבא העם ותפקידו הינו רק להגן על גבולות המדינה ועל אנשיה, ואינו צבא שכיר הסר לפקודות המשלה כמו הצבא השכיר של הורדוס. לא לשם כך מתחייב כל צעיר בישראל לשרת שלש שנים בצה"ל. אין זה מוסרי להכריח צעירים אלו לבצע בכוח דבר שהוא בניגוד למצפונם ולמצפון הוריהם. חצי האומה לפחות רוצה שצה"ל יגן על הגבולות הנוכחיות ועל התושבים שם, ולא יצמצם בכוח את גבולות הארץ ויכריח יהודים לעקור ממקומם.

בנושאים שיש בהם חילוקי דעות יסודיים בעם, בפרט דברים שהם נגד המסורת והאמונה היהודית, צריך להתחשב מאוד ולא לכופ בכוח את החיילים שיפעלו נגד המצפון העמוק שלהם. הבעיה בפינוי ישובים שיש עליהם מחלוקת אינה כמו בעיה של יחסי קופ"ח להסתדרות בחק הבריאות, אם כי יש בנושא זה מחלוקת גדולה היום, אבל אחרי שתיתר בעיית ההסתדרות איך שלא יהיה, לא יחול שום פילוג פנימי באומה והסכסוך יהיה כאילו לא היה. משא"כ בעיית פינוי ישובים ויש להיזהר מאוד שלא יחול פיחות ביחס העם לצבאו צבא ההגנה לישראל. ולא יראה כאילו צה"ל הוא צבא של הממשלה בלבד.

המסקנות להלכה:

יש מצות עשה של כיבוש וישוב ארץ ישראל על פי הרמב"ן, כפי שהכריע ה'פאת השולחן' וכן פוסקים למעשה.
 יש איסור "לא תחנם". ולדעת ה'משיב דבר' ו'חזון איש' אפילו בישמעאלים.
 נצטוונו בתורה לכבוש ולהילחם על ארץ ישראל. וכדרך מלחמה, זה כולל גם סיכון נפשות, כמו שכתב ה'מנחת חינוך'.
 אין דין להילחם על שטח משטחי ארץ ישראל באם אין כל סיכוי ואפשרות להחזיק להבא את השטח על ידי הצבא כמו שכתב הרלב"ג וה'חמדת ישראל'.
 אין כרגע איומי מלחמה מצד שכנינו ועל כן אין פיקוח נפש לפנינו, כמו שכתב ה'נודע ביהודה'. וגם אם היה לפנינו, חוזר לדברי 'מנחת חינוך' הנ"ל.
 ברור שרק על ידי חוות דעת של מומחי הצבא יקבע פיקוח נפש משיקולים צבאיים, ועל פיהם יחליטו הרבנים. ובספק אי אפשר לבטל את המצווה.
 מסירת שטחים היא כניסה לסכנת נפשות. וזה דומה לחולה שלפי רופא יש לבצע ניתוח ואם לא כן ימות, ורופא שני טוען שאם יעשה הניתוח אז ודאי שימות מיד, שפסק הרידב"ז ד'שב ואל תעשה', וכן פסקו בספר החיים ועוד.
 ועל כן, ברור שבכהאי גוונא נאמרו דברי הרמב"ם בהלכות מלכים (פרק ג ה"ט): "...ואין צריך לומר אם גזר המלך לבטל מצוה שאין שומעין לו".¹²

13**פיקוח נפש ושלמות הארץ****הרב מרדכי אליהו (תרפ"ט-תש"ע)****הראשון לציון ומחבר שו"ת 'מאמר מרדכי'**

ב"ה,

מוצש"ק אור ליום א' כ"ג חשון תדש"ן לסדר ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגורך אשר נתן אלוקים לאברהם.

לכבוד איש רב פעלים לתורה ולתעודה וכו' **פרופ' אליאב שוחטמן** הי"ו

קרא קראתי מה שכתבת בענין פיקוח נפש בנסיגה בארץ. וחלק מהדברים שכתבת קראתי בעיון וראה ראיתי שיפה כתבת, טוב ליקטת, נאה סידרת, ובחוכמה כתבת לסתור דברי אחרים בנימוס מופלג ובהבנה רחבה, ומסקנת הדברים הם אליבא דהלכתא. הקפת את

הנושא מכל צדדיו, החוקיות וההלכיות, וצללת במים אדירים והדברים נכתבו בשפה ברורה ונעימה, וירבו כמותך בישראל הכותבים דברים ישרים וחשובים, וקולעים למטרה. ובהציעי בין הבתרים בדבריך, והזכרת מה שאחרים ורבנים חשובים מסתמכים על חילול שבת ואכילה ביום הכיפורים שסומכים על מומחים, במחילה מכבודם, הרי יסוד הלכות פיקוח נפש נלמד מהלכות שבת ויוה"כ, ושם בסי' תריח יש כללים מיוחדים. ראשית, החולה הוא הקובע, מדין "לב יודע מרת נפשו", ואפילו מאה רופאים אומרים לא צריך והחולה אומר צריך, לחולה שומעין. וכשיש שני רופאים אומרים צריך ומאה אומרים לא צריך, מאכילים אותו, שתרי כמאה. וי"א שמתחשבים עם בקיאות הרופא.

כשיש שני רופאים אומרים שתרופה זו תזיק לחולה ותמיתהו, ושנים או יותר אומרים שלא תזיק לו, אין נותנין לו. או אם חולה אומר שרוצה תרופה מסויימת והרופא אומר שלא תזיק לו, הרי מחללים על זה שבת ויוה"כ. אבל אם החולה יאמר על תרופה מסויימת שהיא טובה לו והרופא יאמר שזה יזיק לו, אין לתת לו. והרדב"ז ח"א סי' סו (א'קלח), מובא במג"א וכף החיים ומשנה ברורה סי' תרית, כותב, שאם החולה רוצה לאכול אוכל מסויים מאכילים אותו אפילו אם הרופא יאמר שזה מזיק, כי הרגשת החולה בענין אוכל היא קובעת, אבל בענין תרופה כותב הרדב"ז וז"ל: "ומעתה אין צריך לומר אם התרופה ששאל החולה היא מהדברים שרגילים לעשות לאותו חולי דפשיטא דלחולה שומעין ולא לרופא, אלא אפילו אינו מהדברים שרגילים לעשות שומעין לחולה משום לב יודע מרת נפשו, ומכל מקום מודה אני שאם החכם הרופא אומר שתרופה ששאל יזיקהו, שומעין לרופא ואפילו בחול, דכיון דטעמא הוי משום סכנה מאי חזית דסמכת אחולה אדרבא סמוך ארופא דבקי טפי ויבוא ליד סכנה יותר אם יעשו לו אותה תרופה... הכלל העולה מדברי אלה דטעמא דלב יודע מרת נפשו שייך בין באכילה בין בתרופה, אלא שיש חילוק שאם אמר צריך אני לאכול, אפילו שאמר הרופא שהמאכל יזיקהו שומעין לחולה דלב יודע מרת נפשו, אבל אם אמר צריך אני לתרופה פלונית ורופא אמר שאותה תרופה יזיקהו שומעין לרופא משום סכנת חולה, ואפילו בחול. אבל אם אמר החולה צריך אני לרפואה פלונית ורופא אומר אינו צריך לה אבל לא יזיקהו שומעין לחולה דלב יודע מרת נפשו, וכ"ש אם הרופא אמר אינו מסוכן אצל אותה תרופה אבל תועילהו דודאי מחללין, ואפילו את"ל דספיקא הוי, ספק נפשות להקל ואפילו בספק ספיקא, עכ"ל.

הרי למדנו, אם חולה אומר צריך לאכול נגד מאה רופאים שומעין לו, ואם חולה אומר צריך תרופה ורופא אומר מזיק לו שומעין לרופא מדין שב ואל תעשה. וכ"ש אם שני רופאים אומרים מזיק ושנים אומרים לא מזיק שלמי שאומר מזיק שומעין, ואפילו האומרים לא מזיק הם רבים.

מצב הבטחון, מבלי שאני נכנס לפרט, שיש מראשי המדינה שנוגעים בדבר להתהלל ולהתפאר בשם השלום, ומזניחים את ענין הבטחון, הם לא באים בחשבון לענין פיקוח נפש. והרי יש אנשי בטחון שאומרים שזה סכנת נפשות לזמן קרוב, ולעתיד אולי המצב יחמיר. וי"א שהמצב היום הוא קשה וסכנת נפשות אם לא יכנעו לאוייב. הרי לדעת רמ"א או"ח, סי' תריח, סעיף ב, לא מתחשבים במומחיות (ועיין למשנה ברורה שם ס"ק ח וכף החיים ס"ק כא שמביאים מחלוקת בזה). ובנ"ד מומחים רבים אומרים זאת, ואפילו שר החוץ לשעבר של אמריקא אומר זאת על הסכנה הנשקפת. א"כ לפי הדין מאחר וזה לא אוכל שפוסקים שהחולה קובע ואפילו יזיקהו, אלא זה כעין תרופה, ובזה לא אומרים שומעים לחולה אלא חוששים לספק נפשו, ולא עושים שום פעולה הגורמת לחשש פיקוח נפש לעתיד, ואפילו שאחר אומר שזה יגרום לאובדן נפשו בזה הכלל שב ואל תעשה עדיף. ומי שאינו עושה כן הרי כל דם שישפך, על ראשו ועל צווארו, ובפרט שגם ראשי הצבא היום אומרים שהם מוכנים להכין תכניות של נסיגה אבל הם גם אומרים שמצב הבטחון אז יהא יותר קשה מאשר כיום. מי שיש לו לב לחשוב ואוזן להקשיב, חייב מיד לומר "חוזר בי", ומודים דרבנן היינו שבחייהו, וזה אני כותב בקצירת האומר.

חז"ל אומרים בר"ה דף כה ע"ב שיפתח היה קל – או קל שבקלים – עם כל זה הוא בסופו של דבר נחשב לאביר שבאבירים. מלך בני עמון טוען טענה שכיום טוענים אותה, שעם ישראל לקחו את ארצו כשעלו ממצרים "ועתה השיבה אתהן בשלום", ויפתח עונה לו עמון ומואב טהרו בסיחון. זה לא מספק את מלך בני עמון, ואז מוסיף יפתח וטוען טענה: "ועתה ה' אלוקי ישראל הוריש את האמורי מפני עמו ישראל, ואתה תירשנו?" היינו כלשון המלבי"ם: "רוצה לומר הלא מלחמת ישראל בעת ההיא היה ענין אלקי וכל העמים ידעו זאת כי ה' הורישם. ואם ה' שכל הארץ שלו הוריש את האמורי, איך אתה תירשנו?" עכ"ל. ומכאן תשובה ל"השיבה אתהן בשלום" אחרת תהא מלחמה. עונה לו יפתח: אנו בוטחים בה', הוא נתן לנו את הארץ ושום כוח אנוש לא יכול להפקיע. מה שה' עשה לנו נסים ונפלאות – לנו עשה, לא כדי שנמסור אותה לזרים. מי שלא מאמין שמלחמת ששת הימים היא נס, מלחמת יום הכיפורים היא נס, מלחמת הסקדים היא נס, וחושב ש'כוחי ועוצם ידי עשו לי את החיל הזה', אין לו אמונה ובטחון בה' ואנו באוזנינו שמענו, לא אבותינו סיפרו לנו, שכל אנשי הצבא הודו שהניצחון המוחץ שבמלחמת ששת הימים בנס היה, וכן יום הכיפורים וכו'. הקב"ה נתן לנו כדי להורישם לאחרים? זו הטענה שטוען יפתח, ומי שחושב שבכוח כבשנו ועתה אין לנו כוח, זה גובל בכפירה.

ובענין שטוענים שיש שלוש שבועות במסכת כתובות קיא ע"א, נראה לשון חז"ל שם: "ג' שבועות הללו למה? אחת שלא יעלו ישראל בחומה (פירש"י: יחד ביד חזקה), ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם, ואחת שהשביע הקב"ה שלא

ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי, עכ"ל חז"ל. ומלבד מה שכתבת בטוב טעם ודעת לדחות מה שמתלוננים על עם ישראל היושב בארצו, הרי שנראה ששלוש השבועות הן קשורות אחת עם חברתה. שתי השבועות הראשונות הן שבועה לא לעלות ביד חזקה ולא למרוד באומות, ומה נעשה אם באים להרוג ולהשמיד את עם ישראל בגולה, האם ניתן את עצמנו כצאן לטבח יובל? על זה באה השבועה השלישית לאומות העולם שלא ישתעבדו בעם ישראל יותר מדאי. ומעת שהאומות הפרו את השבועה ורדפו והרגו וטבחו והשמידו חלק ניכר מעם ישראל, וחלק מהם ישב שקט ושאנן ולא מיחה, הרי שהפרת השבועה על ידם ביטלה את השבועות הראשונות. ויהי רצון שלא יבואו בני ישראל לידי זה, והקב"ה יפר עצת האויבים ויקלקל מחשבותם, ויהפוך לנו את הקללה לברכה, וה' עוז לעמו יתן ויברך את עמו בשלום עם עוז של תורה, אכ"ר.

בברכה, מרדכי אליהו¹³

מסירת שטחי ארץ ישראל בטענה של עשיית שלום

לכבוד הרה"ג יוסף שמואל גערליצקי שליט"א.
י"ר ארגון פיקוח נפש. ת.ד. 56131 תל אביב.
השלום והברכה.

בקשת ממני לחוות דעתי בנושא ארץ ישראל, וכן בנושא מסירת שטחים לאויבים בטענה של עשיית שלום, כדבריהם שלום תמורת שטחים או שטחים תמורת שלום. וכן בעניין אם מותר לרב לפסוק לכאן או לכאן.

ארץ ישראל בשלמותה מתנה לעם ישראל בלבד לא לעשו ולא לישמעאל. שאין להם חלק בה. ויש מצוה לכבוש את הארץ ולא להפקיר, וכל שכן לא למסור חלקים ממנה לזרים, וקל וחומר בן בנו של קל וחומר לאויב.

שלום עושים חמורת שלום. כי השלום הוא ערך עליון וקדוש שאין לו תמורה. יש לנו כלל הלכתי שאין בית-דין יכול לבטל דברי בית-דין הקודם לו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמניין. מועצת הרבנות הראשית הקודמת ובראשם הרבנים הראשיים הקודמים, וכן המאור הגדול הבקי בכל חדרי תורה בגאוניות מפתיעה האדמו"ר מחב"ד זצוק"ל פסקו כנ"ל, ואין זכות לשום רב לפסוק אחרת. וכאמור שהיום אין גדולים מהם בחכמה ובמניין. בפרט שאנו רואים שהשלום אינו אפילו שלום קטיעא, ועומדים להכריז על מדינה פלשתנאית וכו',

וע"כ זכותו של כל רב להסתמך על הפסקים הנ"ל ולומר בפה מלא שאסור למסור שטחים לזר וכל שכן לאויב, ואין לשום שר או רב למחות בהם, ואפילו אם הוא חושב שאין הלכה כמותם. ומוסיף אני שאין להם רשות לפסוק שמותר להחזיר שטחים אם הם "עובדי מדינה" כדעתם. ובפרט שזה פיקוח נפש ממש. ומי יכול להיות אחראי לזה לעשות מעשים בקום ועשה.

ויהי רצון שהקב"ה ישרה רוח קדושה וטהרה על כלל עם ישראל, ולא ישמע שוד בארצנו הקרושה. ונזכה לגאולה שלמה במהרה דידן. אכ"ר.

בברכה

**מרדכי אליהו, הראשון לציון,
הרב הראשי לישראל לשעבר¹⁴**